

Gümölcine Ayanı Tokatçıklı Süleyman Ağa İle Ferecik Ayanı Ali Molla'nın
Faaliyetleri ve Merkezi Hükümetle Olan İlişkileri
Alper Başer
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Yrd. Doç. Dr. M. Murat Öntuğ
Afyon
2006

**GÜMÜLCİNE AYANI TOKATÇIKLI SÜLEYMAN AĞA İLE FERECİK AYANI
ALİ MOLLA'NIN FAALİYETLERİ VE MERKEZİ HÜKÜMETLE OLAN
İLİŞKİLERİ**

ALPER BAŞER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı (Uşak)

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Murat Öntuğ

AFYON

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AĞUSTOS 2006

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

İmza

Tez Danışmanı:

Yrd. Doç.Dr. M. Murat Öntuğ

Jüri Üyeleri :

.....

.....

.....

Alper Başer'in Gümölcine Ayanı Tokatcıklı Süleyman Ağa ile Ferecik Ayanı Ali Molla'nın Faaliyetleri ve Merkezi Hükümetle Olan İlişkileri isimli tezi .../.../... Tarihinde, yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Tarih Anabilim Dalı Yeni ve Yakınçağ Tarih Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

GÜMÜLCİNE AYANI TOKATÇIKLI SÜLEYMAN AĞA İLE FERECİK AYANI ALİ MOLLA'NIN FAALİYETLERİ VE MERKEZİ HÜKÜMETLE OLAN İLİŞKİLERİ

ALPER BAŞER

TARİH ANABİLİM DALI (UŞAK)

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ağustos 2006

Danışman: Yrd. Doç. Dr. M. Murat Öntuğ

Osmanlı Devleti iç ve dış etkenlerden kaynaklanan değişimlerin sonucunda merkezîyetçi niteliğini 17. yüzyılın sonlarından itibaren kaybetmeye başlamıştır. Kültürel ve coğrafi açıdan birbirinden çok farklı bölgelerde yerel güçler merkezî idareye karşı durabilecek güce erişmişlerdir. Bu adem-i merkezîleşme sürecinin sonucunda devlet topraklarında ayan ve hanedan olarak tabir edilen güçlü aileler denetimi ellerine geçirmişlerdir. Tirsenklioğlu, Karaosmanzadeler, Caniklioğulları bu ailelerin en önemlileri arasında yer almaktadır. Adem-i merkezîleşme sürecinin yoğun olarak yaşandığı bölgelerin arasında Rumeli Bölgesi de yer almaktadır.

Gümülcine Ayanı Tokatçıklı Süleyman Ağa ve Ferecik Ayanı Ali Molla adem-i merkezîleşme sürecinin sonucunda yerel bir güç odağı olarak ortaya çıkmışlardır. Tokatçıklı Süleyman Ağa Gümülcine Ayanı olan Mestan Ağa'ya bağlı bir bölükbaşı ve eşkiya reisi iken Ali Molla Edirne Bostancıbaşı olan Ahmet Haseki'ye bağlı faaliyet göstermiştir. Mestan Ağa Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın Sultanyeri'ne ayan olarak

atanmasını sağlarken Ahmet Haseki de Ali Molla'nın Ferecik'e ayan olmasını sağlamıştır.

Tokatçıklı Süleyman Ağa, Mestan Ağa'nın öldürülmesinden sonra Gümölcine, Ahi Çelebi, Dimetoka ve Hasköy'ü de denetimi altına almayı başararak bölgenin en güçlü isimlerinden birisi haline gelmiştir. Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın bu bölgelere ilaveten Ferecik'i de kontrolü altına almak istemesi Tokatçıklı Süleyman Ağa ile Ali Molla'yı karşı karşıya getirmiştir. Tokatçıklı Süleyman Ağa'ya direnemeyen Ali Molla, İsaoğlu ve Vakıflı Salih gibi dağlı isyancıları ile işbirliği içine girerek önemli dağlı reislerinden birisi haline gelmiştir.

Devlet, Tokatçıklı Süleyman Ağa'dan bu grupları ya ortadan kaldırmasını ya da bu grupların iskân taleplerine engel olmamasını istemiştir. Tokatçıklı Süleyman Ağa iskân olayında menfi bir tavır takınmış fakat eşkıya gruplarını da ortadan kaldırmayı başaramamıştır. Bunun üzerine Tokatçıklı Süleyman Ağa'ya karşı Rumeli valisi olan İbrahim Paşa'nın kontrolünde bir hareket gerçekleştirilmiş ve Tokatçıklı Süleyman Ağa ile aile bireyleri ortadan kaldırılmıştır.

Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın ortadan kaldırılmasıyla birlikte Ali Molla Ferecik'te ayanlık yapmaya devam etmiştir. Ferecik halkının şikâyeti üzerine Ali Molla, Sirozi İsmail Bey tarafından ortadan kaldırılmıştır.

ABSTRACT

Activities Of Ayan Of Gümülcine Tokatçıklı Süleyman Ağa And Ayan Of Ferecik
Ali Molla And Their Relationship With The Central Government

Alper BAŞER

History Branch

Social Science Institute Of Afyon Kocatepe Univeristy.

August 2006

Advisor: Asistant Proffesor. Mustafa Murat Öntuğ

Ottoman State has begun to lost its centralistic characteristic at the end of 17th century because of external and internal causes. Local powers reached the power to resist to the central government in the different cultural and geographical places. At the end of this decentralization period, powerful families known as ayan or hanedan took the control of state lands. Most important families of this period were Tirseniklioğlu, Karaosmanzade's and Caniklioğulları. Rumelia region of the state has lived this decentralization process intensively.

Ayan of Gümülcine Tokatçıklı Süleyman Ağa and Ayan Of Ferecik Ali Molla has been appeared as a local power at the end of this decentralization period. Tokatçıklı Süleyman Ağa has activated as a bandit for the Ayan of Gümülcine, Mestan Ağa, Ali Molla worked for Bostancıbaşı Of Edirne. Mestan Ağa appointed Tokatçıklı Süleyman Ağa to Sultanyeri as a ayan. Bostancıbaşı Of Edirne, Ahmet Haseki appointed Ali Molla to Ferecik as a ayan.

After the death of Mestan Ağa, Tokatçıklı Süleyman Ağa, by taking the control of Gümülcine, Ahi Çelebi, Dimetoka and Hasköy became an important person in the region. After taking the control of this cities, Tokatçıklı Süleyman Ağa wanted to control Ferecik and this brought a conflict between Tokatçıklı and Ali Molla. Ali Molla couldn't resist against Tokatçıklı and went into cooperation with the rebellers of the region. He became an important mountain rebeller like İsağolu and Vakıflı Salih.

State, wanted from Tokatçıklı to destroy these bandits or to accept their wish to settle. Tokatçıklı Süleyman Ağa took a negative looking to their wish to settle. He couldn't destroy them either. Upon this a military action under the command of Governor Of Rumelia, İbrahimPasha came into being. Tokatçıklı Süleyman Ağa and his family members were killed.

After the death of Tokatçıklı Süleyman Ağa, Ali Molla returned to the ayanship of Ferecik. Upon the complaints of the people of Ferecik, Sirozi İsmail Bey killed Ali Molla.

ÖZGEÇMİŞ

Alper BAŞER

Tarih Anabilim Dalı (Uşak)

Yüksek Lisans

Eğitim

Lise: Kütahya Ali Gural Anadolu Lisesi, 1995

Lisans: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Tarih Öğretmenliği Bölümü, 2001.

İş

Öğretmenlik: Akçakale Lisesi, Şanlıurfa, (2001–2002)

Araştırma Görevlisi: Afyon Kocatepe Üniversitesi (2002–2006)

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı: Ankara 09.09.1977

Yabancı Dil

İngilizce (2003 Mayıs Üds: 75; 2004 Mayıs Kpds: 80)

Lisanüstü Eğitime Giriş Sınavı

2003 Mayıs Dönemi Sözel Puan: 55.795

ÖNSÖZ

Bu çalışma ile 18. Yüzyılın sonu ile 19. Yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli bölgesinde Kırcaali merkez olmak üzere gelişen Dağlı İsyanları sürecinin iki önemli ismi olan Gümülcine Voyvodası Tokatçıklı Süleyman Ağa ile Ferecik Ayanı Ali Molla hayatı hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır.

Araştırmanın temel kaynaklarını Başbakanlık Osmanlı Arşivi bünyesinde bulunan Hatt-ı Hümayun, Cevdet Tasnifi, Maliyeden Müdevver Defterler ve Mühimme Defterleri'nden elde edilen veriler oluşturmakta olup bu veriler döneme ait kroniklerle desteklenerek ifade edilmişlerdir.

Çalışmanın Giriş kısmında Rumeli Bölgesi'nin idari yapısının Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan III. Selim'e kadar ki yapısı hakkında kısaca bilgi verilmiş ve olayların geçtiği bölgenin idari görünümü açıklanmaya çalışılmıştır. Kaynaklar kısmında araştırmada kullanılan kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Birinci Bölüm'de Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezîyetçi yapısının çözülüş süreci ve bu sürecin sonucunda imparatorluk coğrafyasında önemli bir güç olarak yükselen ayanlar hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır. İkinci Bölüm'de Gümülcine Voyvodası Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın yerel bir güç odağı olarak yükselişi ve devlet tarafından ortadan kaldırılış süreci incelenmiştir. Üçüncü Bölüm'de Ferecik Ayanı Ali Molla'nın Tokatçıklı Süleyman Ağa ile mücadelesi, bir eşkıya lideri olarak yükselişi ve Sirozî İsmail Bey tarafından ortadan kaldırılışı hakkında bilgi verilmiştir.

Prof. Dr.Adnan Şişman, Yrd. Doç Dr. Zahit Yıldırım, Yrd. Doç. Dr. Türkmen Törelî, Yrd. Doç. Dr. Sadiye Tutsak, Yrd. Doç. Dr. Hasan Kara, Araştırma Görevlisi Zekerya Batur ile konunun belirmesinde tavsiyeleriyle etkili olan danışman hocam Yrd. Doç Dr. M. Murat Öntuğ'a, Başbakanlık Osmanlı Arşivi personeline ve beni her zaman destekleyen aileme teşekkür ederim.

Alper BAŞER

Uşak/15 Temmuz 2006

İÇİNDEKİLER**Sayfa**

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖZGEÇMİŞ	vii
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar LİSTESİ	xii
KISALTMALAR.....	xiii
I. PROBLEM.....	1
II. AMAÇ.....	1
III. ÖNEM.....	1
IV. VARSAYIMLAR.....	1
V. SINIRLAR.....	2
VI. YÖNTEM.....	2
KAYNAKLAR.....	3
A. Arşiv Kaynakları.....	3
B. Kronikler.....	5
C. Tetkik Eserler.....	7
GİRİŞ.....	8
OSMANLI DEVLETİ'NİN ADEM-İ MERKEZİLEŞME SÜRECİ ÜZERİNE	
GÖZLEMLER.....	8
A.III. Selim Dönemi'ne Kadar Osmanlı Devleti'nde Merkez- Çevre İlişkileri	8
a. Merkezileşme ve Adem-i Merkezileşme Kavramlarının Değerlendirilmesi.....	8
b. Osmanlı Devleti'nin Merkezîyetçi Yapısı.....	9
c. Osmanlı Devleti'nde Klasik Yapının Çözülüşü.....	10
d. Ayanların Yükselişi.....	12
B.III. Selim Döneminde Merkez- Çevre İlişkileri.....	16
a. III. Selim Dönemine Genel Bakış.....	16

- b. Merkez- Çevre İlişkileri Açısından III. Selim Döneminde Anadolu.....19
 c. Merkez- Çevre İlişkileri Açısından III. Selim Döneminde Balkanlar.....21

BİRİNCİ BÖLÜM

TOKATÇIKLI SÜLEYMAN AĞA.....	27
A. Ailesi ve Çevresi.....	27
B. Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın Yerel Bir Güç Olarak Ortaya Çıkışı.....	28
C. Dimetoka, Sultanyeri ve Gümülcine'nin Tevcihinden Sonra Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın Faaliyetleri.....	29
D. Cengiz Mehmed Giray İsyanı ve Sonrasında Tokatçıklı'nın Faaliyetleri.....	33
E. Mahmut Tayyar Paşa'nın Dağlı Üzerine Memuriyeti Döneminde Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın Faaliyetleri.....	35
F. Gürcü Osman Paşa Olayı ve Hakkı Paşa'nın Rumeli Valiliği Sırasında Tokatçıklı'nın Faaliyetleri.....	38
G. Tokatçıklı'nın Ölümü.....	41
H. Tokatçıklı Süleyman Ağa ve Aile Fertlerinin Muhallefatı Hakkında Bilgiler..	47

İKİNCİ BÖLÜM

ALİ MOLLA.....	52
A.Ailesi ve Çevresi.....	52
B. Ali Molla'nın Kaynaklarda Ortaya Çıkması.....	52
C. Ayanlık Dönemi Faaliyetleri.....	53
D. Ali Molla'nın Yeniden Ayaklanması ve İskân Edilmesi.....	55
E. Tokatçıklı Süleyman Ağa ve Ali Molla Arasında Mücadelenin Başlaması.....	59
F. Ali Molla'nın Tirsiniliğuna Sığınması.....	61
G. İskân Görüşmelerinin Tekrar Başlaması.....	63
H. İskân Sonrası Dönemde Ali Molla'nın Faaliyetleri ve Ölümü.....	67
 SONUÇ.....	 69
BİBLİOGRAFYA.....	71
ARŞİV KAYNAKLARI.....	71
TETKİK ÇALIŞMALAR.....	72

A. ESERLER.....	72
B. MAKALELER VE BİLDİRİLER.....	74
EKLER.....	.78

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Ali Molla'ya Günlük Verilen Tayinatı Gösterir Tablo.....	73
Tablo 2. Tokatçıklı'nın Yeğeni Mahmut'a Günlük Verilen Tayinatı Gösterir	
Tablo.....	74

KISALTMALAR

AE	:	Ali Emiri
a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
a.g.m	:	Adı Geçen Makale
a.g.t	:	Adı Geçen Tez
bknz	:	Bakınız
BOA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
EI2	:	Encyclopedia Of İslam Second Edition
H	:	Hicri
Haz.	:	Hazırlayan
HH	:	Hatt-ı Hümayun
İA	:	İslam Ansiklopedisi
İÜEFTD	:	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
M	:	Miladi
MAD	:	Maliyeden Müdevver Defterler
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
MD	:	Mühimme Defteri
MKM	:	Mühimme-i Mektume Defteri
Nr	:	Numara
H	:	Hüküm
S	:	Sayı
s.	:	Sayfa
TDVİA	:	Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	:	Türk Tarih Kurumu
Vd	:	Ve diğerleri
Vol	:	Volume

I. PROBLEM

Osmanlı Devleti'nin adem-i merkezileşme süreciyle birlikte, devlet topraklarının kültürel ve coğrafi özellikleri bakımından birbirinden çok farklı bölgelerinde yerel güçler merkezi idareye karşı durabilecek güce ulaşmışlardır. Bu süreçten etkilenen bölgelerin başında Rumeli Bölgesi gelmektedir. Tokatçıklı Süleyman Ağa Gümülcine'de, Ali Molla ise Ferecik'te yerel bir güç olarak sivrilmişler ve III. Selim Dönemi'nde Rumeli'de etkili olmuşlardır. Tokatçıklı Süleyman Ağa ile Ali Molla'nın bu dönemdeki faaliyetleri aydınlığa kavuşturulmamıştır. Bu çalışmada Tokatçıklı Süleyman Ağa ile Ali Molla'nın faaliyetleri incelenmiştir.

II. AMAÇ

Bu araştırmanın amacı, Osmanlı Devleti'nin adem-i merkezileşme sürecinin anlaşılmasına, Gümülcine Voyvodası Tokatçıklı Süleyman Ağa ile Ferecik Ayanı Ali Molla'nın hem devletle hem de kendi aralarındaki ilişkilerini araştırarak katkıda bulunmaktır.

III. ÖNEM

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî tarihinde 19. yüzyılla birlikte başlayan milliyetçi ayrılık hareketlerinin üzerinde yoğun şekilde durulmasına karşın, 18. yüzyıla damgasını vuran ayanlar dönemiyle ilgili çalışmalar azınlıkta kalmaktadır. Bu çalışma ile 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında Rumeli Bölgesi'ndeki yerel güçlerin devletle olan ilişkilerin aydınlatılmasına katkıda bulunması umulmaktadır.

IV. VARSAYIMLAR

Araştırmanın konusunu teşkil eden Gümülcine Voyvodası Tokatçıklı Süleyman Ağa ve Ferecik Ayanı Ali Molla'nın Dağlı İsyanları sürecinde önemli rol oynadıkları ve bir dönem isyanların gelişimini yönlendirdikleri varsayılmıştır.

V. SINIRLILIKLAR

Araştırma konumuz Gümölcine Voyvodası Tokatçıklı Süleyman Ağa ve Ferecik Ayanı Ali Molla'nın faaliyetleri; Başbakanlık Osmanlı Arşiv'inde bulunan belgeler ve kroniklerden elde edilen verilerle sınırlıdır.

VI. YÖNTEM

Konunun araştırılma sürecinde, sosyal bilimlerin temel ilke ve yöntemleriyle, tarih metodolojisinin kurallarına bağlı kalınarak, arşiv belgelerinden ve kroniklerden elde edilen veriler yorumlanmıştır.

Çalışmanın ilk safhasında adem-i merkezileşme süreci hakkında yapılmış olan çalışmalar incelenmiştir. Bu aşamadan sonra Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin çeşitli tasnifleri taranarak konuyla ilgili belgelere ulaşılmıştır. Bu belgeler kroniklerden elde edilen bilgilerle desteklenmiştir. Belgeler daha sonra kronolojik bir bütünlük içerisinde okunmuş ve değerlendirilmiştir. Son olarak, bütün bu belgelerden elde edilen verilerle Tokatçıklı Süleyman Ağa ile Ali Molla'nın hayatı ifâde edilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Kaynakları:

1. Mühimme Defterleri: Bu defterler Divân-ı Hümâyûn toplantılarında iç ve dış sorunlarla ilgili olarak alınan önemli kararların kaydedildiği defterlerdir. Osmanlı arşivlerinde H. 961 (M. 1553) ve H. 1323 (M. 1915) arasındaki döneme ait 419 adet defter bulunmaktadır.

Temel olarak “Mühimme Defterleri” dört ayrı grupta ele alınabilirler. Bu sınıflandırma hükümlerin çıktıkları divanlara göre yapılmıştır. Bunlar; Padişahın İstanbul’da bulunduğu sırada sadrazamın başkanlığında gerçekleşen divan toplantılarının hükümlerini içeren “Mühimme Defterleri”, sadrazamın başkentte bulunmadığı sırada vekili olarak bıraktığı Rikab Kaymakamının başkanlığında gerçekleşen divan toplantılarının hükümlerini içeren “Mühimme Defterleri”, ordu ile sefere çıkan sadrazamın başkanlığında toplanan divan toplantılarının hükümlerini içeren “Mühimme Defterleri” ve sadrazam ile padişahın birlikte başkentten ayrıldıkları zamanlarda Rikab Kaymakamının düzenlediği divan toplantılarında alınan kararları içeren “Mühimme Defterleri” şeklindedir¹. “Mühimme Defterleri”ndeki hükümlerin niteliği kimi zaman defterlerin başında “miri ahkam kaydır”, “sefer cüzü’dür” gibi ifadelerle kaydedilmiştir².

Tez konumuzu oluşturan dönem içine alan “Mühimme Defterleri” tek tek hükümlerin okunmasıyla taranmıştır. Sıra numarası 196 ve H.1205 (M. 1790–1791) tarihli defterden sıra numarası 221 ve H.1219 (M. 1804) tarihli deftere kadar olan defterler gözden geçirilmiştir. Bu defterlerden sıra numarası 213 ve 216 olan defterler Mısır Mühimmesi olduğu ve Mısır’la ilgili konuları ihtiva ettiği için incelenmemiştir.

¹ Yusuf İhsan Genç, Osman Yıldırım, Nazım Yılmaz, Mustafa Küçük, Sinan Satar, İbrahim Karaca; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İkinci Baskı, İstanbul, 2000, s. 7–18.

² Mübahat S. Kütükoğlu, “ Mühimme Defterlerindeki Muamele Kayıtları Üzerine”, *Tarih Boyunca Paleoğrafya ve Diplomatik Semineri Bildirileri 30 Nisan–2 Mayıs 1986*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1988, s. 95–112.

2. Mühimme-i Mektûme Defterleri: Divân-ı Hümâyûn Defterleri kataloğunda 1–10 sıra numaraları verilmiş H. 1203–1302 (M.1788–1885) tarihleri arasında on adet Mühimme-i Mektûme Defteri bulunmaktadır. Bu defterler Divân-ı Hümâyûn’da karara bağlanan gizli konularla ilgili olarak karara bağlanan hükümleri içeren defterlerdir³. Bu defterlerden sıra numarası 1 ve H. 1203/M. 1788 ile sıra numarası 04 ve (H. 1220 M. 1805) arasındaki dönemi kapsayan defterler taranmıştır.

3. Ali Emiri Tasnifi Belgeleri: Ali Emiri Efendi başkanlığı altındaki bir komisyon tarafından 1918 ve 1921 yılları arasında gerçekleştirilen bu tasnifte belgeler padişah sıralaması esas alınarak düzenlenmiştir. Kronolojik bir düzenleme olmayıp belgeler siyasî ve askerî konuları, tımâr ve zeamet tevcihleri, yabancı devletlerle ilişkiler, inşâ ve tâmir konuları gibi çok farklı konuları içermektedir. III. Selim Dönemi’ne ait olan H. 1203- H. 1222/ M. 1789–1807 tarihleri arasındaki dönemi kapsayan 24.741 adet belgeler incelenmiştir⁴.

4. Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri: Muallim Cevdet’in başkanlığı altındaki bir komisyon tarafından 1932 ile 1937 tarihleri arasında; 1935 yılında Muallim Cevdet’in istifasına rağmen, oluşturulan bir tasniftir. Bu tasnifte belgeler kronolojik olarak değil belli konu başlıklarına göre sınıflandırılmıştır. Bu tasnif H. 960-H. 1322 (M.1553–1904) tarihlerini kapsayan 216.572 belgeyi içermektedir⁵. Bu tasnifin Askeriye ve Dâhiliye bölümlerindeki araştırma konumuzla ilgili vesikalar taranmıştır.

5. Hatt-ı Hümâyûnlar: Hatt-ı Hümâyûn tabiri padişahların yazılı emirleri anlamına gelmektedir. Bu grupta incelediğimiz belgeler Amedî Kalemi’ne ait olan Hatt-ı Hümâyûnların toplanmasından meydana gelmiştir. Günümüze kadar süregelen çalışmaların neticesinde ortaya çıkan 32 ciltlik Hatt-ı Hümâyûn kataloglarının tamamı bilgisayar ortamına aktarılmıştır⁶. Tasnif içindeki Hatt-ı Hümâyûnlar bilgisayar ortamında taranmış ve çalışmamızın en önemli kaynaklarından birini oluşturmuştur.

³ Genç vd. ; *a.g.e.*, s. 21–22.

⁴ Genç vd. ; *a.g.e.*, s. 408–409.

⁵ Genç vd. ; *a.g.e.*, s. 411–412.

⁶ Genç vd. ; *a.g.e.*, s. 413–415.

6. Maliyeden Müdevver Defterler: 1945 yılında Maliye Bakanlığı'ndan teslim alınan 26.000 defteri içeren ve arazi tahrîrlerinden, saraya ve yeniçerilere uzanan farklı konuları bünyesinde barındıran defterlerdir⁷.

Bu defterlerden 9752 ve 9753 numaralı defterlerde Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın muhallefatına ait çeşitli yazışmaları içeren kayıtlara rastlanılmıştır. Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın muhallefati hakkındaki bilgilerin bir defter hâlinde Baş Muhasebe Kalemî'ne teslim edildiğine dair kayıtlarda bilgi olmasına rağmen ne yazık ki bu deftere ulaşmak mümkün olmamıştır. Buna rağmen Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın muhallefatıyla ilgili yazışmalardan elde ettiğimiz veriler sayesinde, Tokatçıklı'nın mal varlığı ve ekonomik gücü hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın mali kaynakları hakkındaki bu bilgiler aynı zamanda aile fertleri hakkında da bilgiler içerdiği için önemlidir. Bunun yanı sıra Ali Molla'ya Sultan Bayezıd Kâtibi İsmail Efendi'nin muhallefati hakkında gönderilen emrin sureti de bu defterlerde yer almaktadır.

B. Kronikler

1. *Tarih-i Ahmed Cevdet*: Ahmed Cevdet Paşa tarafından yazılan eserin başlıca kaynakları: Arşiv belgeleri, Vasıf, Enveri, Pertev, Asım, Şanizâde, Esad ve Ceberti'nin tarih kitaplarıdır. Eser, İstanbul'da 1271-1301 yılları arasında basılmıştır⁸. Bunun yanı sıra Üçdal Neşriyat tarafından, 1974 yılında Dünder Günay tarafından sadeleştirilen şekliyle de yayımlanmıştır⁹.

Tarih-i Cevdet'te Tokatçıklı Süleyman Ağa ve Ali Molla hakkında bilgilere rastlanmaktadır. Ayrıca Rumeli'de meydana gelen karışıklıklarla ilgili bilgiler veren Cevdet Paşa olayların ardında yatan sebeplere ulaşmaya çalışmıştır. Rumeli olayları özellikle Tokatçıklı Süleyman Ağa hakkında Cevdet Paşa'nın verdiği bilgiler büyük ölçüde Vasıf Tarihi'nden faydalanılarak hazırlanmış gibi görünmektedir.

2. *Vasıf Tarihi*: Ahmed Vasıf Efendi tarafından hazırlanmıştır. Çeşitli basımları ve yazma nüshaları mevcuttur¹⁰. Genelde Dağlı İsyanları, özelde ise tez konumuz ile

⁷ Yusuf İhsan Genç vd. ; *a.g.e.*, s. 270–277.

⁸ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, (Çev. Çoşkun Üçök), Ankara, 2000, s. 348–413.

⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, (Haz. Dünder Günay), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1974.

¹⁰ Babinger, *a.g.e.*, 364–367.

ilgili en önemli kroniktir. Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın hayatının kısa bir özeti ve Ali Molla ile iskân olayı sırasında yaşadıkları sıkıntı ve çelişkilere yer verilmiştir. Vasıf Tarihi'nin Ankara Millî Kütüphane'de 608 mikrofilm numaralı ve yazarın kendi yazısıyla oluşturduğu ve sayfa kenarlarında notları olan nüshası kullanılmıştır¹¹.

3. *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekaiyi*: Mustafa Necib Efendi tarafından yazılan bu eser 1803–1808 arasını konu almaktadır. Eserde Dağlı İsyanları'yla ilgili olarak bir iki cümlelik veri bulunmasına rağmen tez konumuzla ilgili olarak herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır¹².

4. *Asım Tarihi*: Ahmed Asım tarafından yazılmış olup birçok defalar basılmıştır. Dağlı İsyanları ile ilgili kısa bilgiler içermesine rağmen konumuzu direkt ilgilendiren veriler bulunamamıştır¹³. İstanbul'da 1867 yılında Ceride-i Havadis Matbaası basımı tarafımızdan kullanılmıştır¹⁴.

5. *Şanizâde Tarihi*: Atâullâh Mehmet Şanizâde tarafından yazılmış olup Asım Tarihi'nin devamı niteliğini taşımaktadır. Eser 1225/1808–1236/1820 yılları arasındaki devreyi anlatmaktadır¹⁵. 1290 yılında İstanbul'da Süleyman Efendi Matbaasında tab edilen baskısı tarafımızdan kullanılmıştır¹⁶.

6. *Câbî Tarihi*: Ayasofya Câbîsi Ömer Efendi tarafından yazılmış olup tam adı *Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmûd –ı Sani*'dir. Eser, Mehmet Ali Beyhan tarafından hazırlanmış ve iki cilt hâlinde Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır. Eserde 1789- 1813 yılları arasındaki olaylar anlatılmaktadır. Eserin üç nüshası olduğu Mehmet Ali Beyhan tarafından ifâde edilmiştir¹⁷.

¹¹ Ahmet Vasıf Efendi, *Tarih-i Vasıf*, Ankara Milli Kütüphane'de Mikrofilm Arşivi'nde 608 numara ile kayıtlıdır.

¹² Mustafa Necib Efendi, *Sultan Selim-i Salis Asrı Veka'yiine ve Müteferri'atine Dair Asr-ı Mezkur Ricalinden ve Eshab-ı Dikkatden Mustafa Necib Efendi'nin Kaleme Almış Olduğu Tarihtir*, İstanbul, Matbaa-i Amire 1280.

¹³ Babinger, *a.g.e.*, s. 369–370.

¹⁴ Ahmet Asım, *Tarih-i Asım*, Ceride-i Havadis Matbaası, 2 cilt, İstanbul, 1867.

¹⁵ Babinger, *a.g.e.*, s. 375–376.

¹⁶ Atâullah Mehmet Şanizâde, *Tarih-i Şanizâde*, C. I, Süleyman Efendi Matbaası, İstanbul, 1290.

¹⁷ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi Tarih-İ Sultan Selim-İ Salis Ve Mahmûd-I Sani*, Haz. Mehmet Ali Beyhan, T.T.K. Yayınevi, Ankara, 2003, 2 cilt halinde, Câbî Ömer Efendi ve eseri hakkındaki bilgiler için I. Bölüm'e bkz., s. XV-XLVI.

C. Tetkik Eserler

Gümölcine Ayanı Tokatçıklı Süleyman ve Ferecik Ayanı Ali Molla'yı doğrudan doğruya konu olarak ele alan bir çalışmaya bugüne kadar rastlanmamıştır. Bununla birlikte bazı tetkik eserlerde bu şahıslardan çok kısa da olsa bahsedilmiştir. Bu tetkik eserlerden konuya temel olarak iki eserin değindiği görülmekte olduğundan bölümünde sadece bunlar tanıtılacaktır.

1. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları*¹⁸: Yücel Özkaya tarafından yazılan eserde, tüm dağlı isyancıları ve bu isyanları bastırmakla görevlendirilen memurlara değinilmiştir. Kitapta İbrahim Paşa'nın Rumeli Valiliği'nin anlatıldığı 93–95. sayfalar arasında İbrahim Paşa'nın valiliği sırasında meydana gelen olaylar ile Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın hayatı kısaca anlatılmıştır. Yücel Özkaya'nın bu eseri Dağlı İsyancıları hakkında en ayrıntılı araştırma olmaya devam etmektedir. Bu eserde Dağlı İsyancıları'nın gelişim süreci temel olarak arşiv kaynaklarına dayanılarak anlatılmaktadır.

2. “Vezir Hakkı Mehmed Paşa”¹⁹: İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından yazılan makalede Dağlı İsyancıları'nı bastırmakla görevlendirilen ve sert kişiliği ile dikkati çeken devrinin önemli devlet adamlarından Hakkı Mehmed Paşa tanıtılmaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı bu makalesinde Tokatçıklı Süleyman'ın Rumeli'nin güçlü ayanlarının arasında yer aldığını söylemektedir. Uzunçarşılı'nın Tokatçıklı'dan bahsederken kullandığı belge Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer almakta olup Muallim Cevdet Tasnifi'nin Dâhiliye bölümünde 832 numara ile kayıtlıdır.

Bu eserlerin her ikisi de Tokatçıklı Süleyman Ağa ve Ali Molla'nın rol oynadıkları Dağlı İsyancıları'nın niteliği ve süreci hakkında değerli bilgiler vermekte olup konunun anlaşılmasına büyük katkı sağlamışlardır.

Bunların dışında kalan eserlerde bu konuya sadece bir iki cümlelik değinmeler olduğu için burada bunlara yer verilmemiştir.

¹⁸ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları (1791–1808)*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 344, Ankara, 1983.

¹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Vezir Mehmed Hakkı Paşa”, *Türkiyat Mecmuası*, C: IV, İstanbul, 1939, s. 177–285.

GİRİŞ

OSMANLI DEVLETİ'NİN ADEM-İ MERKEZİLEŞME SÜRECİ

A. III. Selim Dönemi'ne Kadar Osmanlı Devleti'nde Merkez- Çevre İlişkileri.

a. Merkezileşme ve Adem-i Merkezileşme Kavramlarının Değerlendirilmesi

Merkezileşme ve adem-i merkezileşme kavramları, idarî yapının güç hiyerarşisi içinde yaşadığı eğilimleri tasvir etmek için kullanılmaktadır. Bu kavramlar, devlet, herhangi bir örgüt ya da kurum içerisindeki yapılanmaları analiz etmek için çift yönlü olarak kullanılmaktadırlar. Her iki durumda da bu kavramlar güç dağılımı, hukukî nitelik ve alt idarî bölüm ile üst idarî bölüm arasındaki yapılanmalara vurgu yapmaktadır²⁰.

Merkezileşme kavramı genel olarak idarî yapılanmada yönetime ait kararların başkentte idarî hiyerarşinin üst düzey yetkilileri tarafından verilmesi durumuna işaret etmektedir. Bunun yanı sıra karar verme gücünün alt düzey yetkililerle paylaşılmaması durumunu da içermektedir²¹.

Adem-i merkezileşme süreci ise, hukuka, idareye ve yasamaya ait yetkilerin üst düzey idarî yapılanmalardan alt düzey idarî yapılanmalara bırakıldığı süreci tasvir etmek için kullanılmaktadır²².

Merkezileşme süreci Fransa'da olumlu bir mana ifâde etmekte iken İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde olumsuz bir mana ifâde eder. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin entellektüel çevrelerinde özgür toplumun temel değerleri açısından adem-i merkezileşme kavramına özel bir önem verilmekte ve demokratikleşme sürecinin önemli bir parçası kabul edilmektedir²³.

²⁰ James W. Fesler, “Centralization and Decentralization” maddesi, *International Encyclopedia Of The Social Sciences*, The Mac Millian Company, Vol. 2 New York, 1968, s. 370–378.

²¹ Fesler, a.g.m, s. 370–378.

²² Leonard D. White, “Decentralization” maddesi, *Encyclopedia Of The Social Sciences*, The Mac Millian Company, New York, 1950, Vol. 5–6 s. 43–44.

²³ Fesler, a.g.m, s. 370–378.

Ana hatlarıyla açıklamaya çalıştığımız bu kavramlardan merkezileşme olgusu modern devlet oluşumlarında genel yönelimi belirlemiştir.

b. Osmanlı Devletinin Merkezîyetçi Yapısı

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında; Osmanlı Beyliği'ni Anadolu coğrafyasında bulunan diğer Anadolu beyliklerinden ayıran temel özellik olarak devletin merkezîyetçi niteliği görülmektedir. Bu anlayış kuruluştan itibaren yöneticilerin egemenlikleri altına aldıkları topraklarda devlet otoritesine rakip olabilecek her türlü yapılanmayı ortadan kaldırmaya çalışmasıyla kendisini göstermiştir. Soy ve toprak asaletine karşı devlet yaygın bir mücadele vermiştir²⁴.

I. Bayezid'in hükümdarlık yıllarında (1389–1402) merkezîyetçi yapılanma yönündeki çalışmalar devam etmiştir. Anadolu beyliklerinin önemli bir bölümüne son verilmiş, Balkan topraklarındaki vassal devletlerin merkeze doğrudan bağlanılmasına çalışılmıştır. Bu yöndeki çabalar 1402 yılında meydana gelen Ankara Savaşı'nda alınan yenilginin neticesinde durmuştur²⁵. Fetret Dönemi adı verilen ve on yıl kadar süren bir kargaşa ve karışıklık dönemi başlamıştır.

Ankara Savaşı'nda alınan yenilgiye rağmen I. Murat ve I. Bayezid dönemlerinde temelleri atılan kul sistemi, tımâr sistemi ve merkezi bürokrasi, devletin uğradığı yenilgiyi kolay atlatabilmesine imkan sağlamıştır. Kul sisteminin en önemli unsurları olan yeniçerilerin sağladığı desteğe, eyâletlerdeki tımâr ordusunun gücünün eklenmesi bu başarının arkasında yatan temel neden olmuştur²⁶.

Çelebi Mehmet (1413–1421) ve II. Murat'ın (1421–1451) hükümdarlık yıllarında eski gücüne kavuşan devlet Fatih Sultan Mehmet'in çabalarının sonucu olarak mutlak merkezîyetçi bir yapıya kavuşmuştur²⁷. Oluşan bu mutlak merkezîyetçi yapının temelinde Hristiyan azınlıklardan toplanan çocukların yönetici sınıfa alınması, vergi ve

²⁴ Ömer Lütfi Barkan, “ Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri 1”, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980, s. 281–290; aynı yazar, “Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları”, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980, s. 125–149.

²⁵ Halil İncılık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2003, s. 196.

²⁶ İncılık, *a.g.e.*, s. 25.

²⁷ İncılık, *a.g.e.*, s. 31.

toprak sisteminin merkezden kontrolü, adalet ve meşruiyet anlayışının hâkim kılınması ile dinsel düzenin kontrolü bulunmaktaydı²⁸.

Bu yapıda padişah mutlak iktidarı kendinde toplayan bir unsur olmuştur. Ordu tarafından fethedilen topraklardaki her tür yerel iktidar odağı ortadan kaldırılarak, idarî görevlerin tamamına sarayda eğitim görmüş, sadece sultana ve devlete sadık kullar getirilerek merkeziyetçi yapı daha da güçlendirilmiştir. İcra yetkisi saraydan yetiştirilen bu kullara verilirken, hukukî ve malî yetkiler, kanunların uygulanması ulemaya teslim edilmiştir. Her iki kuvvet birbirlerinden bağımsız faaliyet gösterirken merkeze bağımlı kılınmıştır. Beylerbeyleri ile kadılar arasındaki bu idarî bölünme her iki grubun birbirini denetlemesiyle sonuçlanmıştır. Merkezin teşvik ettiği bu yapı uzun müddet varlığını devam ettirmiştir²⁹.

Osmanlı Devleti'nde bu şekilde oluşturulan ve 1300–1600 yılları arasında idarî sistemin aldığı bu görünüm Osmanlı tarihçileri tarafından klasik çağ olarak adlandırılmıştır³⁰.

c. Osmanlı Devleti'nde Klasik Yapının Çözülüşü

II. Mehmet tarafından oluşturulan ve Kanuni zamanında en gelişmiş şekliyle karşımıza çıkan klasik yapı 16. yüzyılın sonlarına doğru büyük bir kriz yaşamaya başlamıştır.

16. yüzyılın sonlarına doğru başlayıp 16. yüzyılda da devam eden bu krizin temel nedenleri; nüfus baskısı, Avrupa'nın askeri teknolojisinin değişmesi ve bunun neticesinde Osmanlı ordusunda meydana gelen değişikliklerin maliyeye getirdiği baskı, 1578–1639 arasındaki dönemde devam eden Osmanlı-İran savaşları ve Amerikan gümüşünün Osmanlı topraklarına girmesinden kaynaklanan değişimlerdir³¹. İfade

²⁸ Şerif Mardin, “ Türk Siyasetini Açılayabilecek Bir Anahtar: Merkez- Çevre İlişkileri”, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 34–77.

²⁹ Halil İncalcık, “ Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi”, (Çev. Mehmet Özden- Fahri Unan), *Türkiye Günlüğü*, S. 11, Yaz, 1990, s. 30–42.

³⁰ İncalcık, *a.g.e.*

³¹ Halil İncalcık, “Osmanlı İmparatorluğu”, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 1994, S. 93, s. 144–175.

ettiğimiz bu genel sebeplerin yanı sıra iklim koşullarının olumsuzluğu³², reayanın askerî sınıfa katılma isteği³³ de bu sebeplerine ilave edilebilir.

Sebeplerini bu şekilde ifâde ettiğimiz kriz, toplum hayatında Celali İsyanları ile ifadesini bulmuştur. 1550–1608 yılları arasındaki dönemde Anadolu topraklarını kargaşa içerisinde bırakan bu isyanlar Osmanlı tarihinin bu dönemine damgasını vurmuştur³⁴.

Karayazıcı, Deli Hasan, Kalenderoğlu, Tavi Halil gibi Celali önderlerin komutası altındaki isyancılar Anadolu'nun önemli şehirlerini yağmalamışlar. Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğratmışlardır³⁵. Kısa dönemli bu zaferlerine karşın aralarında birlik olmaması, Osmanlı bürokrasisinin sultana sadakati ve Kuyucu Murad Paşa'nın komutası altındaki kuvvetlerin çabaları sonucunda Celali İsyanları önemine yitirdi³⁶.

Celali İsyanları ve bu isyanları takip eden dönem, kul sistemi ile toplum üzerinde etkili bir merkezî denetim kuran Osmanlı yönetimine karşı Türk ve Müslüman halk kitlelerinin yönetim aygıtına dâhil olmak için harekete geçtikleri bir dönem olarak da yorumlanmaktadır. Anadolu, Bosna ve Arnavutluk gibi çeşitli bölgelerden toplanan ve ateşli silah kullanmayı bilen gruplar Osmanlı ordusunun bu yöndeki ihtiyaçları yüzünden ordunun bünyesine dâhil edilmişlerdir Anadolu'dan toplanan bu gruplara genel olarak levendat, sarıca ve sekban isimleri verilmiştir. Anadolu'dan gelen bu askerî gruplar sekban bölükleri adı altında örgütlenmişlerdir³⁷.

Ortaya çıkan bu yeni askerî grubun yeniçerilerin sahip oldukları ayrıcalıklara talip olması kaçınılmazdır. Bu da her iki grubun çatışma içerisine girmesine neden olmuştur. Sekban kuvvetlerine dayanan Abaza Mehmet Paşa gibi yöneticiler

³² William J Griswald, *Anadolu'da Büyük İsyân*, (Çev. Ülkün Tansel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 39–40

³³ Süreyya Faruki, "1600 Yıllarında Anadolu Kırklarında Toplumsal Gerilimler: Bir Yorumlama Denemesi", *Tarih Çevresi*, S. 19, Kasım-Aralık, 1995, s. 34–43.

³⁴ Griswald, *a.g.e.*, s. 19–44; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, Barış Yayınevi, Ankara, 1999, s. 369–376.

³⁵ Mustafa Akdağ, "Celali İsyanlarından Büyük Kaçgunluk", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. II, S. 2–3, Ankara, 1964, s. 1–49; Griswald, *a.g.e.*, s. 19–44

³⁶ Griswald, *a.g.e.*, s. 140–141.

³⁷ Halil İnalçık, "Military and Fiscal Transformation In The Ottoman Empire 1600–1700", *Archivum Ottomanicum*, VI, Louvain, 1980, s. 283–337.

yeniçerilere karşı harekete geçmişler ve Celali İsyanları'nın yerini eyâlet yöneticilerinin isyanları almaya başlamıştır³⁸.

Sekban grupları, güçlerinin doruğuna Viyana Kuşatması ile başlayan savaşlar sırasında ulaştılar. Anadolu sekbanlarının tamamı Yeğen Osman Paşa'nın liderliği altında birleşerek Yeniçeri kuvvetlerine karşı bir denge unsuru olduklarını gösterdiler. Sancakbeyi, Serçeşme gibi unvanlar verilen Yeğen Osman Paşa'nın kuvvetlerinin sayısı ise 10.000 bini aştı. Kendi adamlarına Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde idarî görevler verilmesini sağlayan ve merkezde kendisine karşı kurulan komploları bertaraf eden Yeğen Osman Paşa İstanbul üzerine harekete geçti. Bu olay Yeğen Osman Paşa'nın sonunu hazırladı ve ortadan kaldırıldı. Yeğen Osman Paşa'nın ortadan kaldırılmasına rağmen sekban grupları varlıklarını sürdürmeye devam ettiler³⁹.

Bölükbaşılar⁴⁰ altında örgütlenen sekban gruplarının Osmanlı tarihinin 18. yüzyılına damgasını vuracak olan ayanlardan temel farkı ise bunların herhangi bir yerle aralarında toplumsal bağların bulunmamasıdır⁴¹.

d. Ayanların Yükselişi

Ayan kelimesi Osmanlı tarihinde kasaba ve şehirlerin nüfuzlu, önde gelen ailelerini tasvir etmek için kullanılan ve göz anlamına gelen Arapça ayn kelimesinin Osmanlı coğrafyasında aldığı biçimidir⁴².

Ayan kavramı hakkında açıklanması gereken bir diğer nokta da ayan ve derebeyi arasında farklılıklarının bulunup bulunmadığıdır. Yücel Özkaya, ayan ve derebeylerinin birbirinden farklı unsurlar olduğunu söylemekte ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Çapanoğullarını, Karaosmanoğullarını ayan olarak değerlendirmesini yanlış

³⁸ İnalçık, "Military and Fiscal Transformation", s. 283–337.

³⁹ İnalçık, "Military and Fiscal Transformation" s. 283–337; Mustafa Akdağ, "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 6–7, C. V, 1966, s. 201–247.

⁴⁰ Bölükbaşı terimi yeniçeri, sekban ve sarıca askeri birliklerinde bölük komutanlarına verilen unvandır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri*, C. I, M.E. B. Yayınları, İstanbul, 1993, s. 242.

⁴¹ İnalçık, "Military and Fiscal Transformation", s. 283–337.

⁴² Pakalın, *a.g.e.*, s.120–122; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Ayan", *İA*, MEB, Yayınları, C. II, s. 41–42.

bulmaktadır⁴³. Özcan Mert de Uzunçarşılı gibi böyle bir ayrıma gerek duymamakta Özkaya'nın derebeyi olarak tanımladığı aileleri bu gruba dâhil edebilmektedir⁴⁴.

Deena R. Sadat, Rumeli ayanları ile ilgili olan makalesinde ayan ve derebeyi kelimelerinin kullanımıyla ilgili olarak farklı bir öneri ileri sürmüştür. Sadat'a göre ayanlar buldukları bölgeye yasal olarak hâkim olan kişiler iken derebeyleri kanuni yolların dışında egemen olan güçlerdir. Bunun yanı sıra ayanların şehir kökenli, derebeyinin ise kır kökenli olabileceğini ifade etmiştir⁴⁵.

Kemal Karpat ise bu konuya farklı bir yaklaşım geliştirmiştir. Karpat'a göre üç tür ayan vardır. Bunlar içerisinde, en üst düzeyde idarî görevlere sahip olan ayanlara derebey denildiğini, orta grubun ise temel olarak vergi toplama ile meşgul olduğunu, son grubun ise tarım ve ticaret erbabı olduğunu belirtmektedir⁴⁶.

Osmanlı tarihinin klasik çağı şeklinde tabir edilen dönemde eşraf, ayan diye tanımlanan güçlerin devlet ve idare üzerindeki etkisinin çok sınırlı olduğu ifade edilmiştir⁴⁷. 16. ve 17. yüzyılda önde gelen tüccarların, kapıkullarının, esnafın ayan olarak tanımlandığı, bunların hepsine birden ise ayân-ı belde, ayân-ı vilâyet gibi adlar verildiği görülmektedir⁴⁸.

17. yüzyıl ile birlikte ayan sınıfı taşrada belirgin bir güç kazanmaya başladı. Ayan sınıfının güçlenmesine yol açan ilk olay olarak devletin, 17. yüzyılda merkezden gönderilen görevlilerin güçlerini azaltması gösterilmiştir⁴⁹.

Merkezden gönderilen görevlilerin yetkilerinin kırılmasına ekonomideki değişimler eşlik etti. Ekonomik yapıdaki en önemli değişim iltizam sisteminin ekonomik yapı içerisindeki ağırlığının artmasıydı.

⁴³ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, TTK Yayınları, Ankara, 1994, s. 5.

⁴⁴ Özcan Mert, "Osmanlı Devleti Tarihi'nde Ayanlık Dönemi", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 174–180

⁴⁵ Deena R Sadat, "Rumeli Ayanları: The Eighteen Century", *The Journal Of Modern History*, Vol. 44, No. 3, September, 1972, s. 346–363. Derebey kelimesinin daha çok Anadolu'daki merkezi idareden kendilerini görece bağımsız kılan yöneticiler ve bunların aileleri için kullanıldığını söylemiştir. J. H. Mordmann-Bernard Lewis, "Derebey", *EI2*, Leiden, 1954, s. 206–208.

⁴⁶ Kemal H Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi, Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*, (Çev. Akile Zorlu Durukan, Kaan Durukan), İmge Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 73–74.

⁴⁷ Uzunçarşılı, "Ayan", s. 41–42.

⁴⁸ Mert, agm, s. 174–180; Klasik dönemde ayanların toplumun hangi katmanlarından geldiği ve fonksiyonları konusunda bkz. Özer Ergenç, "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve Ayan Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları III*, İstanbul, 1982, s. 105–113.

⁴⁹ Halil İnalçık, "Centralization and Decentralization In Ottoman Administration", (Ed. Thomas Naff ve Roger Owen), *Studies In Eighteenth Century Islamic History*, Spathern Illinois Press, 1977, s. 27–53.

Osmanlı mali kayıtlarında, devlete gelir sağlayan vergi kaynaklarına genel olarak mukataa adının verildiğini görmekteyiz. Mukataaların zamanla farklı tür ve biçimler aldığı görülmektedir. Mukataanın işletilmesi ve vergilerin toplanması görevi mültezime verilmişse iltizam sistemi hayata geçmiş demektir. Mültezim, mukataa için belli bir meblağı iltizam bedeli olarak devlete öder, bu ödemeye ilaveten vergiyi toplamak için yaptığı masrafları da göz önüne alır, bütün bu harcamalardan sonra elinde kalan vergi hâsılatı, mültezimin kârıdır⁵⁰.

16. yüzyıldan sonra iltizam sistemi Osmanlı ekonomisinin aynı yapıdan nakdi yapıya geçişi sürecinde önem kazandı. İltizam sisteminde, mültezimlerin vergi kaynaklarını yok edecek tarzdaki hareketleri üzerine devlet malikâne sistemi adı verilen yöntemi yürürlüğe koydu. Bu sistemle birlikte iltizam usulüyle verilen mukataalar hayat boyu aynı kişinin denetimi altına girmiş oluyordu. Malikâne sistemi 1695 yılında hayata geçirildi⁵¹.

Merkezde iltizamları ellerine geçiren beylerbeyi, sancakbeyi gibi görevlilerin bu işletmeleri fiilen idare etmeleri oldukça zordu. Bunun farkında olan bu görevliler iltizam işlerini bölgenin yerlilerinden olan ayanlara devretmeye başladılar. Mütesellim ve voyvodalık adlarıyla ilk önce dolaylı olarak iltizam sistemine dâhil olan ayanlar daha sonra doğrudan doğruya bu sürece girerek taşradaki mali kaynakları denetim altına almayı başardılar⁵².

⁵⁰ Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, 1986, Yer belirtilmemiş, s. 21.

⁵¹ Mehmet Genç, "Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 99–147; Cezar, *a.g.e.*, s. 32–34.

⁵² İnalçık, "Centralization and Decentralization", s. 27–53; Özkaya, *Osmanlı*, s. 39; Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Bellekten*, S. 149, Ankara 1974, s. 657–708; mütesellimlik müessesinin işleyişi için bkz. Avdo Suçeska, "Bosna Eyâletinde Mütesellimlik" *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğler III*, İstanbul 23–28 Eylül 1985, Edebiyat Fakültesi Basımevi, C. II, İstanbul, 1989, s. 591–597. Klasik çalışmalarda iltizam sistemi ademi merkezleşme sürecinin önemli yapıtaşları arasında görülmektedir. Bununla birlikte Musul örneğinde iltizam sisteminin imparatorluğun güç yitimi yaşadığı bir dönemde taşra elitlerinin Osmanlı yönetim kadrosuna dâhil ederek onları "Osmanlılaştırdığı" ileri sürülmüştür. Ekonomik açıdan ise vergiden muaf ayrıcalıklı kesimlerin tarıma yatırım yapmasına olanak verdiği ifade edilmiştir. Bknz, Dına Rız Khhoury, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu, Musul 1540–1834*, (Çev. Ülkü Tansel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 3–10; İltizam sisteminin gelişmesine eşlik eden bir diğer olayda ayanların taşrada çiftlik sahibi olmaya başlamalarıdır. Bunun Batı Avrupa'nın artan tarım ürünü talebinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Halil İnalçık, "The Emergence Of Big Farms, Çiftlik: State, Landlords And Tenants", *Contributions A L'histoire Économique Et Sociale De L'empire Ottoman, Collection Turcica III*, Louvain: Peeters, 1984, s. 105–126; Nikolaj Todorov, "Social Structures In The Balkans During The Eighteenth And Nineteenth Centuries", *Etudes Balkaniques*, No: 4, Sofia, 1985, s. 48–71.

Mütesellimlik ve voyvodalık makamlarının belli ailelerde toplanmasıyla birlikte taşrada kontrolü ele geçiren büyük derebeyi aileleri ortaya çıkmaya başladı. Rize dolaylarında Tuzcuoğulları, Samsun ve çevresinde Caniklizâdeler, Sivas'ta Zaralızâdeler, Yozgat yöresinde Çapanoğulları, Kayseri'de Zennecizâdeler, Kalaycıoğulları ve Emin Ağazâdeler, Ankara'da Müderriszâdeler, Nakkaşzâdeler ve Muslupaşazâdeler, Edirne'de Dağdevirenoğlu, Vidin'de Pazvandoğlu, Rusçuk'ta Tirsiniklioğlu, Epir'de Tepedelenli Ali Paşa ve oğulları Suriye'de Azimzâdeler belli başlı derebeyi aileleri oldular⁵³.

İmparatorluk asker temini, zahire gereksinimlerinin karşılanması ve eşkıyalık olayları ile mücadelede sık sık bu gibi ailelere başvurmaya başladı. Bunun yanı sıra uzun savaşlar nedeniyle devlet görevlilerinin bölgelerinden uzaklaşması üzerine de ayanlardan kendi bölgelerini koruması istendi. Bunun üzerine ayanlar, beylerbeyleri ve sancak beyleri gibi yanlarında küçük çaplı ordular oluşturmaya başladılar. Bu küçük çaplı ordularla birlikte de merkezî idareye meydan okuyacak güce eriştiler⁵⁴. Öyle ki, devlet tarafından çağrıldıkları savaşlarda kuvvetlerinin başında beylerbeyi, sancakbeyi gibi unvanlarla görev yaptılar. Bu gelişme onların askeri sınıfa geçişlerini de sağlamış oldu⁵⁵.

Sadrazam Muhsinzâde Mehmet Paşa, ayanlık sistemini kontrol altına almaya çalışan ilk yönetici oldu. 1765 yılında "Reis-i Ayanlık" şeklinde tabir edilen baş ayanlığı sadrazamın kontrolü altına alarak ayanlar üzerinde bir denetim sağlamaya çalıştı. 1768–1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın patlak vermesi üzerine bu sistemde bir kez daha değişiklik meydana geldi. 1769 yılında ayan seçimi halka bırakıldı. Kısa zamanda bu usulün büyük karışıklıklara neden olduğu görüldü. Bunun üzerine 1779 yılında yeniden 1765 yılındaki uygulamaya dönüldü. Ülkede karışıklıklara neden olan ayanlık sistemi 1786 yılında Bâb-ı âli tarafından kaldırıldı ve yerine "Şehir Kethüdalığı" sistemi getirildi. Şehir kethüdalarının ayanların muhalefeti nedeniyle başarısız olması, 1787 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşı'nın hazırlıklarında sorunlar ortaya çıkması

⁵³ Mert, a.g.m, s. 174–180; Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", *Belleten*, S. 168, C. XLII, Ankara, 1978, s. 667–723; Necdet Sakaoğlu, Köse Paşa Hanedanı özelinde bir ayan ailesinin yükseliş öyküsünü sebepleriyle birlikte ilgi çekici bir tarzda ifade etmiştir. Bknz, Necdet Sakaoğlu, *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

⁵⁴ Özkaya, "XVIII. Yüzyılın", s. 667–723.

⁵⁵ Mert, a.g.m, s. 174–180.

üzerine devlet 1790'da yeni bir fermân yayınlarak halk tarafından seçilen ayanların görevlerine iade edilmesi kararını verdi⁵⁶.

III. Selim Devri'nde güçlerinin zirvesine çıkan ayanlar, II. Mahmut'un tahta çıkmasını sağlayan Alemdar Mustafa Paşa'nın girişimleriyle ve Osmanlı tarihinde Sened-i İttifak olarak bilinen belge ile fiilen hâkim oldukları topraklar üzerindeki egemenliklerini yasal hâle getirmeyi başardılar. Sened-i İttifak, Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesi üzerine geçerliliğini yitirdi. 1806'da başlayan Osmanlı-Rus Savaşı'nın 1812 yılında bitmesinden sonra II. Mahmut taşradaki ayanlara karşı harekete geçti. Modern silahlarla donatılmış ordu karşısında duramayan ayanların çoğu ortadan kaldırıldı ve merkezî idarenin taşraya egemen olması sağlandı. Bununla birlikte Mehmet Ali Paşa olayında merkezî politikalar iflas ederek devleti yıkıma götürdü⁵⁷.

B. III. Selim Döneminde Merkez- Çevre ilişkileri

a. III. Selim Dönemine Genel Bakış

Osmanlı hanedanına mensup 28. hükümdar olup III. Mustafa'nın oğludur. I. Abdülhamit'in saltanatının ilk yıllarında rahat bir şehzadelik yaşamasına rağmen 1785'ten sonra Halil Hamit Paşa'nın önderliğindeki bir grup devlet adamının I. Abdülhamit'i devirerek yerine kendisini geçirmeyi hedef alan darbe girişiminin sonuçsuz kalmasıyla sıkıntılı bir dönem yaşadı⁵⁸.

III. Selim şehzadelik hayatının bu yıllarında bile devlet işlerine ilgi duymuş, Fransa Kralı XVI. Lui ile mektuplaşarak Avrupa'nın siyasî ve askerî yapısı hakkında bilgi edinmeye çalışmıştır.⁵⁹

I. Abdülhamit'in 6 Nisan 1789'da ölmesi üzerine, III. Selim 7 Nisan 1789'da tahta çıktı. Genç ve yetenekli olduğu düşünülen III. Selim'in tahta çıkması halk tarafından sevinçle karşılandı⁶⁰.

⁵⁶ Mert, a.g.m, s. 174–180.

⁵⁷ Halil İnalçık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 343–359.

⁵⁸ Ahmet Cevat Eren, "Selim III", *İA*, MEB Yayınları, C. X, s. 441–457.

⁵⁹ Stanford J. Shaw, *Between Old And New, The Ottoman Empire Under Sultan Selim III 1789–1807*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1971, s.15–16; Enver Ziya Karal, *III. Selim'in Hatt-ı Hümayûnları*, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 11–17.

⁶⁰ Eren, a.g.m, s. 441–457; Karal, a.g.e, s. 18–23.

III. Selim'in tahta çıktığında, en önemli sorun devam etmekte olan Osmanlı-Rus ve Osmanlı- Avusturya Savaşıydı. Küçük Kaynarca Antlaşması ile kaybedilen Kırım'ı yeniden kazanmak için girişilen ve 1787 yılında başlayan savaş 1791 yılında sona ermişti. Fransız İhtilali'nin patlak vermesi ve Prusya Kralı II. Wilhelm'in Avusturya'ya uyguladığı baskı neticesinde 4 Ağustos 1791 yılında Avusturya ile Zıştovi Barış Antlaşması'nın, Rusya ile de 10 Eylül 1791'de Yaş Antlaşması'nın imzalanması bu savaşları bitirmişti⁶¹.

Bu savaşlar Osmanlı devlet adamlarına ve padişaha ordunun güçsüzlüğünü açıkça göstermişti. Zıştovi ve Yaş Antlaşmaları'nın imzalanmasından sonra reform hareketleri için gerekli olan barış da sağlanmıştı. Önde gelen devlet adamlarından ülkenin ihtiyaç duyduğu reformlar hakkında lahiyalar yazıp vermeleri istendi. 17 Mayıs 1789'da 200 kişiyi aşkın bir topluluk yapılacak reformlar için genel bir "Meşveret Meclisi"nde bir araya geldi. Bu toplantıda ifade edilen fikirler padişahın emri üzerine derlenip bir risale hâline getirildi. Bu layihaların ağırlık noktasını askerlik hakkındaki öneriler oluşturmaktaydı⁶².

Bu "Meşveret Meclisi"nde ileri sürülen fikirleri hayata geçirmek için çalışmalar başladı. Tımâr ve zeamet kanunnamesi ile humbaracı ve lağımçı ocakları için kanunlar yapıldı. Humbaracı Ocakları için Hasköy'de yeni kışlalar inşâ edilmesi kararı alındı. 1792 yılında Tersane Nizamı Kanunu ilan edildi. 1794 yılında Mühendishane-i Berri Hümâyûn açıldı. Batı tarzında askeri birlikler oluşturulması çalışmaları başlatıldı. Sadrazam Yusuf Paşa ordu ile İstanbul'a döndüğü zaman bir grup askeri Davutpaşa'da bırakmıştı. Bunlara Avrupaî tarzda askerî eğitim vermeye başlanmıştı. Bunlar daha sonra kurulan ve Nizam-ı Cedit adıyla bilinen askerî teşkilatın çekirdeğini oluşturdular. Bu teşkilat Bostancı-Tüfenkçi Ocağı'na bağlı olarak kuruldu. 1793'te bunlar için de bir kanun çıkarıldı ve bu askerler Levent Çiftliği'ndeki kışlalara yerleştirildiler. 1796 yılında çıkarılıp ilave bir nizamnâme ile Nizam-ı Cedit teşkilatı Konya, Kayseri, Ankara gibi şehirlerde de kuruldu.⁶³

Askerî ve idarî alanda gerçekleşen bu reform hareketlerinin yaşaması için İrad-ı Cedit adı altında yeni bir hazine kuruldu. Tütün, kahve, şarap vergileri gibi gelirlerle bu

⁶¹ Eren, a.g.m, s. 441-457; Shaw, a.g.e, s. 61-68.

⁶² Shaw, a.g.e, s. 72-75; Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, TTK Basımevi, Ankara, 1985, s. 40-43.

⁶³ Eren, a.g.m, s. 441-457; Akçura, a.g.e, s. 45-48.

hazine desteklendi⁶⁴. 1797 yılında idarî alanda reform yapılmaya çalışıldı. Anadolu ve Rumeli toprakları 28 eyâlete ayrıldı. Ayanların yine halk tarafından seçilmesine, eyâlet paşalarının en az üç sene görevlerinin başlarında kalmalarına karar verildi. Rüşvet ve yolsuzlukla mücadele için kanunlar çıkarıldı. Osmanlı tarihinde ilk kez daimî elçilikler kuruldu⁶⁵.

Osmanlı Devleti'nin barış içerisindeki birkaç yılı Fransızlar tarafından hiç beklenmedik bir saldırı ile sona erdirildi. Fransa, can düşmanı olan İngiltere'yi Akdeniz'de zayıflatıp sömürgeleri ile bağımlı koparmak için Mısır üzerine Napolyon komutasındaki bir kuvvet gönderdi. 2 Temmuz 1798'de İskenderiye'ye çıkan Fransız kuvvetleri 25 Temmuz'da Ehramlar Savaşı'nı kazanarak Kahire'ye girdiler. İngiliz donanması ve kuvvetlerinin desteği ile Cezzar Ahmet Paşa'nın gayretleri neticesinde yenilgilere uğratılan Fransız kuvvetleri 28 Haziran 1801'de Osmanlı Devleti ile antlaşma yaparak Mısır'ı terk etmek zorunda kaldılar⁶⁶.

Mısır'ı işgal eden Fransızların burada üç seneye yakın tutunabilmeleri III. Selim'e askerî ıslahatın önemini bir kere daha göstermişti. Bunun için 1801'de Üsküdar'da inşâ olunan kışlada Nizam-ı Cedit'e bağlı bir birim daha kuruldu. Bu ıslahat hareketlerinin devam etmesi, Nizam-ı Cedit'e taraftar olan İbrahim Ağa ve Yusuf Ağa gibi kişilerin zevk ve sefaya dalmaları, zenginleşmeleri, III. Selim'e karşı toplumsal muhalefetin güçlenmesine neden oldu. Yenilik hareketlerine cephe alan gruplar Edirne Olayı ile kendilerini gösterdiler. Kadı Abdurrahman Paşa kumandasında Rumeli'ye gönderilecek ve Edirne'de Nizam-ı Cedit tarzında kurulacak olan ordunun kendi hâkimiyetlerini kıracağına farkında olan Rumeli ayanları ve merkezdeki destekçilerinin de teşvikiyle Kadı Abdurrahman Paşa'nın Rumeli'ye geçmesi durumunda isyan edeceklerini ilân ettiler. Kan dökülmesinden çekinen III. Selim, Kadı Abdurrahman Paşa'nın geri dönmesini emretti⁶⁷.

Bu olayı takiben, 25 Mayıs 1807'de Rumeli Kavağı'nda başlayan isyan ertesi gün şehirde de kendini gösterdi. III. Selim 29 Mayıs 1807'de tahtan indirildi ve sarayda hapis tutulmaya başlandı. III. Selim döneminde yetiştirilen kişilerin büyük çoğunluğu

⁶⁴ Eren, a.g.m, s. 441-457; Shaw, a.g.e, s. 127-137.

⁶⁵ Eren, a.g.m, s. 441-457; Shaw, a.g.e, s. 167-178; s. 185-193.

⁶⁶ Eren, a.g.m, s. 441-457; Shaw, a.g.e, s. 257-275; Akçura, a.g.e, s. 69-86; Karal, a.g.e, s. 47-80.

⁶⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Nizam-ı Cedit Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa", *Belleten*, Nisan, 1971, S. 138, s. 245-302.

bu olaylar sırasında öldürüldü. Sarayda hapis tutulan III. Selim'e taraftar gruplar Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın etrafında toplandılar. Alemdar Mustafa Paşa bu grupların teşviki ile İstanbul üzerine harekete geçti. İstanbul'a geldikten sonra III. Selim'i yeniden tahta çıkarmak için faaliyetlere başladı. Bu olaydan korkuya kapılan İstanbul'daki muhalifler IV. Mustafa'dan III. Selim'in katledilmesi için gereken izni aldılar. III. Selim 29 Temmuz 1808'de öldürüldü⁶⁸.

b. Merkez- Çevre İlişkileri Açısından III. Selim Döneminde Anadolu

III. Selim'in saltanatı yıllarında Anadolu'nun önemli bir bölümü büyük ayan ailelerinin kontrolü altında bulunmaktaydı. Bu ailelerden başlıcaları şunlardır:

Çapanoğulları: Anadolu'nun en eski ve köklü ailelerindendir. Çapanoğlu Ahmet Bey ile 1720'li yıllarda tarih sahnesine çıkan aile mütesellimlik, voyvodalık gibi çeşitli görevler üstlenerek zenginleşmiş ve kuvvetlenmiştir. Çapanoğlu Ahmet Bey'den sonra ailenin başına Mustafa Bey geçmiştir. O'nun döneminde ailenin nüfuz ve kudreti Orta Anadolu'ya yayılmaya başlamıştır. Yine O'nun döneminde Çapanoğulları ile Canikli Ali Paşa arasında çatışmalar başlamıştır. Mustafa Bey'in kendi köleleri tarafından öldürülmesinden sonra ailenin başına Süleyman Bey geçti. III. Selim Dönemi'nde ailenin kontrolü ondaydı. O, bu dönemde eşkıyalık hareketlerine karşı mücadele etmiştir. 1787–1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda devlete büyük yardımlarda bulunmuş, hatta 1790 yılında Balkanlar'da bizzat savaşmıştır. Orta Anadolu'da en büyük güç odağı olmuş ve bölgedeki antlaşmazlıklar için hakem pozisyonuna gelmiştir⁶⁹.

Karaosmanoğulları: Batı Anadolu'nun en önemli hanedanlarından. Aile sipahi emeklisi Osman Ağa tarafından kurulmuştur. O devlet adına vergi toplama işiyle güç kazanarak ismini duyurmuştur. 1706 yılında ölümünden sonra ailenin başına oğlu Mustafa Ağa geçmiştir. O'nun öldürülmesinden sonra ailenin başına oğlu Ataullah Efendi gelmiştir. III. Selim Dönemi'nde ailenin başında Ataullah Efendi'nin oğlu Hüseyin Efendi'yi görmekteyiz. 1793 yılında babasının ölümü ile başa geçmiştir. Hüseyin Efendi'nin bu dönemde Batı Anadolu'da devleti uğraştıran Acemoğlu ile mücadele ettiğini görmekteyiz. Bunun yanı sıra Mısır'ın işgali sırasında devlete asker

⁶⁸ Eren, a.g.m, s. 441–457; Shaw, a.g.e, s. 402–403; Akçura, a.g.e, s. 141–153.

⁶⁹ Yücel Özkaya, "Anadoludaki Büyük Hanedanlıklar", *Belleten*, Aralık 1992, S. 217, s. 809–845, Özkaya, Çaparzâdeler ifâdesini kullanmaktadır; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Çapanoğulları", *Belleten*, S. 150, Nisan, 1974, s. 215–261.

yardımlında bulunmuştur. 1803 yılında Saruhan Mutesellimliği'ne getirilmiştir. Osmanlı-Rus Savaşı'nda devlete bin asker katkıda bulunmuştur. 1810 yılında da bizzat askerleri ile savaşa gitmiştir. Hüseyin Ağa'nın ölümünden sonra aile etkinliğini yitirmiştir⁷⁰. Aile III. Selim döneminde kurulan Nizam-ı Cedit ordusuna destek veren hanedandır⁷¹.

Yılanlıoğulları: 18. yüzyılın ilk yarısı ile 19. yüzyılın başlarında Isparta bölgesinde etkili olan bir hanedandır. Ailenin ilk önemli şahsiyeti olarak 1752 yılında Eğridir Mutesellimi olan Hacı Musa Ağa'yı görmekteyiz. 1765 yılına kadar mütesellimlik yapan Hacı Musa Ağa Serik Aşireti'ne karşı harekete geçmiştir. O'nun bu hareketi üzerine devlet yok edilmesi için emir vermiştir. 1769 yılında affedilen Hacı Musa Ağa 1768–1774 Osmanlı-Rus Savaşlarında askerleriyle birlikte devlete fiilen hizmet etmiştir. III. Selim Dönemi'nde ailenin başında Şeyh Ali Ağa'yı görmekteyiz. 1790 yılında Isparta Mutesellimi olmuştur. Halka zulmedici hareketleri yüzünden cezalandırılması için emir çıktıysa da Çaparzâde Süleyman'ın aracılığı ile hayatını kurtarmıştır. Buna rağmen aileden Ahmet ve Mehmet isminde iki kardeş idam edilmiştir⁷².

Caniklizâdeler: Amasya, Sivas, Canik, Trabzon, Kars, Kayseri gibi bölgelerde etkinlik göstermiş olup Anadolu'daki en önemli yerel hanedanlardandır. 1777 yılında Ali Paşa döneminde Samsun'dan Trabzon'a, oradan Erzurum, Sivas ve Kars'a uzanan bölgede hâkimiyet kurmuştur. 1779 yılında Canikli Ali Paşa ile Çaparzade Mustafa arasında mücadele başlamıştır. Bu mücadelede yenik düşen Ali Paşa olmuş ve Kırım'a sığınmak zorunda kalmıştır. Şahin Giray'ın aracılığıyla 1781'de affedilmiştir. III. Selim Dönemi'nde ailenin başında Tayyar Paşa görülmektedir. Bu dönemde Çapanoğulları ile olan mücadele tekrar başlamıştır. Tayyar Paşa Sened-i İttifak'ta imzası olan ayanlardandır⁷³.

Bu önemli ailelerin dışında Milas ve Menteşe'de İlyasoğlu, Antalya'da Tekeli İbrahim, Rize'de Tuzcuoğlu, Bilecik'te Kalyoncuoğlu, İzmir'de Katipoğlu, Trabzon

⁷⁰ Özkaya, "Anadoludaki"; Çağatay Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1955, s. 17–20.

⁷¹ Shaw, *a.g.e.*, s. 215.

⁷² Özkaya, "Anadoludaki", s. 809–845.

⁷³ Özkaya, "Anadoludaki" s. 809–845; Canay Şahin, *The Rise and Fall Of An Ayan Family In Eighteen Century Anatolia: The Caniklizâde's (1737–1808)*, Basılmamış doktora tezi, The Institute Of Economics And Social Sciences Of Bilkent University, Ankara, 2003, s. 70–82.

çevresinde Cemşitoğlu, Uşak'ta Acemoğlu, Payas'ta Küçük Ali Oğulları, Kozanoğulları Kozan ve çevresinde, yerel güç odakları olarak III. Selim Devri'nde sivrilmişlerdir⁷⁴.

c. Merkez-Çevre İlişkileri Açısından III. Selim Döneminde Balkanlar

Dağlı İsyanları: 1791 yılından sonra Rumeli'de Kırcaali ve Deliorman Bölgeleri merkez olmak üzere ortaya çıkan Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'da idareyi ele alışıyla birlikte 1808 tarihinde sona eren eşkıyalık hareketleridir⁷⁵.

1768–1774 Osmanlı-Rus, 1787–1792 Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya Savaşlarının bölgede yarattığı asayişsizlik, Rumeli'de ayan ve derebeylerinin devlet görevlilerinin nüfuzlarına darbe vurması, devlet görevlilerinin Rumeli'deki yolsuzlukları, ayanlar arası mücadeleler, 1792 yılında savaştan dönen Osmanlı ordusundaki ayanların maiyetlerindeki sekban askerlerini serbest bırakması, bu isyanlarının sebebi olarak görülmektedir⁷⁶. Dağlı isyancılarının başlıca reisleri olarak Şinap, Ali Molla, Ejderoğlu, Kara Feyzi, Hacı Manav, Kara Ömer, Kılıoğlu, İsaoglu, Tokatçıklı Süleyman, Arabacıgolu gibi isimler görünmektedir⁷⁷.

Dağlı İsyanlarını bastırmak için görevlendirilen başlıca memurlar şunlardır: Çirmen Mutasarrıfı Tahir Paşa (1791), Tuna Başbuğu Hamamizade Ahmet Paşa (1792), Silistre Valisi Zihneli Hasan Paşa (1792), Seyyid Ali Paşa (1794), Hacı Abdi Paşa (1795) bu eşkıyalık hareketlerini sone erdirmekle görevlendirilmişlerdir⁷⁸. Hakkı Paşa'dan sonra Mustafa Paşa (1797), Anadolu Valisi Alo Paşa (1798), Osman Paşa (1798), Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa (1798), Palaslı Mehmet Paşa (1800), Tayyar Mahmut Paşa (1800), yeniden Hakkı Paşa (1801), Filibe Ayarı Ömer Ağa (1802), Tepedelenli Ali Paşa (1802), Vani Mehmet Paşa (1803), İşkodra Mutasarrıfı İbrahim Paşa (1803) dağlı eşkıyası üzerine görevlendirildiler. İbrahim Paşa'nın valiliğinden sonra Dağlı İsyanları önemini yitirmeye başladı⁷⁹.

Dağlı İsyanlarının gücünü kaybetmesinin iki önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki Rumeli bölgesinin içinde bulunduğu şartları bilen Alemdar Mustafa Paşa'nın sadrazamlığa gelmesi diğeri de eşkıyaya destek veren büyük hanedanların ortadan

⁷⁴ Shaw, *a.g.e.*, s. 215; Özkaya, "Anadoludaki" s. 809–845.

⁷⁵ Özkaya, *Dağlı*, s. 7, 100–101; Akçura, *a.g.e.*, s. 37–38; Uzunçarşılı, "Hakkı Paşa", s. 177–285.

⁷⁶ Özkaya, *Dağlı*, s. 15–17; Uzunçarşılı, "Hakkı Paşa" s. 177–285.

⁷⁷ Özkaya, *Dağlı*, s. 30–31.

⁷⁸ Özkaya, *Dağlı*, s. 21–35.

⁷⁹ Özkaya, *Dağlı*, s. 45–95; Uzunçarşılı, "Hakkı Paşa" s. 177–285.

kaldırılmasıdır. Rumeli topraklarının yapısını çok iyi tanıyan Alemdar gerekli tedbirleri almış, ayrıca İstanbul'a beraberinde getirdiği 25.000 kadar Kırcaali topluluğu ile de eşkıyanın askerî tabanının ortadan kalkmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra eşkıyaya destek veren Pazvandoğlu'nun, Tokatçıklı'nın, Hasköy'lü Emin Ağa'nın, Yılıkoğlu'nun ölmeleri ya da ortadan kaldırılmaları ve II. Mahmut'un merkezî politikaları bu isyanların bitmesinde etkili olmuştur⁸⁰.

Osman Pazvandoğlu (1758–1807): III. Selim Dönemi'nin en büyük derebeylerinden olup Vidin havalisini kontrolü altına almıştır. Pazvandoğlu Ömer cesareti sayesinde bölgede tanınarak önce sancakbeyi arkasından da Vidin Ayanlığı'na yükseldi. Keyfi tutumları ve emirlere karşı gelmesi yüzünden yakalanarak Sadrazam Koca Yusuf Paşa'ya teslim edildi. Kısa bir yargılamadan sonra idam edilmiştir⁸¹.

Babasının yakalanmasından sonra Pazvandoğlu Osman Arnavutluk taraflarına kaçtı. 1789 yılında geri döndü. Akıncı kuvvetlerin başında Avusturya'ya yapılan saldırılarda ün kazandı. Bu gayretlerinin neticesinde affedildi. Vidin'deki arazileri kendisine iade edildi. Babasının şöhreti sayesinde kısa zamanda Vidin çevresinde etkili bir güç oldu. Vidin yamaklarının başına geçti. Nizam-ı Cedit'e karşı olan yeniçeriler, idarecilerinden memnun olmayan halk, bölgedeki eşkıyalar etrafında toplandılar. Pazvandoğlu Osman, Vidin'i devlete isyan eden güçlerin üssü hâline getirdi. Türk, Arnavut ve Bulgarlardan kendisine bağlı bir ordu oluşturdu⁸².

1795 yılında Belgrad paşasına karşı isyan eden yamaklara destek vererek, fiilen isyan etti. Bundaki temel gayesi yeniçeri unsurlarını kendi etrafında toplamaktı. Gürcü Osman Paşa ve Belgrad Muhafızı Hacı Mustafa Paşa'nın Vidin'e gerçekleştirdikleri saldırılar başarısız oldu. Pazvandoğlu Osman'ın itaat göstermesi ve Belgrad'daki asilere yardım etmeyeceğini söylemesi üzerine 1796 yılında affedildi. Affedilmesine rağmen Pazvandoğlu Rumeli'deki Macar Ali, Kanbur İbrahim, Kara Feyzi gibi dağlı eşkıyası ile Bulgar hayduklarından Korco ve Kondo isimli iki eşkıya liderini 1797 yılında Eflak ve Belgrad'a saldırttı. Bu gruplar Niğbolu'yu zaptettiler, Zıştovi ve Rusçuk Üzerinden Karadeniz'e kadar uzandılar. Pazvandoğlu bu bölgede egemenliğini sağlamlaştırdı. 100.000 kişilik bir orduya sahip oldu. O'nun bu kadar güçlenmesi merkezi tedirgin etti.

⁸⁰ Özkaya, *Dağlı*, s. 103–104.

⁸¹ Ahmet Cevat Eren, "Pazvandoğlu Osman", *İA*, MEB Yayınları, C. 9, s. 532–535.

⁸² Eren, "Pazvandoğlu", s. 532–535; Shaw, *a.g.e.*, s. 237–238.

Anadolu Valisi Alo Paşa, Rumeli Valisi Hacı Mustafa Paşa ve Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa Pazvandoğlu'nun üzerine gönderildiler. 1798 yılında bu kuvvetler Vidin'i kuşattılar. Pazvandoğlu'nun af isteği reddedildi. Napolyon'un Mısır'a saldırısı kuşatmayı sonuçsuz bıraktı ve tekrar affedilmesini sağladı⁸³.

Devletin içine düştüğü karışıklıklardan faydalanan Pazvandoğlu, Kırım hanzâdesi Cengiz Mehmet Giray ile işbirliği yaparak Vidin'den Karadeniz'e kadar olan yerleri ele geçirmeyi hedefledi. Yeni bir isyan hareketine girişen Pazvandoğlu 1800'den 1802'ye kadar isyan içinde bulundu. 1802'de tekrar itaat etti. 1804'te başlayan Sırp İsyanı'nın bastırılmasında hizmet etti, 1807 yılında da öldü⁸⁴.

Tepedelenli Ali Paşa: 17. Yüzyılda Kütahya'dan Yanya'ya gelen bir Mevlevî dervişin soyundan gelmekte olup, 1750 yılında Epir'deki Tepedelen kazasında doğmuştur. Babasının ölümünden sonra eşkıya olarak dağa çıkmıştır. Bundan sonra Devline Mutasarrıfı'nın emri altında devlete hizmet etmeye başlamıştır. Delvine Mutasarrıfı ve aynı zamanda kayınpederi olan Koka Paşa'yı bertaraf ederek O'nun arazisini kontrolü altına almıştır. 1787 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşlarında devlete hizmet etmiştir. Epir ve Teselya arasındaki eşkıyalarla mücadelede başarılı olmuş ve 1788 yılında vezirlik makamına ulaşmıştır. Bu, makamla birlikte daha da güçlenmiştir. Bu şekilde güçlendikten sonrada Epir'deki eski rakiplerini ortadan kaldırmıştır⁸⁵.

Bulunduğu bölgede konumunu sağlamlaştıran Tepedelenli Arnavutluk'un kuzeyinden, Korint Körfezi'ne kadar olan bölgeyi kontrolü altına almıştır. 1798 yılında üç tuğlu sancakla ödüllendirilmiştir. 1799–1800'de Sulyotlarla mücadele etmiştir. Fransız askerî uzmanlarından faydalanan Tepedelenli Sulyotları etkisiz hâle getirmiş ve bölgelerinin bir bölümünü kontrolü altına almıştır⁸⁶.

Tepedelenli bu başarıları üzerine 1802 yılında Dağlı eşkıyası ile mücadele etmek üzere Rumeli Valiliği'ne atanmıştır. Tepedelenli'nin bu göreve getirilmesinden korkan eşkıya reisleri rehinelere de vererek iskân talebinde bulunmuşlardır. Bunun yanı sıra

⁸³ Eren "Pazvandoğlu", s. 532–535; Shaw, *a.g.e.*, s. 237–238.

⁸⁴ Eren, "Pazvandoğlu", s. 532–535; Özkaya, *Dağlı*, s. 32–35, 35–39, 68–70.

⁸⁵ Shaw, *a.g.e.*, s. 228–230; Hamiyet Sezer, *Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış doktora tezi, Ankara, 1995, s. 11–27.

⁸⁶ Shaw, *a.g.e.*, s. 228–230; F.C.H.L Pouqueville, *Travels Through The Morea, Albania, And Several Other Parts Of The Ottoman Empire To Constantinople During The Years 1798, 1799, 1800, And 1801*, London, 1806, s. 174–185.

Tepedelenli eşkıyalık olaylarında rol oynayan Arnavutları maiyetine alarak bölgeden uzaklaştırmıştır. O'nun başarılı olmasıyla sıranın kendilerine geleceğinden korkan Rumeli ayanları, başta Tirsiniklioğlu ve Pazvandoğlu olmak üzere İstanbul'da Tepedelenli'ye karşı mücadeleye başlamışlar ve görevden alınmasına sebep olmuşlardır⁸⁷.

III. Selim Dönemi'nin sonlarına doğru gücünün zirvesine ulaşan Tepedelenli II. Mahmut Dönemi'nde ortadan kaldırılmış, bu da Yunan İsyanı'nın doğuşuna zemin hazırlamıştır⁸⁸.

Tirsiniklioğlu İsmail Ağa: Rumeli Ayanlarının en güçlülerindedir. Rusçuk Ayanı iken 1791 yılında idam edilen Tirsiniklioğlu Ömer Ağa'nın kardeşidir. Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'nın da kardeşi ile idamı emredildi ise de kaçmayı başarmıştır. Bu olaydan sonra başına topladığı 30–40 kişilik bir toplulukla üç yıl kadar eşkıyalık yapmıştır. Eşkıyalık faaliyetlerinden vazgeçmesi ve Eflak Voyvodası Aleksandır'ın araya girmesiyle affedilmiştir. Bundan sonra 1796 yılında Rusçuk Ayanlığı'nı elde etmiştir. 1800 yılında Tırnova Mukataaları'nın tevcihiyle birlikte daha da güçlenmiştir. Dağlı İsyanları sırasında eşkıya ile mücadele etmiştir. Devlete en önemli hizmeti Pazvandoğlu'nun Balkan Dağları'nın güneyine geçmesini engellemesidir. Bu başarıları nedeniyle Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılığı ile ödüllendirilmiştir⁸⁹.

Pazvandoğlu tehlikesini bertaraf ettikten sonra Deliorman ve Silistre bölgelerini ele geçirmek için çalışmalara başlamış bu da Tirsiniklioğlu'nu Silistre hâkimi olan Yılıkoğlu ile çatışmaya götürmüştür. Tirsiniklioğlu Şumnu, Yeni Pazar, Cuma, Osmanpazarı ve Hezargrat bölgelerini denetimi altına alarak Yılıkoğlu'nu iyice zayıflatmıştır. Hükümet Pazvandoğlu'nun adamlarından Manav İbrahim'in ve yanındaki eşkıyaların faaliyetlerini durdurmak için bu iki ayanı barıştırmaya çalışmışsa da uzun vadede başarılı olamamıştır. Bu süreçte Tirsiniklioğlu'nun en önemli adamları Pehlivân Ağa ile Alemdar Mustafa Ağa'ydı. Tirsiniklioğlu'nun ölümünden önce göze çarptığı en önemli olay Edirne Olayı'dır. Tirsiniklioğlu Sırp İsyanı'nı bastırmak için Kadı Abdurrahman Paşa kumandasında Rumeli'ye gönderilmek istenen Nizam-ı Cedit

⁸⁷ Özkaya, *Dağlı*, 80–84;

⁸⁸ Kemal Beydilli, “Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa”, (Ed. E. İhsanoğlu), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.1, İstanbul, 1994, s. 66–130; Sezer, *a.g.t.*, s. 85–88.

⁸⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsiniklioğlu İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1942, s. 8–29.

kuvvetlerine karşı ayanları harekete geçirmiş ve Kadı Abdurrahman Paşa'nın Rumeli'ye geçmesine engel olmuştu. Bu olay III. Selim'in tahttan indirilmesine yol açan süreci başlatmıştır. Bu olaydan kısa bir süre sonra bir düğünde eğlenirken 1806 yılının Ağustos ayında suikastle öldürülmüştür⁹⁰.

Alemdar Mustafa Paşa: Hotin kökenli olup ilk defa 1768 Osmanlı- Rus Savaşı'nda bayraktarlık görevi ile tanındı. Bu yüzden Alemdar ya da Bayraktar Mustafa Paşa şeklinde şöhret buldu. Rusçuk Ayanı Tirsiniklioğlu'nun hizmetine girdi. 1797 yılında Rusçuk'a hücum eden Pazvandoğlu'na bağlı kuvvetlerin durdurulmasında büyük rol oynadı. Bu görevdeki başarıları sebebiyle 1801 yılında Hassa Silahşörlüğü rütbesiyle ödüllendirildi. 1803 yılında Pazvandoğlu'nun önemli adamlarından Manav İbrahim'i ortadan kaldırmayı başarması üzerine de Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılığı unvanı verildi. Tirsiniklioğlu'nun ölümü üzerine kırk kadar kazâ ayanı tarafından başları olarak seçildi ve Tirsiniklioğlu'nun yerini geçti⁹¹.

Alemdar'ın bir anda bu kadar güçlenmesi hükümeti rahatsız etti, bu yüzden Alemdar'a Rusçuk Ayanlığı'nı verirken Tırnova Voyvodalığı'nı vermemeye çalıştılar. Bu arada Yılıkoğlu'nun kuvvetleri Tirsiniklioğlu'nun ölümünden sonra Tirsiniklioğlu'nun bölgesine girmeye çalışıyorlardı. Alemdar bütün bu kuvvetleri bertaraf ederek bölgede kontrolü ele geçirmiştir⁹².

Alemdar Mustafa Paşa bundan sonra devlete hizmet etmiştir. Pazvandoğlu'nun ölümünden sonra Tuna civarında Sırp isyancılarına karşı önemli bir kuvvete ihtiyaç duyuldu. Alemdar Mustafa bunun üzerine vezirlik ile bölgeye gönderildi. Fransızlarla savaş içerisinde olan Rus kuvvetleri hiç beklenmedik bir şekilde Osmanlı topraklarına saldırdılar ve Tuna boyundaki kalelerle, Eflak ve Boğdan'a işgale başladılar. Alemdar'a bağlı Pehlivân Ağa komutasındaki birlikler İsmail Kalesi'nde Ruslar'a karşı çıkarak onları durdurdular. Eflâk'tan ilerleyen Mikelson komutasındaki kuvvetlere karşı ise bizzat Alemdar harekete geçti ve Rus kuvvetlerini bozguna uğrattı⁹³.

Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'in Nizam-ı Cedit'e muhalif gruplarca tahttan indirilmesi esnasında orduda karışıklık çıkmasını engelleyerek düzeni sağladı. III. Selim

⁹⁰ Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanları*, s. 8–29, Uzunçarşılı, “Kadı Abdurrahman Paşa”, s. 245–302.

⁹¹ Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanları*, s. 40–48.

⁹² Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanları*, s. 48–55.

⁹³ Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanları*, s. 56–62.

yakın çevresi olup Rusçuk Yaranı diye bilinen grup, takip eden dönemde Alemdar'ın etrafında toplandı. Bu grup daha sonra III. Selim'i yeniden tahta çıkarmak için faaliyetlere başladı⁹⁴.

Bu topluluğun faaliyetleri neticesinde Alemdar Mustafa Paşa serdar-ı ekremle birlikte İstanbul'a doğru harekete geçti. İstanbul'a gelmeden önce III. Selim'in devrilmesinde büyük rol oynayan Kabakçı Mustafa'yı öldürttü. İstanbul'a geldikten sonrada III. Selim'i tahta yeniden çıkartmak için harekete geçtiyse de III. Selim'in öldürülmesi ile bu teşebbüs başarısız oldu⁹⁵.

Bu olaydan sonra tahta II. Mahmut geçirilmiş, O da Alemdar'ı sadrazam yaparak ödüllendirmişti. Sadrazam olduktan sonra en önemli faaliyeti Sened-i İttifak'ın imzalanmasını sağlamak olan Alemdar Mustafa Paşa 1808 yılında yeniçeriler tarafından gerçekleştirilen bir darbe ile ortadan kaldırılmıştır⁹⁶.

Belirtilen bu derebeylerinin dışında Rumeli'de etkili olan başlıca yerel güçler şunlardır: Gümülcine'de tezimizin konusunu oluşturan Tokatçıklı Süleyman Ağa, Edirne'de Dağdevirenoğlu, Ferecik'de Ali Molla, Serez'de Sirozi İsmail Bey, Deliorman'da Yılıkoğlu Süleyman.

Osmanlı tarihinin bundan sonraki dönemlerinde yerel güçlerin isyanları derebeyi isyanlarından farklılaşacak ve milli niteliğe sahip isyanlar devletin parçalanma sürecine damgasını vuracaktır.

⁹⁴ Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanları*, s. 75, 82–83.

⁹⁵ Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanları*, s. 113–125.

⁹⁶ Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanları*, s. 138–158.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOKATÇIKLI SÜLEYMAN AĞA

A. Ailesi ve Çevresi

Gümölcine, Sultanyeri ve Dimetoka gibi bölgeleri uzun müddet hâkimiyeti altında tutmayı başaran Süleyman Ağa'nın arşiv belgelerinde genellikle Tokatçıklı ya da Tokatçıklızâde şeklinde geçmesinden hareketle Tokatçıklı'nın bugün Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Kırcaali bölgesinde bulunan Koşukavak kazâsına bağlı olan Tokatçık köyünden olduğunu düşünmekteyiz. Cevdet Tarihi'nde de Vasıf Tarihi'nde de bunun "vatan-ı aslisi Tokatçık" şeklinde ifâde edildiğini görmekteyiz⁹⁷.

Arşiv kayıtlarında sadece bir belgede rastlamamıza rağmen Tokatçıklı hakkında belirtilmesi gereken bir nokta da Tokatçıklı'ya gönderilen bir yazıda Seyyid unvanının kullanılmasıdır⁹⁸. Tokatçıklı bölgede bir güç odağı olarak çıkmaya başladığı dönemde toplumun nezdinde itibar kazanmak için seyid unvanını kullanmış olabileceği gibi, bu ifâde evrakı yazan memurların da hatası olabilir.

Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın birden fazla kardeşi ve bunların çocukları olduğunu belgelerden hareketle söyleyebilmemize rağmen kendi çocukları olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

Tokatçıklı Süleyman'ın kardeşlerinin çocukları olarak iki Hüseyin⁹⁹, Hasan¹⁰⁰, Yusuf ve Mahmut¹⁰¹ ve Mestan'ın olduğunu; bunlardan Mestan ve Mahmut'un Tokatçıklı'nın ölümünden sonra eşkıyalık yaptıkları¹⁰², Yusuf'un da kaçak olduğu anlaşılmaktadır¹⁰³. Kardeşlerinden ise sadece Kerem adını taşıyan birinin ismini

⁹⁷ *Cevdet Tarihi*, C. VII, s. 367,369. Tokatçık köyünün günümüzde de varlığını sürdürmekte olduğunu görmekteyiz. Sebahat Uzun, Ali Uzun, "Gömme Ekmek Kültürü ve Pilekiler", *Doğu Coğrafya Dergisi*, S.5, C. 7, s. 375–391; *Vasıf Tarihi*, s. 268–269.

⁹⁸ BOA, MKM 03, s. 103, h. 351.

⁹⁹ BOA, MAD 9752, s. 241; Bu Hüseyin'in dışında diğer bir Hüseyin olduğu *Vasıf Tarihi*'nde açıkça belirtilmiştir. s. 279.

¹⁰⁰ BOA, MAD 9753, s. 62–63

¹⁰¹ BOA, MAD 9752, s. 386–387; Tokatçıklı'nın sağlıklı döneminde Mahmut Ağa Edirne Ayamı Dağdevirenzâde Mehmet Ağa ile mücadele etmiştir. Tokatçıklı Mahmut'un işlerine karışmadığı ve herkesin yaptıklarından sorumlu olduğunu belirtmiştir. Cemal Gökçe, "Edirne Ayamı Dağdevirenöğlü Mehmet Ağa", *İÜFTD*, Sayı: 22, Mart, 1967, s. 97–109.

¹⁰² Özkaya, *Dağlı*, s. 97.

¹⁰³ BOA, MAD 9752, s. 386–387

tespit edebildik¹⁰⁴. Bunların dışında kalanların çoğu büyük ihtimalle Tokatçıklı'nın ele geçirildiği çatışmada öldürülmüştür¹⁰⁵.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla aile fertleri içerisinde sadece Mahmut, Tokatçıklı'nın ölümünden sonra faaliyet göstermiş ve Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılığı unvanıyla ödüllendirilmiştir. Bu da Tokatçıklı'nın ölümünden sonraki süreçte devlet tarafından affedildiğini göstermektedir. Mahmut Ağa'nın Tokatçıklı gibi Gümülcine mukataasını H. 1224–1225 (M. 1810–1811) yılları için uhdesine aldığı ve bu mukataa yüzünden de O'nun Ahi Çelebi Ayanı ve Hasköy'lü Emin Ağa'nın kardeşi ile mücadele ettiğini anlaşılmaktadır¹⁰⁶.

B. Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın Yerel Bir Güç Olarak Ortaya Çıkışı

Tokatçıklı Süleyman Ağa hayatının ilk yıllarında Gümülcine Ayanı olan Mestan Ağa'ya bağlı eşkıya bölükbaşlarından olarak zikredilmektedir. Bölgenin güçlü adamlarından olan Mestan Ağa İstanbul'a kaime yazarak Tokatçıklı'yı Sultanyeri'ne ayan olarak tayin ettirmiştir. Bu belgeye göre Tokatçıklı eşkıyalıktan vazgeçtiğini ifade etmesine rağmen el altından eşkıyaları desteklemekte ve kontrolü altında tutmaktadır. Bu olayın 1796 yılından önce gerçekleşmiş olduğu yine aynı belgeden anlaşılmaktadır¹⁰⁷.

Tokatçıklı'nın ayan olarak atandığı günlerde Rumeli Bölgesi'ni kargaşa içerisinde bırakan ve dağlı eşkıyası olarak bilinen eşkiyalara karşı Hakkı Paşa 2 Ocak 1796'da Rumeli Valisi olarak atandı. Bu görevi sırasında dağlı eşkıyasına yardım ettiği ve onlarla ilişki içinde olduğu için ortadan kaldırdığı önemli isimlerden birisi de Mestan Ağa olmuştur¹⁰⁸. Bu olayın neticesinde Gümülcine ve havalisinde ortaya çıkan otorite boşluğu Tokatçıklı'ya hareket alanı kazandırmış ve Tokatçıklı bölgede önemli bir güç hâline gelme fırsatını yakalamıştır.

Dağlı eşkıyalarının gittikçe artan etkinlikleri karşısında bölgedeki kazaların korunması işi devlet nezdinde büyük önem kazanmış olduğu için bu görevi

¹⁰⁴ BOA, HH. Dosya: 67, Gömlek: 2892/C

¹⁰⁵ BOA, Cevdet Dâhiliye, 1941.

¹⁰⁶ *Şanizâde Tarihi*, C. I, s. 360–361.

¹⁰⁷ Karal, *a.g.e.*, s. 115–116; *Cevdet Tarihi* C.7, s. 366; *Vasıf Tarihi*, s. 266–268.

¹⁰⁸ Özkaya, *Dağlı*, s. 40.

gerçekleştirebilecek yeterlilikte görülen kişilere ayanlık, voyvodalık¹⁰⁹ verilerek bunlardan bölgesinde güvenliği sağlaması talep edilmekteydi.

Gümülcine ve çevresinde Mestan Ağa'nın ölümüyle ortaya çıkan otorite boşluğunun alt düzeyde olan güçler tarafından doldurulacağı açık olup en güçlü aday Mestan Ağa'nın önemli adamlarından olan ve eşkıyayı kendi çıkarları için kullanabilen Tokatçıklı gibi görünmektedir.

Mestan Ağa'nın idam edilmesiyle birlikte Tokatçıklı Süleyman bölgede kontrolü ele geçirmek için harekete geçmiştir. Öncelikle devlete sadakatle hizmet etmiş, vergilerin zamanında ödenmesini sağlamış ve dağlı eşkıyası ile mücadele etmiştir. Bu şekildeki faaliyetleri ile devlet adamlarının gözüne girmeyi başarmıştır¹¹⁰.

Tokatçıklı'nın bu şekildeki faaliyetleri ve bölgenin dağlı eşkıyasına karşı korunması probleminin artan önemi karşısında Tokatçıklı'nın bölgeyi koruması düşüncesi ortaya çıkmıştır.

Eski Halep Valisi olup Edirne'de ikâmet etmekte olan Vezir Mustafa Paşa, Edirne Bostancıbaşı Mustafa ve Dimetoka, Gümülcine ve Sultanyeri naiblerinin yazıları üzerine Kaptan-ı Derya ve Vidin Canibi Seraskeri olan Hüseyin Paşa bölgeye doğru hareket etmiş ve yapılan müzakereler sonucunda zikredilen üç bölgenin korunması Tokatçıklı'ya havale edilmiştir. Tokatçıklı da bu üç bölgeyi korumaya söz vermiştir. Bu müzakerelerin neticesinde alınan kararlar bu üç kazânın şer'îye sicillerine kaydedilmiştir. Bu kararın verilmesinde etken olan kişi Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa'dır¹¹¹.

C. Dimetoka, Sultanyeri ve Gümülcine'nin Tevcihinden Sonra Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın Faaliyetleri

Tokatçıklı'ya, Evahir-i Muharrem 1213 (4–13 Temmuz 1798) tarihinden önce Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılığı unvanı verilmiş olduğunu görmekteyiz. Bu unvanın verilmesine ve devlet tarafından bu şekilde ödüllendirilmesine rağmen Tokatçıklı hakkında şikâyetlerin de ortaya çıkmaya başladığını belgelerden hareketle

¹⁰⁹ Voyvodalık ve mütesellimlik makamlarının yerel güç odaklarını ortaya çıkaran en önemli yapıtaşlarından biri olduğu Halil İnalçık tarafından ifade edilmiştir. Halil İnalçık, "Centralization and Decentralization", s. 27–53.

¹¹⁰ *Vasıf Tarihi*, s. 266–268; *Cevdet Tarihi*; C. VII, s. 366; MD, 203, s. 238, h. 785.

¹¹¹ BOA, MD 204, s. 71, h. 157; BOA, Cevdet Dâhiliye, 4300.

söyleyebilmekteyiz. Devlet, Tokatçıklı hakkında gelen bu şikâyetler üzerine harekete geçmiş, Tokatçıklı'ya vergi dağıtımının adaletli yapılmasının gerekliliği ile iskân olunan dağlı eşkıyası ile uğraşmaması konusunda uyarı yapılmıştır. Vergi dağıtımı konusunun açığa kavuşturulması için Dimetoka ve Gümülcine'nin söz sahibi kişilerinden 15–20 sini de Edirne'ye göndermesi kendisine bildirilmiştir. Bu konular hakkındaki gelişmeleri İstanbul'a yazması istenmiştir¹¹².

Tokatçıklı'nın Gümülcine'de hâkimiyet kurmaya yönelik faaliyetlerine maktul Gümülcine Ayanı Mestan'ın oğlu Haseki İbrahim ile İsaoglu karşı çıkmışlar ve iki taraf arasında silahlı çatışma meydana gelmiştir. İki taraf arasındaki çatışmanın temel nedeni olarak Tokatçıklı'nın Gümülcine'nin ayanlığını da istemesi görünmektedir. Bu konu hakkında Vidin Canibi Seraskeri Hüseyin Paşa ve Seyyid Ali Paşa'dan gelen yazılarla durumun içyüzüne vâkîf olan devlet, çatışmanın büyümesinden endişe ederek olayları kontrol altına almak için Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılarından Mahmut Tayyar Paşa'yı görevlendirmiştir. Tayyar Paşa bunun üzerine Gümülcine'ye gitmiştir. Devlet, Gümülcine'de ikâmete başlayan Tayyar Paşa'dan Tokatçıklı'yı Sultanyeri'ne, İsaoglu'nu kendi mahalline, Haseki İbrahim'i de İstanbul'a göndermesini istemiştir¹¹³.

Durumu kontrol altına almaya çalışan Tayyar Paşa, Tokatçıklı ile görüşmüştür. Yapılan bu görüşmede Tokatçıklı, Tayyar Paşa'ya; “Gümülcine'nin ayanlığını bana Rumeli Valisi Seyyid Ali Paşa verdi” diyerek ayanlık iddiasında ısrar etmiştir. Tayyar Paşa bu durumu İstanbul'a bildirmiştir. Bunun üzerine İstanbul'dan, padişah ve sadrazam tarafından yeni emirler verilmiştir. Bu yeni gelen emirlerde Tokatçıklı'ya “Seyyid Ali Paşa öldüğü için sana verdiği buyrulduyu yürürlükten kalktı” denilmiştir¹¹⁴.

Merkezden bu şekilde bir emir gelmesine rağmen Tayyar Paşa daha sonra gönderdiği bir yazısında Gümülcine'de meydana gelen olaylarda İsaoglu ile Mestan Ağa'nın oğlu Haseki İbrahim ve bunlara yardımcı olan Alidost'un suçlu olduğunu belirtmiş ve bu kişilerin cezasını Tokatçıklı'nın vermesine izin verilmesini istemiştir¹¹⁵.

Tayyar Paşa'nın bu ifâdesinden sonra olayların Tokatçıklı'nın lehine geliştiğini ve Tokatçıklı'nın Gümülcine'nin ayanlığını ele geçirdiğini, Tokatçıklı'ya 15 Receb

¹¹² BOA, MD 204, s. 106–107, h. 223; BOA, Cevdet Dâhiliye, 1578.

¹¹³ BOA, MD 209, s. 26, h. 73.

¹¹⁴ BOA, HH Dosya: 42, Gömlek: 2150.

¹¹⁵ BOA, HH Dosya: 65, Gömlek: 2586.

1215/ 2 Aralık 1800 tarihli bir belgede Gümülcine Ayanı olarak hitap edilmesinden anlamaktayız¹¹⁶.

Tokatçıklı 2 Aralık 1800 tarihinden önce Gümülcine'nin ayanlığını elde etmesine rağmen merkez tarafından bu belge dışında ve ilerleyen süreçte belgelerde hep Gümülcine Voyvodası olarak zikredilmeye başlanmıştır.

Tokatçıklı'nın Gümülcine Voyvodalığı'na atanması bölgede daha da güçlenmesine yol açan ikinci aşama gibi görünmektedir. Voyvodalık makamını elde etmesi mali açıdan Tokatçıklı'nın güçlenmesini sağlamıştır. Buna benzer şekilde Tirsiniklioğlu'da Rusçuk Ayanlığı'ndan sonra Tırnova Voyvodalığı'nı da elde etmiştir. Uzunçarşılı'ya göre Tirsiniklioğlu'nun bu kadar güçlenmesini Tırnova Voyvodalığı sağlamıştır. Tirsiniklioğlu'nun ölümünden sonra devlet Tırnova Voyvodalığı'nı bu sebepten dolayı Alemdar Mustafa Paşa'ya vermemeye çalıştı diyerek durumu ifâde etmiştir¹¹⁷. Gümülcine Voyvodalığı'nı elde ettikten sonra Tokatçıklı bölgede daha etkin bir güç haline gelmiş ve belgelerde daha sık zikredilmeye başlamıştır.

Gümülcine Voyvodalığı'nı elde ettikten ve Gümülcine için giriştiği bu mücadelelerden sonra da Tokatçıklı devlete hizmet etmeye devam etmiştir. Evail-i Cemaziel Ahır 1213 (10–19 Kasım 1798) tarihinde Tokatçıklı'ya gönderilen bir emirde Selanik eşkıyasından olup 15 kadar adamıyla Vidin tarafına kaçmak niyetinde olan Alidostoğlu Abdurrahman'ı yakalaması emredilmiş ve Alidostoğlu'nun Ferecik'te İsaoğlu'nun yanında olduğu belirtilmiştir. Devlet, Tokatçıklı'dan olayı büyütmeden çözmesini istemiştir. Alidostoğlu'nun İsaoğlu'nun yanında bulunması devletin Tokatçıklı'dan olayı büyütmeden çöz demesine sebep olmuş gibi görünmektedir. Bu emirle Tokatçıklı, İsaoğlu ve Alidostoğlu ile ikinci kez karşı karşıya gelecektir. İsaoğlu bundan sonra Tokatçıklı'nın bölgedeki en önemli düşmanlarından biri olacaktır. Ali Molla ile ittifak içerisine girecek ve Tokatçıklı'yı ölümüne kadar da uğraştıracaktır¹¹⁸.

Tokatçıklı'nın bu şekilde merkezden gelen emirlere uyararak eşkıyalarla mücadele etmesi Gümülcine'de meydana gelen çatışmayı unutturmuştur. Devlet, 2 Zilkade 1213 (7 Nisan 1799) tarihinde de Vezir Hüseyin Paşa'nın yazısı ve iltimasıyla Tokatçıklı'ya

¹¹⁶ BOA, HH Dosya: 74 Gömlek: 13080/A, Bu ifadenin kullanıldığı bir diğer belge için bkz. BOA, HH Dosya: 125, Gömlek: 5172/A.

¹¹⁷ Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanları*, s. 10.

¹¹⁸ BOA, MKM 03, s. 103, h. 351.

yeniden Dergâh-ı Âli Kapucubaşılığı unvanı vererek O'nu ödüllendirmiştir. Ayrıca toplaması emredilen 300 akçenin 150 akçesinin kendisinde kalmasına izin verilmiştir¹¹⁹.

Evail-i Safer 1213 (5-14 Temmuz 1799) tarihleri arasında Tokatçıklı'dan Edirne Bostancıbaşısı Ahmet, Edirne Hazinesarı Kara Ahmed ve Edirne Yeniçeri ve Bostancı zabıtları ile birlikte İslimye Panayırı'ndan dönen tüccarın mallarının kurtarılması ve bunu yapan eşkıya ile mücadele etmesi istenmiştir. Bu eşkıyaya Kırk Kilise civarında Erkence (?) köyünde hücum edilmiş ve eşkıya yenilgiye uğratılmıştır¹²⁰. Eşkıyanın yenilgiye uğratılmasından sonra Tokatçıklı, Edirne Ayanı ve Edirne Hazinesarı Kara Ahmed Edirne Bostancıbaşı'sını eşkıya takibinde yalnız bırakmışlardır. Devlet bu konuda Tokatçıklı ve diğerlerini uyarmış, eşkıya takibinde olan bostancıbaşıya yardım etmelerini, tüccara yardımcı olmalarını emretmiş ve olayla Tırhala ve Çirmen sancakları mutasarrıfı olup Edirne'de ikâmet eden Yusuf Paşa'nın ilgileneceğini belirtmiştir¹²¹.

Bunun üzerine Tokatçıklı'nın bu konu hakkında İstanbul'a cevap niteliğinde kâime gönderdiğini görmekteyiz. Bu kâimesinde, Tokatçıklı 500'den fazla asker gönderdiğini, bu askerin arkasından da kendisinin gideceğini belirtmiştir. Devlet, Tokatçıklı'nın bu şekildeki ifâdesine rağmen Tokatçıklı'yı tekrar uyarmıştır¹²².

Tüccarlara saldıran eşkıyalarla mücadelenin Tırhala ve Çirmen Mutasarrıfı Yusuf Paşa'nın denetimi altında devam ettiğini görmekteyiz. Yusuf Paşa, Alizor adlı dağlı reisinin emrindeki eşkıya topluluğuyla mücadele ederken Tokatçıklı da Gümülcine havalisine sızmaya çalışan Maktul Çolak'ın 250 kadar adamı ve Manav İbrahim takımına karşı harekete geçmiştir. Bunun yanı sıra Devlet, Edirne Bostancıbaşısı, Tokatçıklı ve Yusuf Paşa'dan Uzuncaabad Panayırı'na katılacak tüccarı korumalarını istemiştir. Devletin panayır ve tüccarların korunması işine önceki yağmalama olayından dolayı büyük önem verdiği görülmektedir¹²³.

Tokatçıklı'dan, Evail-i Receb 1214 (29 Kasım- 8 Aralık 1799) tarihi itibarıyla Gümülcine ve Karaağaç İskelesi'nde olan toplar devletin Fransızlar ile olan mücadelesi

¹¹⁹ BOA. Cevdet Dâhiliye, 13991; BOA, HH, Dosya: 46, Gömlek: 2251.

¹²⁰ BOA, MD 209, s.175, Hüküm: 824; Balkanlar'daki panayırlar ve 19. Yüzyıl'da panayırların niteliği için bakınız, M. Akif Erdoğan, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hafta Pazarları ve Panayırlar*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1999, s. 1-17.

¹²¹ BOA, MD 209, s. 176, h. 825.

¹²² BOA, MD 209, s. 200, h.1044.

¹²³ BOA, MD 209, s. 229, h.1132.

belirtildikten sonra geri istenmiştir. Bu olay Karaağaç İskelesi'nin Tokatçıklı'nın denetiminde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir¹²⁴.

Karaağaç İskelesinin, Tokatçıklı'nın denetiminde olduğunu gösteren diğer bir belgede Fransızlar'a karşı hazırlanan ordu birlikleri için istenen kırk bin kile arpadan yarısının aynı olarak yarısının da nakdi olarak istendiğini belirten belgenin Tokatçıklı'ya ve Karaağaç Mübayacısı Zaimzâde Ahmet'e yazılmasıdır¹²⁵.

Bu olaylar göstermektedir ki, Devlet, bölgede otoriteyi sağlamak amacıyla Tokatçıklı'yı eşkıya takibi ve tedibi konusunda desteklemiştir. Bununla birlikte Tokatçıklı'nın aşırı güçlenmesinden de rahatsızlık duyacaktır.

D. Cengiz Mehmed Giray İsyanı ve Sonrasında Tokatçıklı'nın Faaliyetleri

Kırım Hanlığı'nın Rusya tarafından 1783 yılında ilhakını müteakiben Osmanlı topraklarına sığınan hanlık ailesinin mensuplarından birisi de Cengiz Mehmet Giray'dı. Halka eziyetleri dolayısıyla cezalandırılacakken Anapa Muhafızı'nın araya girmesiyle af edilen bu sultana Vize'de ikâmet etmesi emredilmiştir¹²⁶.

Cengiz Mehmet Giray Vize'de ikamet etmesi hakkındaki emre itaat etmeyerek isyana başlamıştır. İsyân etmesi üzerine Mehmet Giray'ın, Şumnu, Tırnova ve Cuma kazâlarına hücum etmek niyetinde olduğu düşünülmekteydi. Bu tehlikeyi büyüten diğer bir olay da bölgede faaliyet gösteren dağlı eşkıyasının Mehmet Giray'ın etrafında toplanması olmuştur. Bu eşkıyalar arasında Kara Feyzi, Manav İbrahim ve Cenkcioglu bulunmaktaydı¹²⁷.

Bu eşkıyaların aynı zamanda Pazvandoğlu'na bağlı eşkıya toplulukları arasında zikredilmesi, Cengiz Mehmet Giray ile Pazvandoğlu arasında bir ilişki olduğunu ve Pazvandoğlu'nun Mehmet Giray'ı desteklediğini ortaya koymaktadır¹²⁸.

Durumun vahameti üzerine Köstendil Mutasarrıfı Palaslı Mehmed Paşa, Seyyid Musa Paşa, Edirne Bostancıbaşı Ahmet, bölge kazâlarının ayanları ve Tokatçıklı bu isyan hareketini bastırmakla görevlendirildiler. Tokatçıklı'ya Kırkkilise kazâsının

¹²⁴ BOA, MD 209, s. 278, h. 1291.

¹²⁵ BOA, AE III. Selim, Nr. 16927.

¹²⁶ Özkaya, *Dağlı*, s. 62.

¹²⁷ BOA, MD 210, s. 55, h. 205.

¹²⁸ Eren, "Pazvandoğlu", s. 532–535. .

Kızılca, Erenler ve Almacık köyleri civarında olan eşkıyanın üzerine aciliyetle yürümesi emredilmiştir¹²⁹.

Devlet bu hazırlıkları yaparken Mehmet Giray çok sayıda asker ile Hezargrad'a doğru hareket etmiştir. Silistre Valisi Seyyid Musa Paşa, Mehmet Giray'ı yenilgiye uğratmış, Mehmet Giray Vidin ve havalisini kontrol eden ve devlete isyan hâlinde olan Pazvandoğlu'na sığınmıştır¹³⁰. Mehmet Giray'ın Pazvandoğlu'na sığınması ile Mehmet Giray olayı sona ermiştir.

Tokatçıklı, Cengiz Mehmet Giray'a karşı girişilen mücadelede önemli rol oynamış, İneçik'te meydana gelen çatışmada eşkıyanın yenilgiye uğratılmasında büyük yararlılıklar göstermiştir. Bu çatışmada Alidostoğlu bir kez daha Tokatçıklı'nın karşısında yer almıştır. Çatışmanın hemen ertesinde bölgede bulunan ve olayları merkeze bildiren Tatar Ali, Tokatçıklı ile Dimetoka'da görüşmüş, merkeze Alidostoğlu'nun yaralı olduğunu, Cengiz Mehmet Giray'ın ise çatışmada aldığı yaralardan öldüğünü bildirmiştir¹³¹. Durum bir müddet sonra açığa çıkmış ve Cengiz Mehmet Giray üzerine gönderilen memurlardan Kocaeli Mutasarrıfı Hüseyin Paşa, Mehmet Giray'ın sağ olarak kaçtığını İstanbul'a bildirmiştir¹³².

Mehmet Giray'a karşı gerçekleştirilen askerî harekâta fiilen katılan Tokatçıklı bunun yanı sıra 300 askerin aylık 10 kuruştan toplam 3.000 kuruşluk masraflarının ödenmesiyle de mükellef tutulmuştur¹³³.

Mehmet Giray'ın kaçmasından sonra Mehmet Giray'ın etrafında toplanmaya çalışan dağlı eşkıyasından Kara Feyzi ve Cenkcioglu'nun adamlarıyla Kırkkilise, Vize ve Bergos'a saldıracağı haber alınmıştır. Edirne Bostancıbaşı, Tophane-i Amire'den top ve cephaneye desteklenen Levent Çiftliği ve Boğaz Kaleleri neferatı nazırlarıyla, Kocaeli Sancağı Mutasarrıfı Seyyid Hasan Paşa'da maiyetiyle bu eşkıyalara müdahale için görevlendirilmiştir. Tokatçıklı'ya önce sekban ve diğer askerleri toplaması arkasından da bu tenkil hareketine katkıda bulunması istenmiştir¹³⁴.

¹²⁹ BOA, MD 210, s. 55, h. 205.

¹³⁰ Özkaya, *Dağlı*, s. 63–66.

¹³¹ BOA, HH, Dosya: 67, Gömlek: 2900.

¹³² BOA, HH, Dosya: 64, Gömlek: 2800.

¹³³ BOA, MD. 210, s. 94, h. 447.

¹³⁴ BOA, MD 210, s. 82, h. 358.

Bu şekilde sıkıştırılmasına rağmen eşkıya Ruskasrı kazâsını, Fakih Köyü'nü, Kırkkilise Kazâsı'ndaki Kızılca Kilise Köyü'nü 1800 yılının Şubat ayında vurmuş, yakıp yıkmıştır¹³⁵. Bu olaydan sonra Evasıt-ı Zilkade 1214 (5–15 Nisan 1800) tarihleri arasında eşkıyanın Tekfurdağı havalisinde olan İneçik'te toplandığı haber alınmış Tokatçıklı'ya topladığı asker ile süratle bu bölgeye gitmesi emredilmiştir. Eşkıyanın İneçik'ten Meriç Nehri'ne ulaşmak için Bergos, Baba-i Atik ve Çorlu taraflarına ineceği Tokatçıklı'ya belirtilmiştir¹³⁶.

Evasıt-ı Zilhicce 1214 (5–15 Mayıs 1800) tarihleri arasında eşkıyanın Tekfurdağı (Tekirdağ) havalisinden Kırkkilise (Kırklareli) havalisine firar ettiği görülmektedir. Tokatçıklı, Palaslı Mehmet Paşa ve Edirne Bostancıbaşısı ile birlikte bu eşkıyanın peşindedir¹³⁷. Bütün bu çabalara rağmen eşkıya faaliyetlerine devam etmeyi başarmıştır.

Eşkıya, bölgeler arasında hareket ederek baskıdan kurtulmaktadır. Kimi zaman da daha küçük grupları bölgeden ayrılırken geride bırakmakta bu da eşkıyaların üzerine görevlilerin tüm kuvvetiyle gitmesini engellemektedir. Yukarıda anlatılan eşkıya grubu bölgeden çekilirken Katır adını taşıyan reislerinin emri altındaki 50–60 kişilik bir grubu geride bırakmış bu grupta faaliyetlerine devam etmiştir. Tokatçıklı bu grubun tenkili ile görevlendirilmiştir¹³⁸.

Eşkıyaların tenkili için görevlendirilen Palaslı Mehmet Paşa'nın askerlerinin masrafları da bu tenkile yardımcı olan Tokatçıklı ve bölge ayanları tarafından tahsil edilip gönderilmekteydi¹³⁹.

E. Mahmut Tayyar Paşa'nın Dağlı Üzerine Memuriyeti Döneminde Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın Faaliyetleri

Palaslı Mehmet Paşa'nın ve ayanların çabalarına rağmen dağlı eşkıyasının Edirne'ye kadar olan bölgede faaliyet göstermesi üzerine bu kez de Trabzon Valisi olan Mahmut Tayyar Paşa dağlı eşkıyasının tenkili ile görevlendirildi¹⁴⁰.

¹³⁵ Özkaya, *Dağlı*, s. 63.

¹³⁶ BOA, MD 210, s. 90, h. 394.

¹³⁷ BOA, MD 210, s. 133, h. 700–701.

¹³⁸ BOA, MKM 03, s.135, h. 435.

¹³⁹ BOA, MD 212, s. 18, h. 47.

¹⁴⁰ Özkaya, *Dağlı*, s. 70; Mahmud Tayyar Paşa'nın hayatı ve faaliyetleri için bakınız, yayınlanmamış doktora tezi, Şahin, *a.g.t.*, s.70–78.

Tayyar Paşa'nın görevlendirilmesi üzerine daha O İstanbul'da iken Evail-i Cemaziyel Ahır 1215 (20–29 Ekim 1800) tarihinde Tokatçıklı başta olmak üzere çevre ayanlarına yazılar gönderildi. Bu ayanlar arasında Edirne Bostancıbaşı Ahmet, Tatarpazarı Voyvodası, Kızanlık Ayanı, Filibe Nazırı Ömer, Zağra-i Cedid ve Atik ayanları bulunmaktaydı. Tokatçıklı'ya gönderilen yazıda eşkıyanın Edirne ve Kırkkilise (Kırklareli) arasında olan Fakı köyünde olduğu belirtildikten sonra Tayyar Paşa'nın İstanbul'dan hareket edeceği bildirilmiş ve Tokatçıklı'dan O'nun emir ve kararlarına itaat etmesi istenmiştir. Eşküyaya zahire ve cephaneye verenleri yakalaması ve eşkıyayı takip etmesi istenmiştir¹⁴¹. Tayyar Paşa'nın İstanbul'dan ayrılmasından önce devletin bu şekilde emirler göndermesi dağlı eşkıyalığının bitirilmesine verdiği önemi göstermektedir.

Tekfurdağı halkı sonu gelmeyen eşkıyalık olaylarından bıkararak ailesini yanına alıp malını arabalarla, kayıklara yükleyip İstanbul'a doğru nakletmeye başlamıştır. Olayların bu boyuta ulaşması üzerine devlet Tekfurdağı Naibi'ne gönderdiği yazıda Tokatçıklı ve Edirne Bostancıbaşı'nın eşkıya ile mücadele ettiğini belirttikten sonra bu göçün önlenmesini istemiştir¹⁴².

Bu devrede Tokatçıklı'dan askeri desteğinin yanı sıra maddî destek de istenmeye devam etmiş ve kendisinden 10.000 kuruştan geri kalan 3.600 kuruş talep edilmiştir¹⁴³.

Eşküyaların bu kez de Evasıt-ı Cemaziyel Ahır 1215 (29 Ekim–8 Kasım 1800) tarihleri arasında Plevne kazâsından Balkanın öteki yüzüne geçip Uzuncaabad ve Hasköy havalisine saldırmaları üzerine Rumeli Valisi Osman Paşa, Tokatçıklı'ya yazı göndererek Dimetoka, Gümülcine ve Sultanyeri'nin sınırlarını koruma altına almasını bildirilmiştir. Ayrıca Edirne sınırlarının korunması hususunda Edirne Bostancıbaşı Ahmet ile birlikte çalışması istenmiştir¹⁴⁴. Bu olayın patlak vermesi üzerine Tokatçıklı'dan Mısır'a gönderilmek üzere talep olunan toplam 1000 nefer tüfekli askeri bu işte kullanması emredilmiştir¹⁴⁵.

Eşküyalık olaylarının gittikçe artan maddî külfeti üzerine Tokatçıklı'dan bu kez de Evasıt-ı Receb 1215 (18–27 Kasım 1800) tarihinde 300 neferin altı aylık tutarı olan

¹⁴¹ BOA, Cevdet Dâhiliye, 2626; MD 212, s. 112, h. 466.

¹⁴² Özkaya, *Dağlı*, s. 70; BOA, Cevdet Dâhiliye, 1585.

¹⁴³ BOA, MD 212, s. 149, h. 632.

¹⁴⁴ BOA, MD 212, s. 71–72, h. 288

¹⁴⁵ BOA, MD 212, s. 81, h. 324.

18.000 kuruşdan baki kalan 3.300 kuruş istenmiştir. Bu da gösteriyor ki Tokatçıklı en azından bu olaylar esnasında 14.700 kuruşluk bir ödemenin gerçekleşmesini sağlamıştır¹⁴⁶.

Tokatçıklı'nın devlete bu şekilde hizmetleri, eşkıya ile mücadelede istenen paraları göndermesi, çoğu zaman bizzat eşkıya ile mücadele etmesi yöneticilerin Tokatçıklı'yı ödüllendirmesiyle neticelendi. Hasköy Mütessellimi olan Akbaş Hüseyin Ağa'nın Edirne Bostancıbaşı olması üzerine Tokatçıklı Hasköy Mütessellimliği'ne atandı. Bu atama olayı ile birlikte Tokatçıklı'nın nüfuz alanı daha da genişlemiş ve Hasköy'de denetimi altına girmiştir¹⁴⁷.

Hasköy Mütessellimliği'nin de tevcih edilmesiyle birlikte Sultanyeri, Dimetoka, Gümülcine, Ahiyolu ve Hasköy Tokatçıklı'nın kontrolü altına giriyordu. Bundan sonra Ferecik'ten Ali Molla'yı çıkartarak oraya da kendine bağlı adamları yerleştiren Tokatçıklı gücünün zirvesine çıkıyordu¹⁴⁸.

Tokatçıklı Hasköy Mütessellimliği'ne uzanan süreçte önce ayan, arkasından voyvoda, ondan sonrada mütessellimlik makamlarına ulaşmıştır. Mütessellimlik görevi bu dönemde etkin olan yerel güçlerin elde etmeye çalıştıkları en önemli makamlardan biri olarak görülmektedir¹⁴⁹.

Tayyar Paşa'nın dağlı üzerine hareketinin neticesinde bir kısım dağlı eşkiasının rey ve aman talebinde bulunması, eşkıyalığa karşı mücadelenin başarılı olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir¹⁵⁰. Dağlılar aman taleplerinde ciddi olduklarını göstermek için önde gelen dağlı reislerinden İsaoglu'nu rehin olarak Tayyar Paşa'ya göndermeye razı bile olmuşlardı. Bu iskân düşüncesinden de bir sonuç alınamadı ve Tayyar Paşa eşkıya üzerine asker sevk etti. Sıkıştırılan eşkıya kaçmak zorunda kalmıştır¹⁵¹.

Tayyar Paşa'nın bu hareketini takiben diğer görevlilerde eşkıyaya karşı harekete geçmişlerdir. Zilhicce 1215 (15–24 Nisan 1801) tarihi itibarıyla Tokatçıklı'nın 5–6 bin

¹⁴⁶ BOA, MD 212, s. 160, h. 688.

¹⁴⁷ Özkaya, *Dağlı*, s. 73;

¹⁴⁸ Özkaya, *Dağlı*, s. 73; MD 204, s. 71, h. 157, BOA, Cevdet Dâhiliye, 4300; BOA, HH, Dosya: 43, Gömlek: 2187.

¹⁴⁹ Özkaya, "XVIII. Yüzyılın", s. 667–723; Suçeska a.g.m, s. 591–597.

¹⁵⁰ BOA, MD 212, s. 228, h. 1041; *Vasıf Tarihi*, s. 60–66.

¹⁵¹ Özkaya, *Dağlı*, s. 72–73.

askerle Kara Feyzi, Cenkciöğlu ve İsaöğlu gibi eşkıya reislerinin peşinde olduğunu görmekteyiz. Bu grubun Ahiyolu, Misivri, Vize ve Samoka'ya yönelebileceği düşünölmekteydi. Edirne Bostancıbaşısı Serbestzâde Mehmet'in Edirne yeniçeri ve bostancı askeriyle, Tayyar Paşa'nın kendi kuvvetiyle İstanbul yollarını tutacağı Tokatçıklı'ya belirtilmişti. Tokatçıklı'dan ayrıca Edirne Bostancıbaşısı'nın emrine 1000 kadar asker göndermesi talep edilmiştir¹⁵².

Bu takibin sonunda Evahir-i Zilhicce 1215 (4–13 Mayıs 1801) tarihleri arasında Tokatçıklı Kara Feyzi, İsaöğlu ve Cenkciöğlu'nun emri altındaki dağlı gruplarını Papaslı köyünde sıkıştırmış ve üzerlerine hücum ederek kaçtırtmıştı. Eşkıya buradan Edirne yakınlarındaki Paşayedili köyüne firar etmişti. Tokatçıklı'da kuvvetlerini bu köyün etrafına yerleştirmiş ve yardım beklemeye başlamıştı. Tokatçıklı zahire, cephan ve asker yardımı alamadığını belirtmiş, Yanbolu hududunun açık olduğunu ve eşkıyanın bu açık hattan faydalanarak dışardan zahire getirebildiğine dikkat çekerek bu konularda yardım istemiştir¹⁵³. Bunun üzerine Filibe Nazırı'na, Tatarpazarı Voyvodası'na, İskeceli Mustafa'ya, Zağra-i Cedid Ayanı'na, Aydos Ayanı'na, Kırkkilise Ayanı'na, Bergos Ayanı'na, Kızanlık Ayanı'na, Edirne Bostancıbaşısı'na ve yakın çevredeki ayanların hemen hepsine bu konuda gerekli emirler gönderilmiştir¹⁵⁴.

Bu çabalara ve eşkıyanın sıkıştırılmasına rağmen kazâ ayanlarının gereken zamanda talep edilen yardımı ulaştıramaması neticesinde sonuç alınmamıştır¹⁵⁵. Üstelik Tayyar Paşa'nın kendi bölgesinde en büyük düşmanı olarak gördüğü Çapanoğulları'na Amasya Sancağı'nın tevcih edilmesiyle Tayyar Paşa'nın gayreti kırılmıştır¹⁵⁶.

F. Gürcü Osman Paşa Olayı ve Hakkı Paşa'nın Rumeli Valiliği Sırasında Tokatçıklı'nın Faaliyetleri

Tayyar Paşa'nın faaliyetleri esnasında Rumeli Valisi bulunan Gürcü Osman Paşa da Pazvandoğlu ile mücadele ediyordu. Başarılı olamamasının yanı sıra adamlarının da kontrolsüz ve halka zulmedici hareketleri yüzünden Rumeli valiliğinden alınarak yerine

¹⁵² BOA, MD 214, s. 30–31, h. 106.

¹⁵³ BOA, MD 214, s. 52, h. 219.

¹⁵⁴ BOA, MD 214, s. 52, h. 219, BOA, A.E. III. Selim, Nr. 13755, 15058.

¹⁵⁵ BOA, MD 214, s. 62, h. 303.

¹⁵⁶ Özkaya, *Dağlı*, s. 73.

daha önceden bu görevi ifâ eden Mehmet Hakkı Paşa ikinci defa Rumeli Valiliğine tam yetkiyle atandı. Rumeli'nin tüm askeri emri altına verilmişti¹⁵⁷.

Hakkı Paşa'nın, gizli bir şekilde 1801 yılının Mayıs ayı içerisinde Rumeli valiliğine atanması, Gürcü Osman Paşa'nın kuşkulanasına ve bu hareketi kendine karşı yapılmış saymasına neden oldu. Hakkı Paşa'nın buna ilaveten Sofya'ya doğru ilerlediğini duyan Osman Paşa bir taraftan dağlıyı kışkırtmaya diğer taraftan da Arnavut asıllı sekban toplamaya başladı. Böylece iki taraf arasında çatışma başlamış oldu¹⁵⁸.

Olayları kontrol altına almak isteyen devlet Osman Paşa'ya önce Bosna, arkasından Silistre ve ondan sonrada Diyarbakır'ı tevcih etti. Paşa'nın belirtilen bölgelere gitmek istememesi ve Edirne dolaylarında kalmakta ısrar etmesi üzerine Evahir-i Zilhicce 1216 (23 Nisan- 2 Mayıs 1802) tarihinde Tokatçıklı'ya dikkatli olması bildirilmiştir. Ayrıca paşanın neferat bedeli olarak para topladığı bildirilip bu hareketine de engel olunması istenmiştir¹⁵⁹.

Buna ilaveten devletin Tokatçıklı'dan maddî talepleri de devam etmiş olup Hakkı Paşa'nın toplayacağı asker içerisinde 500 tanesi için aylık 5.000 kuruşu sekban bedeliyesi olarak hazırlaması istenmiştir¹⁶⁰. Bunun toplanması sırasında halka eziyet yapılmaması ve Hakkı Paşa ordusunun defterdarı olan Mehmet Raşit Efendi ile işbirliği yapması belirtilmiştir¹⁶¹.

Gürcü Osman Paşa'nın emirlere itaat etmemesi üzerine hakkında verilen idam kararı kesinleşmiştir. Bu emir Tokatçıklı ile birlikte bölgenin önde gelen ayanlarına iletilmiştir. İdam haberi iletilenler arasında, Sirozi İsmail Bey, İskeceli Mustafa, Zihneli Abdülfettah, Drama Nazırı Halil gibi isimler bulunmaktaydı¹⁶².

Evasıt-ı Muharrem 1217 (13–23 Mayıs 1802) tarihleri arasında Tokatçıklı'ya gönderilen emirde, yukarıdaki emirde belirtilen isimlerin yanı sıra özellikle Anadolu

¹⁵⁷ Uzunçarşılı, "Hakkı Paşa", s. 177–285.

¹⁵⁸ Uzunçarşılı, "Hakkı Paşa", s. 177–285; Câbi Tarihi'nde Gürcü Osman Paşa olayının ortaya çıkmasının nedeni olarak Hakkı Paşa'nın hareketleri gösterilmektedir, bakınız, , *Câbi Tarihi*, C. I, s. 66

¹⁵⁹ BOA, MD 215, s. 63, h. 545, s. 69, h. 574.

¹⁶⁰ BOA, MD 215, s. 25, h. 290.

¹⁶¹ BOA, MD 215, s. 45, h. 446.

¹⁶² BOA, MD 215, s. 84, h. 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687; *Vasf Tarihi*, s. 4–5

valisi olup Çirmen Mutasarrıflığı üzerinde olan Seyyid Ömer ile birleşip Gürcü Osman Paşa olayını bitirmesi istenmiştir¹⁶³.

Tokatçıklı bir yandan bu olayla meşgul olurken diğer taraftan da dağlı eşkıyası ile mücadeleye devam etmiş ve Dimetoka civarındaki iki bini aşkın dağlı eşkıyasının üzerine asker sevk ederek onları bölgeden çıkarmayı başarmıştır¹⁶⁴.

Dağlı eşkıyasının bölgeler arasındaki hareketliliği ve Osman Paşa'nın yeniden itaat belirtileri göstermesi üzerine Tokatçıklı'ya Evail-i Cemaziyel Evvel 1217 (30 Ağustos–8 Eylül 1802) tarihli yeni bir emir gönderilmiş ve Osman Paşa'nın maiyetinden dağıttığı Arnavut sekbanlara müdahale etmemesi istenmiştir. Fakat bu sekbanlardan memleketlerine dönmeyenlere karşı gerekli tedbirlerin alınması gerektiği de bildirilmiştir¹⁶⁵.

Gürcü Osman Paşa'ya karşı başlatılan harekât daha büyük sıkıntılara yol açmamak için durdurulmuş ve çatışma uzlaşma ile çözülmüştür. Bundan sonra Gürcü Osman Paşa, Çardak'tan Anadolu'ya geçmiştir. Anadolu'ya geçtikten birkaç yıl sonra itaatsiz hareketlerine devam ettiği için Van dolaylarında başı kesilip İstanbul'a gönderilmiş ve Ortakapı'da halka sergilenmiştir¹⁶⁶.

Hakkı Paşa'nın gayretli bir şekilde olayların üstesinden gelmesi, sıranın kendilerine geleceğinden şüphelenen Rumeli ayanlarının Hakkı Paşa'nın aleyhine dönmesine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra Hakkı Paşa'yı kendine rakip olarak gören Sadrazam Yusuf Paşa'nın el altından yürüttüğü muhalefet de paşanın konumunu sarsmaya başlamıştır. Bu grupların faaliyetleri neticesinde paşaya görevden el çektirildiği gibi, Hakkı Paşa Sakız'a sürülmüş ve yerine kethüdası, Rumeli ayanlarından Filibe ayanlığı üzerinde bulunan Ömer Ağa Rumeli Valisi olarak atanmıştır¹⁶⁷.

Rumeli ayanlarının, Hakkı Paşa'nın azledilmesini istemekteki sebeplerini, bu süreçteki etkilerini açık bir şekilde ortaya koyan vesikaların en önemlileri Tokatçıklı'ya giden yazılar ve emirler arasında görünmektedir¹⁶⁸.

¹⁶³ BOA, MD 215, s. 85, h. 691.

¹⁶⁴ BOA, HH Dosya: 46, Gömlek: 2279/C.

¹⁶⁵ BOA, MD 215, s. 123, h. 1007.

¹⁶⁶ *Câbî Tarihi*, C. I, s. 67.

¹⁶⁷ Uzunçarşılı, "Hakkı Paşa", s. 177–285.

¹⁶⁸ BOA, Cevdet Dâhiliye, 832; BOA, MKM 04, s. 40, h. 133.

Bu belgelerde Tokatçıklı'nın 15–20 bin kişilik askerî bir kuvveti birkaç gün zarfında çıkarabilecek güçte bir ayan olduğu belirtildikten sonra dağlı eşkıyalığının ortaya çıkış nedenlerine değinilmiş, Hakkı Paşa'dan önceki Rumeli valileri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Hakkı Paşa'nın eşkıya ile uğraşacağı yerde Rumeli hanedanları ile uğraştığı belirtilmiş, bunun da azlinin temel sebebi olduğu Tokatçıklı'ya açıklanmıştır. Hakkı Paşa'nın yerine Çelebi Ömer'in Rumeli valisi olarak atandığı belirtilmiş ve Tokatçıklı'dan O'nun emirlerine itaat etmesini istenmiştir¹⁶⁹.

Hakkı Paşa gibi güçlü bir vezirden sonra Rumeli ayanlarının kendilerinden alt ya da aynı seviyede gördükleri Filibe Ayanı Çelebi Ömer'in Rumeli Valiliği'ne atanmasının başarısızlıkla neticeleneceği açıktı. Sonuçta, Çelebi Ömer de bu grubun etkinliği karşısında tutunamamış ve azledilerek yerine Tepedelenli Ali Paşa atanmıştır¹⁷⁰.

G. Tokatçıklı'nın Ölümü

Devletin, İstanbul'a oldukça yakın diyebileceğimiz Gümülcine, Dimetoka, Sultanyeri havalisinde birkaç gün zarfında 15–20 bin kişilik askerî bir kuvveti hazırlayabilecek¹⁷¹ birini fırsat bulduğu anda ortadan kaldırmak isteyeceği açıktır. Bu genel sebebin yanı sıra Tokatçıklı'nın idam kararının verilmesini çabuklaştıran olay, Tepedelenli'nin Rumeli Valiliği dönemiyle birlikte başlayan iskân tartışmaları olmuştur.

Yanya bölgesinin hâkimi olan ve gücüyle saygı uyandıran Tepedelenli Ali Paşa'nın Rumeli Valiliği'ne atanmasının dağlı isyanlarını sona erdireceği devlet tarafından düşünülmekteydi. Tepedelenli'nin Rumeli Valiliği ile birlikte Tokatçıklı'nın ölümüyle neticelenecek olan süreç de başlamış oldu.

Tepedelenli, Rumeli valisi olarak atandıktan sonra Yanya'dan harekete geçmiş, askeriyle birlikte Manastır'a oradan da Sofya'ya gelmiş, Sofya'dan da Filibe'ye varmıştır¹⁷². Tepedelenli bundan sonra eşkıyaya karşı üç koldan ilerlemeye başlamış ve bu kuvvetler eşkıya gruplarını yenilgiye uğratmıştır. Tokatçıklı ve Sirozi İsmail Bey de O'nun bu hareketine destek vermişlerdir¹⁷³.

¹⁶⁹ BOA, MKM 04, s. 40, h. 133; Uzunçarşılı, "Hakkı Paşa", s. 177–285.

¹⁷⁰ Uzunçarşılı, "Hakkı Paşa", s. 177–285; *Vasıf Tarihi*, s. 66–69

¹⁷¹ BOA, Dâhiliye, 832.

¹⁷² *Vasıf Tarihi*, s. 66–69.

¹⁷³ BOA, MD 217, s. 155, h. 661.

Dağlı eşkıyasının önde gelen liderleri Ali Paşa'nın ilerleyişi üzerine durumun kötüye gittiğini görerek iskân talebinde bulunmaya başlamışlardır¹⁷⁴. Tokatçıklı'nın hasmı olarak gördüğü Ali Molla ve İsaoglu gibi dağlı isyancılarının iskânına sıcak bakmaması nedeniyle bu girişim sonuçsuz kalmıştır¹⁷⁵.

Ali Paşa bölgede iken Tokatçıklı iskâna razı olmuş gibi davranmış, Ali Paşa'nın dönüşü üzerine yine muhalefete geçmiştir. Bundan sonra Sirozi İsmail başta olmak üzere bölge ayanlarının Çavuşbaşı Osman Efendi ile birlikte İskeçe'de yaptıkları toplantıda aldıkları kararın iskân lehine olması ve bu ayanların Filibe'ye doğru gelmesi üzerine Tokatçıklı bu kez Ali Molla için Ferecik'i boşaltmıştır. Fakat iskan işiyle görevlendirilen ayanların kışın gelmesi üzerine memleketlerine dönmek zorunda kalmasıyla yine muhalefete başlamıştır¹⁷⁶.

Konuyu en iyi bilenlerden Sirozi İsmail Bey, Menlik Ayanı Osman ile yazışmasında iskân olayında Tokatçıklı'yı iskâna razı etmekle görevlendirilenlerin arasında bulunduğunu ifade etmiş ve Tokatçıklı hakkında idam kararının çıkmasına yol açan süreçle ilgili değerli bilgiler vermiştir. O, Tokatçıklı ile Tokatçıklı'nın kardeşi Kerem vasıtasıyla haberleştiğini belirtmiştir. Sirozi İsmail Bey, Tokatçıklı'ya *“hepimiz devletin kuluyuz, sen İskeçe'de alınan kararlara uymuyorsun. Ferecik'i bırakmaktan vazgeçtin, işi harple bitiririm dedin bitiremedin. Böyle yaparsan kendine yazık edersin dedim dinlemedi”* demiştir. Sirozi İsmail Bey, ayrıca, Tokatçıklı'ya emirlere uyması Ali Molla, İsaoglu ve diğer dağlı reislerinin iskânına razı olması hâlinde Dimetoka, Sultanyeri ve Gümülcine'nin elinde kalmaya devam edeceğini söylemiştir¹⁷⁷.

İskân olayını konu olarak ele alan “Meclis-i Şura” toplantısında iskân işiyle görevlendirilen Çavuşbaşı Osman'ın yazısı ile Ali Paşa'dan gelen yazılar konuşulmuş fakat bir karara varılamamıştır. Tokatçıklı'nın işi yokuşa sürdüğü, Ali Paşa'nın valilikten çekilmek istediği bu toplantıda belirtilmiştir. Bu toplantıda konuşulanları ihtiva eden kâğıda bizzat padişahın düştüğü not artık Tokatçıklı'nın gözden düştüğünü

¹⁷⁴ Özkaya, *Dağlı*, s. 80. BOA, MD 220, h. 379, s.102.

¹⁷⁵ Tokatçıklı ile Ali Molla'nın mücadelesi Ali Molla bölümünde anlatılacağı için burada açıklanmamıştır. Bknz, III. Bölüm.

¹⁷⁶ Divân-ı Hümayûn Çavuşbaşısı olan Osman Efendi Sirozi İsmail Bey'in talebi üzerine bu konu ile görevlendirilmiştir; BOA, HH, Dosya: 215, Gömlek: 11824./A.

¹⁷⁷ BOA, HH, Dosya: 67, Gömlek: 2892/C.

göstermektedir. III. Selim “*bu heriflerin cümlesi ihanet eylemektedir. Neticesiz Meclis-i Şura yapmayın. Tedbir ve çaresine bakılsın*” gibi ifâdeler kullanmıştır¹⁷⁸.

Bu sürecin sonunda Tokatçıklı Ferecik’i boşaltmasına rağmen boş durmamış, el altından Kara Feyzi ile haberleşmiş ve Kara Feyzi’yi, Ali Molla ve İsaoglu’na karşı harekete geçirmeye çalışmıştır¹⁷⁹.

Tokatçıklı bir yandan bu hareketlere devam ederken bir yandan da bölgesini elinde tutmaya çalışmış ve 7–8 bin kişilik bir kuvveti, Ahi Çelebi üzerine, adamı Hafız Bekir’in komutası altında göndermiştir. Kazâ ayanının direnmesi üzerine Tokatçıklı’ya bağlı olan kuvvetler kaçmak zorunda kalmıştır¹⁸⁰.

İskân hakkında devletin tarafından verilen emirleri dinlememeye devam eden Tokatçıklı, Hasan Alemdar’a verilen Muradiye tevliyetine bağlı Darı Dere Mukataası’nı da zor kullanarak Hasan Alemdar’dan almış ve kendi adamına vermiştir¹⁸¹. Bu olayla, devletin emirlerine itaatsizliği son raddesine vardırmış, devletten aman alıp iskân edenlere bile müdahale edip onları rahatsız etmiştir¹⁸².

Olayların bu aşamaya ulaşması üzerine Tokatçıklı hakkındaki ifâdenin çok katî olarak belirtilmesiyle neticelenmiş ve konuyla ilgili diğer bir belgede III. Selim Tokatçıklı’nın gailisine son verilmesini emretmiştir¹⁸³. III. Selim’in artık Tokatçıklı olayının neticelenmesini kesin olarak istediğini ve bunu “*Böyle muvazaa ile iş görülmeyeceği açıktır. Bu Tokatçıklı melununu gebertmeli. Sabah söyleşiriz*” şeklinde açıkça ifâde ettiği görülmektedir¹⁸⁴.

Padişahın bu emrinden sonra artık Tokatçıklı’nın ortadan kaldırılması için harekete geçileceği açıktır. 1803 yılının Kasım ayında İşkodra Mutasarrıfı olan İbrahim Paşa Rumeli Valisi olarak atandı. Bu atamanın iki temel sebebi vardı. Bunlardan ilki Tepedelenli’nin aşırı güçlenmesine karşı bir denge unsuru oluşturmak diğeri de Tokatçıklı’yı ortadan kaldırmaktı¹⁸⁵. Bu karar alındıktan sonra Tokatçıklı’nın merkezde

¹⁷⁸ BOA, HH, Dosya: 48, Gömlek: 2316.

¹⁷⁹ BOA, HH, Dosya: 215, Gömlek: 11824/A

¹⁸⁰ BOA, HH, Dosya: 71, Gömlek: 2976.

¹⁸¹ BOA, MD 218, s. 113–114, h. 363.

¹⁸² BOA, MD 220, s.168, h. 786.

¹⁸³ BOA, HH, Dosya: 57, Gömlek: 2596.

¹⁸⁴ BOA, HH, Dosya: 60, Gömlek: 2664.

¹⁸⁵ Özkaya, *Dağlı*, s. 93, *Asım Tarihi*, C. I, s. 101–102; BOA, Cevdet Dâhiliye, 2385.

olan adamı Hafız Bekir tutuklanmış, Tokatçıklı hakkındaki karar 8 Cemaziyel Evvel 1219 (15 Ağustos 1804) tarihinde Rumeli Valisi'ne gönderilmiştir¹⁸⁶.

İbrahim Paşa'nın yanı sıra Konya Valisi Kadı Abdurrahman Paşa da Tokatçıklı'nın tenkil işiyle görevlendirildi. Durum Tokatçıklı'ya sezdirilmemeye çalışılıyordu. Olayı sezip Tekirdağ ve Çorlu havalisinde olan dağlı eşkiyasını ayaklandırır diyerek Abdurrahman Paşa bu bölgeye gönderildi. 10 Rebiül Evvel 1219 (19 Haziran 1804) de Üsküdar'a gelen Abdurrahman Paşa altı gün İstanbul'da kaldıktan sonra Davudpaşa'ya oradan Küçükçekmece'ye geçtikten sonra Çorlu'ya ulaşmıştır¹⁸⁷.

Bölgedeki Nizam-ı Cedit askeri ile birleşen Kadı Abdurrahman Paşa kuvvetleri eşkiyaya karşı harekete geçmişlerdir. Malkara havalisindeki Bulgar köyünde toplanmış olan eşkiya yenilgiye uğratılmıştır. Böylece Tokatçıklı'nın bu bölgeyi karıştırma ihtimali ortadan kalkmıştır¹⁸⁸.

Abdurrahman Paşa tarafından yenilgiye uğratılan ve Tokatçıklı'ya bağlı olan bu eşkiya grubu Bulgar köyünde uğradığı yenilgiden sonra Cısr-i Ergene'ye gelmiştir. Bundaki gayesi Meriç nehrini geçip Tokatçıklı'nın yanına sığınmaktır. Fakat bunu yapamamışlar ve Balkanı aşip Tirsiniklioğlu'na bağlı Hezargrad Ayanı ile çatıştıktan sonra hayatta kalanlar Vidin'e kaçmışlardır¹⁸⁹.

Kadı Abdurrahman Paşa'ya bu hareketi sırasında özellikle Edirne Ayanı Dağdevirenzade'nin zorluk çıkartmış olduğunu belgelerden hareketle söyleyebilmekteyiz. Bu tip zorluklara rağmen Sirozi İsmail Bey gibi devlete sadık isimler de Kadı Abdurrahman Paşa'ya yardımcı olmuştur¹⁹⁰.

Kadı Abdurrahman Paşa'dan sonra İbrahim Paşa da harekete geçmiş ve Filibe'ye gelmiştir¹⁹¹. 19 Cemaziyel Evvel 1219 (26 Ağustos 1804) tarihinden önce Tokatçıklı hakkında alınan karar açığa vurulup Tokatçıklı'nın Dergâh-ı Âli

¹⁸⁶ BOA, HH, Dosya: 82, Gömlek: 3404.

¹⁸⁷ Uzunçarşılı, "Kadı Abdurrahman Paşa", s. 245–302.

¹⁸⁸ *Cevdet Tarihi* C. VII, s. 367; *Vasıf Tarihi* s. 251–256.

¹⁸⁹ *Vasıf Tarihi*, s. 251–256, *Asım Tarihi*'n de bu konuya ayrıntıya girilmeden kısaca yer verilmiştir, C. I, s. 102–104; Mustafa Necib Efendi eserinde İbrahim Paşa ve Kadı Abdurrahman Paşa'dan bahsetmesine rağmen Tokatçıklı ile olan mücadeleye yer vermemiştir; *a.g.e.*, s. 11–13.

¹⁹⁰ BOA, HH, Dosya: 49, Gömlek: 2345.

¹⁹¹ *Vasıf Tarihi*, s. 266.

Kapucubaşılığının kaldırıldığı; kendisinin, kardeşlerinin ve kardeşinin oğullarının cezalandırılacağı hakkındaki buyrulduklar çevredeki kazâlara gönderilmiştir¹⁹².

Olayların kendisi için kötüye gittiğini anlayan Tokatçıklı devlete sadık olduğunu belirterek affedilmesi için İbrahim Paşa'ya başvurmuş, Gümülcine halkı adına kendisinin affedilmesini isteyen bir ilâmı İstanbul'a göndertmiştir. İbrahim Paşa da durumu İstanbul'a arz etmiş fakat Tokatçıklı affedilmemiştir¹⁹³.

Buyruldukları takiben İbrahim Paşa kethüdası olan Mehmet Tahir Paşa'yı Ferecik üzerinden Gümülcine'ye göndermiştir. Bu hareketin gayesi Ferecik'te bulunan Ali Molla ve İsaoglu gibi Tokatçıklı'nın düşmanı olan güçlerle birleşmek idi¹⁹⁴.

Tahir Paşa'nın gönderilmesi ile birlikte her taraf tutularak Tokatçıklı'nın kaçış yolları kapatılmaya çalışılmıştır. Durumun çatışmaya doğru gittiğini gören Tokatçıklı kuvvetlerini Gümülcine'de toplamış, Gümülcine'nin etrafını hendeklerle çevirtmiştir¹⁹⁵. Tokatçıklı direnmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Etrafında sadece 300–500 kişilik derme çatma bir kuvvet kalmıştır¹⁹⁶. Tokatçıklı kendisini kuşatan kuvvetlere karşı mücadele ederken, kuvvetlerinin bir kısmı da Edirne civarında Koyun Köyü'nde yenilgiye uğratılmıştır¹⁹⁷. Sonuçta Gümülcine'de tutunamayarak kendi memleketi olan Tokatçık'a kaçmıştır¹⁹⁸.

Burada güçlerini yeniden toparlamaya çalışan Tokatçıklı üzerine her yerden asker sevk edilmiş ve Tokatçıklı Balkan'ı aşarak Tırnova'ya girmiştir. Tokatçıklı'nın bunu yapmaktaki gayesi Vidin'e doğru kaçmak ya da Kara Feyzi grubuna katılmak gibi görünmektedir. Bu dönemde Vidin çevresinde hâkimiyet kuran Pazvandoğlu'nun devlete karşı sık sık isyan girişimlerinde bulunması Tokatçıklı'nın bu bölgeye kaçmak istemesinin nedeni gibi görünmektedir. Bu olay Tokatçıklı'nın Pazvandoğlu ile bundan önce ilişki içinde olduğunu düşündürmektedir. Pazvandoğlu'na bağlı olarak faaliyet

¹⁹² BOA, HH, Dosya: 38, Gömlek: 1941

¹⁹³ Özkaya, *Dağlı*, s. 95.

¹⁹⁴ *Vasf Tarihi*, s. 268

¹⁹⁵ *Vasf Tarihi*, s. 268–269.

¹⁹⁶ BOA, HH, Dosya:38, Gömlek: 1941; *Cevdet Tarihi*, C.VII, s. 368.

¹⁹⁷ BOA, MD 221, s. 198, h. 645.

¹⁹⁸ *Cevdet Tarihi*, C. VII, s. 368; *Vasf Tarihi*, s. 268–269.

gösterdiğini bildiğimiz Kara Feyzi'nin bu olaylar sırasında Tokatçıklı ile birlikte hareket etmesi bu düşüncemizi desteklemektedir¹⁹⁹.

Tırnova'dan Balkan civarında Istranka Köyü'ne gelen Tokatçıklı burada Tirsiniklioğlu'nun adamlarıyla şiddetli bir çatışmaya girmiştir. Durumun kendileri için kötüye gittiğini gören Tirsiniklioğlu'na bağlı güçler Tirsiniklioğlu'dan yardım istemişlerdir. O da kendisine bağlı kazâ ayanlarının askerleri ve kendi kuvvetleri ile Tokatçıklı'nın üzerine yürümüş meydana gelen çatışmada Tokatçıklı'nın adamlarının çoğu öldürülmüş, Tokatçıklı ise 27 Cemaziyel Ahır 1219 (2-3 Kasım 1804) tarihinde canlı yakalanarak, öldürülen 200 kadar adamının başlarıyla birlikte İbrahim Paşa'ya gönderilmiştir²⁰⁰.

Aynı gün İbrahim Paşa'ya götürülürken yolda idam edilmiştir. İbrahim Paşa'ya gelen diğer kesik başlarla birlikte başı İstanbul'a İbrahim Paşa'nın Mehmet adlı adamıyla gönderilmiştir. Tokatçıklı, kardeşleri ve önde gelen adamlarının başlarının Bab-ı Hümayûn Pişgâhında ve Galata'da halka ibret için sergilenmesi kararı verilmiştir. İbrahim Paşa'nın kethüdası olan Mehmet Tahir'e bu olaydaki hizmetlerinden dolayı "Mir-i Miranlık" verilerek ödüllendirilmiştir. O'nun ödüllendirilmesi İbrahim Paşa'yı da memnun etmiştir²⁰¹. Bölge ayanlarından olup İbrahim Paşa'ya yardımcı olan İskeçeli Mustafa'ya da Gümülcine'nin ayanlığı verilmiştir.²⁰²

Tokatçıklı'nın ortadan kaldırılmasında hizmeti görülen diğer bir isim olan Kadı Abdurrahman Paşa'ya da vezirlik verilmiş ve görev yeri olan Karaman'a gönderilmiştir²⁰³. Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın ölümü, Ali Molla, İsaoğlu gibi önde gelen dağlı eşkıyalarının iskân edilmeleri ile birlikte dağlı isyanları da hızını kaybetmeye ve önemsizleşmeye başlamıştır²⁰⁴.

¹⁹⁹ *Vasf Tarihi*, s. 268-269

²⁰⁰ *Cevdet Tarihi*, C. VII, s. 368; BOA. Cevdet Dâhiliye, 16218; *Vasf Tarihi*, s. 268-269; Uzunçarşılı, "Kadı Abdurrahman Paşa", s. 245-302; BOA, HH, Dosya: 71, Gömlek: 2988.

²⁰¹ BOA, Cevdet Dâhiliye, 16218.

²⁰² BOA, MD 221 s. 198, h. 645.

²⁰³ *Cevdet Tarihi*, C:VII, s. 369; Uzunçarşılı, "Kadı Abdurrahman Paşa", s. 245-302.

²⁰⁴ Özkaya, *Dağlı*, s. 95.

H. Tokatçıklı Süleyman Ağa ve Aile Fertlerinin Muhallefatı Hakkında Bilgiler

Muhallefat kelimesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi kayıtlarında ölen kişinin mirası anlamında kullanılmaktadır. Resmi görevlilerin ölünün geride bıraktığı mallar ve eşya hakkında kaydettikleri ve genellikle kadılar ya da muhallefat memurunun tutmuş oldukları deftere de Muhallefat Defteri denilmektedir. Bu işlemlerin kayıtlarının tutulduğu kaleme ise Muhallefat Kalemi denirdi²⁰⁵.

Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik tarihinin aydınlığa kavuşturulmasında muhallefat defterlerinin incelenmesine özel bir önem verilmektedir. Görevden el çektirilen ya da ortadan kaldırılan devlet görevlilerinin malları müsadere edildikten sonra herkesin gözleri önünde açık artırma ile satılır ve bu şekilde devlete gelir olarak kaydedilirdi. Suistimallerin önlenmesine gayret gösterilirdi. III. Selim devriyle birlikte muhallefat gelirlerinin Hazine-i Hümayûn'dan alınarak İrad-ı Cedit Hazinesi'ne verildiğini görmekteyiz²⁰⁶.

Arşivde, maliyeden müdevver defterlerden 9752 ve 9753 numaraya sahip defterlerde Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın muhallefatı ile ilgili belgeler bulundu. Bu belgelerden, Tokatçıklı'nın muhallefatına ait bir defterinin hazırlanarak Baş Muhasebe Defterleri arasına kaydedildiğini öğrenmemize rağmen defterin tam metnini bulamadık²⁰⁷. Bu nedenle 9752 ve 9753 numaralı defterlerde bulduğumuz belgelerden hareketle Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın ve diğer aile bireylerinin muhallefatı hakkında bilgi vermeye çalışılacaktır.

Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın muhallefatı ile ilgili işlemler için merkezden Hacegan-ı Divân-ı Hümayûn'a mensup olan ve daha sonra Humbaracılar Nazırı olarak görev yapan Seyyid Abdullah Ramiz'in mübaşir olarak tayin edildiğini görmekteyiz. Bu tayin işlemi ve muhallefat hakkındaki ilk kaydımız Tokatçıklı'nın sağ olarak ele geçirildiği günlere ait olup 21 Cemaziyel Ahır 1219 (27 Eylül 1804) tarihlidir²⁰⁸. 22 Ramazan 1219 (25 Aralık 1804) tarihinde Abdullah Ramiz'in muhallefata konu olan

²⁰⁵ Pakalın, *a.g.e.*, C. 2, s. 564–565.

²⁰⁶ Halime Doğru, “Öldürülen Hacıoğlu Pazarı Ayamı Sarıkhoğlu ile Adamlarının Muhallefatı ve Tasfiyesi”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu 11–13 Mayıs 2005 Bildiriler Kitabı*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, s. 157–169.

²⁰⁷ BOA, MAD 9752, s. 328.

²⁰⁸ BOA, MAD 9752, s. 241

emlak ve malların bulunduğu Gümülcine ve havalisinde bulunduğunu görmekteyiz. 29 Muharrem 1220 (29 Nisan 1805) tarihinden öncede muhalefatla ilgili işlemlerin çoğunu tamamlayarak, İstanbul'a geri döndüğü anlaşılmaktadır²⁰⁹.

Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın muhalefatının zaptı sırasında Abdullah Ramiz'e yardımcı olmaları için Rumeli Valisi İbrahim Paşa'ya, Gümülcine Kadısına ve Ayanına, Sultanyeri Naibine, Dimetoka Kadısına, Tokatçık Kadısı'na ve Hasköy Ayanı Emin'e emirler gönderildiğini görmekteyiz²¹⁰.

Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın malvarlığı hakkında merkezin temel bilgi kaynağının Tokatçıklı'nın kapı çukadarı olup sağ ele geçirilen Hafız Bekir'in verdiği bilgilerdir. Hafız Bekir'in ifâdesine dayanılarak Gümülcine'ye voyvoda vekili olarak atadığı Hasan ve kardeşinin oğlu Hüseyin ile kâtibi Gümülcineli Yusuf'un Tokatçıklı'nın çatışmalar esnasında topladığı para, eşya ve zahire hakkında bilgi sahibi olduğu belirtilerek, bunların sorgulanması istenmiştir. Ayrıca ambarlarda olan zahire ve tuzlanın durumu hakkında da Molla Ali ve Hacı Mehmet'de bulunan yazıcı defterlerini incelemesi Abdullah Ramiz'den istenmiştir. Bu arada dikkati çeken bir durum, Abdullah Ramiz'e gönderilen emirde Gümülcine'li Yusuf'un zimmetinde olan altın ve eşyadan kimseye bahsetmemesinin kendisine belirtilmesidir²¹¹.

Rumeli Valisi İbrahim Paşa ve Abdullah Ramiz'e gönderilen ve derkenar olarak not düşülen bir diğer emirde de Edirne Mübayaacısı Mahmut'un İbrahim Paşa'nın maiyetindeki asker için yaptığı 44.250 kuruşluk harcamanın 3.628 kuruşunun Tokatçıklı'nın muhalefatından ödenmesi emredilmiştir²¹².

Tokatçıklı'nın muhalefatından ödeme yapılması istenen diğer kişi Silahtar Abdullah'tır. Silahtar Abdullah'ın²¹³ malikâne şeklinde uhdesinde olan Gümülcine mukataasına bağlı tuzla, cizye ve avarız bedeli iltizamlarıyla kıptiyan cizyesi ile Dimetoka cizyesi malından olmak üzere toplam 64.300 kuruşluk bir meblağı Tokatçıklı'ya H. 1218 (M. 1803–1804) senesine mahsuben iltizam olarak verdiği fakat tahsil edemediği belirtildikten sonra, bu meblağın Tokatçıklı'nın muhalefatından

²⁰⁹ BOA, MAD 9752, s. 268–269.

²¹⁰ BOA, MAD 9752, s. 241, 268–269, 301, 328, 389; MAD 9753, s. 58, 63.

²¹¹ BOA, MAD 9752, s. 241.

²¹² BOA, MAD 9752, s. 241. (Derkenar)

²¹³ Belgede bu zat için “*cenab-ı hilafet me'abım silahdari*” ifâdesi kullanılmasından, onun Padişahın silahtarı olduğu anlaşılmaktadır. Bknz. BOA, MAD 9752, s. 268–340.

Silahtar Abdullah'a ödenmesi emredilmiştir. Silahtar Abdullah'a ödenecek bu meblağın üstünde elde edilen gelirlerin ise İstanbul'a gönderilmesi belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Dimetoka cizyesi bakayası olarak Hafız Bekir'e ait evrakta 37.990 kuruşluk bir meblağın görüldüğü ifade edilmiş ve bu miktarın 64.300 kuruşluk meblağa mı ait yoksa ayrı bir miktar mı olduğunun araştırılması emredilmiştir²¹⁴.

Dimetoka cizyesinin bu dönemde önemli bir gelir kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. 1361 yılında Osmanlılar tarafından fethedilen Dimetoka'da Müslüman nüfus kısa zamanda hızla gelişmiş ve 1500 yılların başında Müslüman nüfusun toplam nüfus içindeki oranı % 65'e kadar yükselmişken 1600'lü yıllardan sonra Hristiyan nüfus sürekli artmış ve 19. yüzyılın başında Müslüman nüfusun oranı % 32'ye düşerken Hristiyan nüfusun oranı % 68'e yükselmiştir. Bu da Dimetoka cizyesinin önemini gösteren bir durum olarak göze çarpmaktadır²¹⁵.

18. yüzyılda Osmanlı idaresi altındaki Balkan coğrafyasının en dikkat çekici gelişmelerinden birisi olarak Avrupa ülkelerinin tarımsal talebine bağlı olarak çiftlik kurumunun gelişmesidir²¹⁶.

Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın da 18. yüzyılın birçok ayan ve derebeyi gibi çiftliklere sahip olduğunu görmekteyiz. Tokatçıklı'nın çiftlikleri içinde tespit edebildiklerimiz şunlardır: Hasköy Çiftliği, Uysallı Çiftliği, Vakıf Çiftliği ve Tuzcu Çiftliği. Tokatçıklı'ya ait bu çiftliklerin yanı sıra Tokatçıklı'nın kardeşinin oğlu Hüseyin'in de Otacı ve Kara Musa isimli iki çiftliği olduğunu görmekteyiz. Bu çiftliklerden Kara Musa, Hasköy, Uysallı ve Otacı Çiftlikleri Gümölcine Ayanı iken öldürülen Mestan Ağa'nın oğulları Hassa Hasekisi İbrahim ve Hacı Ali'ye ait iken Tokatçıklı ve ailesi bunları zorla ele geçirmişlerdir. Tokatçıklı'nın öldürülmesini müteakiben bu kişilerin şikâyetleri üzerine çiftliklerinin kendilerine iade edilmesine karar verilmiştir. Mestan Ağa'nın kızları Ümmü Gülsüm ve Advıye'nin talep ettikleri Vakıf ve Tuzcu Çiftlikleri hakkında Baş Muhasebe Kalemî kayıtlarına müracaat edildiği fakat kayıtlarda bilgi bulunmadığı söylenerek bu çiftlikler hakkındaki talepleri reddedilmiştir. Kara Musa, Hasköy, Uysallı ve Otacı çiftliklerinin H. 1211 (1796–1797)

²¹⁴ BOA, MAD 9752, s. 268–269, 340.

²¹⁵ Machiel Kiel, "Dimetoka", *TDVİA*, C. 9, İstanbul, 1995, s. 305–308.

²¹⁶ Sadat, a.g.m, s. 206–208; Çiftlikler ve bunların gelirlerin ulaşabileceği düzey için bkz. Hamiyet Sezer, "Tepedelenli Ali Paşa'nın Çiftlikleri Üzerine bir Araştırma", *Belleten*, S. 233, Nisan, 1998, s. 75–112; Todorov, a.g.m, s. 48–71.

itibarıyla yaklaşık olarak 25.000 kuruşluk bir bedeli olduğu görülmektedir. Bu çiftliklere ait olan mallar, hayvanlar ve ürünlerin Tokatçıklı'nın ölümüyle sonuçlanan süreçte yağmalandığını görmekteyiz²¹⁷. Bu çiftliklerin dışında Tokatçıklı'nın kardeşinin oğlu Hasan'a ait Teperlü adında ve 1.450 kuruş muaccele ile satılan bir çiftlik daha bulunmaktadır²¹⁸.

Çiftlikler dışında Tokatçıklı ve ailesine ait mülklerden tespit edebildiklerimiz şunlardır: Gümülcine kasabasında mahkeme civarında olan ve 2.000 kuruşa satılan ambarlar, Gümülcine kasabasında bir miktar tarlası olan ve 250 kuruşa satılan çömlekçi işletmesi, 2.000 kuruşa satılan tuz mahzeni ve Serdar mahallesinde olup 900 kuruşa satılan bir ev bulunmaktadır. Bu mülklerin satışı Gümülcine'de müzayede ile Abdullah Ramiz tarafından gerçekleştirilmiştir²¹⁹.

Bu satış işlemi sırasında belirttiğimiz mülkler ve bunların dışında olup Tokatçık ve Sultanyer'inde olan mülkler toplam 14.500 kuruşa satılmıştır. 14.500 kuruşun bu mülkler için düşük olduğu kanaatine varan Şıkk-ı Sâni Defterdarı Feyzullah Efendi bölgeye yeniden bir mübaşir göndermiş ve satış işlemin tekrarlanarak elde edilen gelirin İrâd-ı Cedit-i Hümâyûn Hazinesi'ne gönderilmesi Gümülcine Kadısına, Gümülcine Voyvodası Hassa Silahşörü Numan, Gümülcine Ayanı Mustafa ve İrâd-ı Cedit-i Hümâyûn Defterdarı tarafından görevlendirilen mübaşire emredilmiştir²²⁰.

Bu mülkler içinde gördüğümüz çömlekçi işletmesi bölgeye yaygın olarak görülen ve yakın zamanlara kadar varlığını sürdüren bir zanaattır. Bu imalathânelerde yapılan ve adına çenepe denilen toprak pilekiler 1970'li yıllara kadar Bulgaristan'ın Kırcaali yöresinde mısır ekmeği pişirmek için kullanılmıştır²²¹.

Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın muhalefatıyla ilgili belirtilmesi gereken son bir nokta da Tokatçıklı ile ilişkisi bulunan Küçük Hacı Mehmet isimli tüccarın İzmir ve Gümülcine'de olan emlak ve eşyasına el konulmasıdır. 3 Zilkade 1219 (3 Şubat 1805) tarihinde bu konu hakkında Gümülcine kadısına emir gönderilmiştir. Bu el koyma işleminin sebebi Hacı Mehmet'in devlete olan 13.180 kuruşluk borcudur²²². Bununla

²¹⁷ BOA, MAD 9752, s. 268–269

²¹⁸ BOA, MAD 9752, s. 389.

²¹⁹ BOA, MAD 9752, s. 389.

²²⁰ BOA, MAD 9753, s. 58, 62–63.

²²¹ Sebahat Uzun- Ali Uzun, a.g.m, s. 375–391.

²²² BOA, MAD 9752, s. 301.

birlikte Hacı Mehmet'in İstanbul'da borcunu ödemesi üzerine malların kendisine verilmesine karar verilmiş ve bu iadenin gerçekleşmesi için Gümülcine Kadısına ve Abdullah Ramiz'e emir gönderilmiştir²²³.

²²³ BOA, MAD 9752, s. 328.

İKİNCİ BÖLÜM

ALİ MOLLA

A. Aile Çevresi

Kaynaklarda Ali Molla'nın aile çevresiyle ilgili olarak herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Bununla birlikte Ali Molla'nın bulunduğu çevre itibarıyla Bektaşî kültürüne yakın bir topluluk içinde olduğu düşünülebilir. Ali Molla'nın Sirozi İsmail Bey'in adamıyla yaptığı bir görüşmede "...Devlet-i Aliyyeye hidmette kusur eder isem Nesimi gibi derimi yüzünler" şeklindeki ifâdesi ve Ferecik'ten Deliorman'a uzanan bölgenin, önemli Bektaşî merkezleri arasında yer alması bizi bu şekilde düşünmeye sevketmektedir²²⁴.

B. Ali Molla'nın Kaynaklarda Ortaya Çıkması

Ferecik Ayanı olarak Dağlı İsyancıları'nda önemli rol oynayan Ali Molla'ya kaynaklarda ilk olarak 27 Receb 1209 (17 Şubat 1795) yılına ait bir belgede rastlanmaktadır.

Kaynağımızda ilk defa zikredilmesinin sebebi kendisinin ve birlikte olduğu eşkıya reislerinin iskân talebidir. Ali Molla ve daha sonraki süreçte sık sık birlikte görüneceği İsaoglu, Çolak ve Hocaoglu ile birlikte Çirmen Mutasarrıfı olup dağlı eşkıyası ile mücadele etmekle görevlendirilen Rumeli Valisi Hacı Abdi Paşa'ya iltica ederek iskân talebinde bulunmuşlardır. Bu grubun başları olarak Sinap ve Hacı Manav gibi şöhretli dağlı reisleri görünmektedir. Ali Molla, Ferecik'e iskân talebinde bulunmuş, Abdi Paşa da kanun ve kurallara uymaları şartıyla Ali Molla ve arkadaşlarının iskân talebini kabul ederek, Ali Molla ve arkadaşlarına hilatlar hediye etmiştir. Eşkıya reisleri ile Abdi Paşa arasındaki bu görüşme Gümülcine'de gerçekleşmiştir²²⁵.

²²⁴ BOA, HH, Dosya: 67, Gömlek: 2892/C; İrene Melikoff, "Bulgaristan'da Deliorman Kızılbaş Topluluğu", (Çev. Turan Alptekin), *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 139–150; Nesimi için bkz. İrene Melikoff, "Astarabadlı Fazlullah ve Hurufiliğin Azerbaycan'da, Anadolu'da, Rumeli'de Gelişmesi", (Çev. Turan Alptekin), *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 183–195.

²²⁵ BOA, HH, Dosya: 67, Gömlek: 2890; Hacı Abdi Paşa'nın faaliyetleri için bkz. Özkaya, *Dağlı*, s. 29–32

Bu talep kabul edilmiş, Ali Molla'nın iskân edilerek Ferecik'te yaşamaya başlamıştır. Bu belgeden açıkça anlaşılmaktadır ki; Ali Molla bölgede bir eşkıya lideri olarak tanınmış ve bu süreçte girdiği ilişkiler sayesinde yerel bir güç odağı olarak ortaya çıkmayı başarmıştır. Sinap, Hacı Manav'ın Pazvandoğlu'na bağlı eşkıya reisleri arasında zikredilmesi Ali Molla'nın da Pazvandoğlu'na bağlı olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Pazvandoğlu bu dönemde bu tip hareketlere yoğun bir destek vermiştir²²⁶.

C. Ayanlık Dönemi Faaliyetleri

1796'da Ferecik Ayanı olan Ahmed Haseki kendisini Edirne'ye Bostancı Ağası olarak tayin ettirmeyi başarmış ve Ferecik Ayanlığı'na Ali Molla'yı bırakarak Edirne'de ikâmete başlamıştır. Bunun yanı sıra Ali Molla'ya Haseki unvanının verilmesini sağlamıştır. Bu da göstermektedir ki Ali Molla, Ahmed Haseki'ye bağlı olarak faaliyet göstermiş ve O'nun Edirne'ye Bostancı Ağası olarak atanmasında sonra Ferecik'e ayan olmuştur²²⁷.

Ali Molla'nın ayan olduktan sonra en önemli faaliyetlerinden birisi, daha önce eşkıyalık yaptığı dönemde birlikte bulunduğu Hacı Manav'a karşı gerçekleşmiştir. 9 Şevval 1210'da (17 Nisan 1796) Hacı Manav'ın emriyle Ferecik'e saldıran Hacı Manav'ın yeğeni, Deliormanlı Mehmet ve bunların adamları Ali Molla tarafından püskürtülmüşler, çıkan çatışmada ölü ele geçirilen Hacı Manav'ın yeğeni ve diğer eşkıyaların başları kesilerek Ali Molla tarafından Rumeli Valisi Hakkı Paşa'ya gönderilmiştir²²⁸.

Evasıt-ı Muharrem 1212 (5–15 Temmuz 1797) tarihinde kaynaklarımızda tekrar beliren Ali Molla'nın bulunduğu bölgede eşkıya ile muharebe etmekte olduğunu görmekteyiz. Bu çatışma sırasında barut ve kurşunu kalmayan Ali Molla durumu merkeze bildirmiş merkezde Edirne Bostancıbaşısı Mustafa'ya yardım etmesi için emir göndermiştir²²⁹.

²²⁶ Eren, "Pazvandoğlu", s. 532–535.

²²⁷ Karal, *a.g.e.*, 1999, s. 115–116; Burada belirtilmesi gereken diğer bir noktada Ahmet Haseki'nin daha sonra Edirne'ye ayan olacak olan Dağdevirenöğlü Mehmet Ağa'nın kardeşi olmasıdır. Bkz. Gökçe, *a.g.m.*, s. 97–109.

²²⁸ BOA, HH. Dosya: 3130./A; Yücel Özkaya, *Dağlı*, s. 41.

²²⁹ BOA, MD 203, s. 250, h. 249.

Evahir-i Şevval 1214 (17–26 Mart 1800) tarihinde Ali Molla’yı bu kez de Selâtin-i Cengizîye’den olup isyan eden Cengiz Mehmet Giray’ın isyanı sırasında bölgesini korumakla görevlendirildiğini görmekteyiz. Kendisine “Vize’de ikâmet et” denilen Cengiz Mehmet Giray, bu emre itaât etmemiş; başına dağlı eşkıyasının önde gelen liderlerini de toplayarak isyan etmiştir. Kara Feyzi, Cenkcioğlu ve Manav İbrahim gibi önde gelen dağlı eşkıyası Cengiz Mehmed Giray’ın etrafında toplanmışlardır. Bunun üzerine Köstendil Mutasarrıfı olan Palaslı Mehmed Paşa, Seyyid Musa Paşa ve Edirne Bostancıbaşı Ahmed bu isyan hareketini bastırmakla görevlendirilmişlerdir. Bu olay da Ali Molla’ya bölgesini eşkıyadan koruması ve tenkil ile görevlendirilen memurlara yardımcı olması emredilmiştir²³⁰.

Aynı yılın Nisan ayının son on günlük bölümünde Ali Molla’ya tekrar bir emir gönderilmiş ve Palaslı Mehmed Paşa, Edirne Bostancıbaşı, Bergos Kadısı ile birlikte yine eşkıya tenkiline memur edilmiştir²³¹. Nisan ayında Ali Molla bu kez de eşkıya üzerine görevlendirilen askerler için gerekli olan ve Ferecik kazâsının ödemesi gereken 60 nefer asker için toplamı 600 kuruş tutan parayı tahsil etmesi için Ferecik kadısıyla birlikte görevlendirilmiştir²³².

1215 yılının Evahir-i Cemaziyel Ahır (8–17 Kasım 1800)’de Anadolu’nun güçlü hanedanlarından Caniklioğulları’na mensup olan Trabzon Valisi Tayyar Paşa dağlı eşkıyasının tenkili ile görevlendirilmiş olup eşkıyanın; O’nun İstanbul’dan hareket etmesi üzerine korkarak kaçmaya başladığı belirtildikten sonra Ali Molla’ya dikkatli olması tembih edilmiştir. Eşkıyanın Ferecik’e doğru hareket etme ihtimalinin yüksek olduğu belirtilmiştir²³³.

Kışın yaklaşması nedeniyle askeri harekâta ara veren Tayyar Paşa 23 Zilkade 1215 (6 Nisan 1801)’de baharın gelmesiyle yeniden harekâta başlamış ve bu arada tenkil harekâtında görevlendirilmek üzere Ali Molla’dan da adam istemiştir, fakat Ali Molla bu konuda isteksiz davranmıştır. Ferecik Naibi’nin Tayyar Paşa’ya gönderdiği

²³⁰ BOA, MD 210, s. 55, h. 205.

²³¹ BOA, MD 210, s. 66, h. 275;

²³² BOA, MD 210, s. 94, h. 448.

²³³ BOA, MD 212, s. 121, h. 518. Şahin, *a.g.t.*, s. 70–78.

ilamdan anlaşıldığına göre Ali Molla asker toplamaya gücünün yetmeyeceğini belirterek bu emri yerine getirmekten kaçınmıştır²³⁴.

16 Zilhicce 1215 (29 Nisan 1801) tarihinde Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın İstanbul'a gönderdiği "şukka"sından²³⁵ anlaşıldığına göre Ali Molla ile Tokatçıklı'nın arasında uzun yıllar boyunca sürecektir olan çatışmanın başladığı anlamaktayız. Tokatçıklı bu şukkasında Ferecik'te meydana gelen olayların kendisi ile alakası olmadığını belirtmiş ve Ferecik'te mevcut iki grubun kendi aralarındaki çekişmelerinden kaynaklandığını söylemiştir. Hakkı Paşa, Tokatçıklı ile Ali Molla'nın arasında uzlaşma sağlamakla görevlendirilmiştir. Belgeden anlaşıldığına göre Tokatçıklı Ferecik'nin önde gelenlerinden Kurib(?) Ömer'i Ali Molla'ya karşı kışkırtarak Ferecik'i kontrolü altına alma çalışmalarına başlamıştır²³⁶.

Bu çatışmanın temelinde Ferecik'in geliri yüksek bir yer olması yatmaktadır. Ferecik köylerinden yıllık 50.000 kile miktarı buğday toplanmasının yanı sıra Ferecik kasabasının iskelesinin de yıllık 100.000 akçelik gelire sahip olması²³⁷ Gümülcine, Dimetoka ve Sultanyeri bölgelerinde hâkimiyet kurmuş olan Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın bölgeye yönelik arzularının temelinde yatmaktadır. Bu sebebin dışında, Ferecik'in coğrafi konumun Tokatçıklı'nın kontrolü altındaki bölgelere yakınlığı, İstanbul'dan Selanik'e giden yolun burada ikiye ayrılması, Ferecik'in aynı zamanda Adriyatik sahillerinden İstanbul'a uzanan "Via Egnita" olarak tabir edilen yol üzerinde önemli bir mevki olması bu yol üzerinde denetim kurmayı başarabilen kişiye önemli avantajlar sağlayacaktır. Bu sebeple Tokatçıklı bölgeyi denetimi altına almak için elinden geleni yapmıştır²³⁸.

D. Ali Molla'nın Yeniden Ayaklanması ve İskân Görüşmeleri

Ali Molla isyan etmeden önce son olarak 16 Şevval 1216 (19 Şubat 1802) tarihinde Ferecik ayamı olarak zikredilmektedir. Ali Molla'ya Selanik'ten İstanbul'a gelen yedi yüklük²³⁹ hazineyi çevredeki eşkıyalık olaylarından dolayı Ferecik'te kendi konağında muhafaza etmesi emredilmiş ve her ne şekilde olursa olsun kara ya da deniz

²³⁴ BOA, HH, Dosya: 59, Gömlek: 2659/H.

²³⁵ Mektup yerine kullanılan bir ifadedir. Pakalın, a.g.e, C. 3, s. 360.

²³⁶ BOA, HH, Dosya: 52, Gömlek: 2409.

²³⁷ BOA, HH, Dosya: 61, Gömlek: 2715.

²³⁸ P.L. İnciyan, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", (Çev. H. D. Andreasyan), Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S. 2-3, s. 11-88; Machiel Kiel, "Ferecik", *TDVİA*, C. 12, s. 371-373.

²³⁹ Yük, Yüz bin akçeye karşılık olarak kullanılan bir tabirdir; Pakalın, a.g.e, C.3, s. 639.

yoluyla, bu hazineyi İstanbul'a göndermesi gerektiği bildirilmiştir²⁴⁰. Bu tarihten sonraki belgelerde Ali Molla artık bir dağlı eşkıyası lideri olarak zikredilmeye başlanmıştır.

Ali Molla'nın kendi ifâdesine göre eşkıyalığa yeniden başlamasının temel nedeni, Gümülcine Voyvodası Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın Ali Molla'yı zorla Ferecik'ten çıkartmasıdır. Sirozi İsmail Bey'in gönderdiği adama bunu ifâde ettikten sonra da bu durumun tüm Rumeli ve devlet yetkililerince bilindiğini açıkça söylemiştir²⁴¹.

H. 1216 (M. 1801–1802) yılından sonra elimizdeki belgelere nazaran H. 1217 (M. 1802–1803) yılı içinde Ali Molla eşkıyalığa başlamış ve bu kayıtlara geçmiştir²⁴².

H. 1217 (M. 1802–1803) yılında kendisine Rumeli Valiliği tevcih edilen Tepedelenli Ali Paşa'nın Filibe tarafına olan askerî harekâtı, dağlı eşkıyasının gözünü korkutmuştur. Tepedelenli, Yanya'dan hareket ettikten sonra Manastır'a oradan da Sofya'ya ve Sofya'dan da Filibe'ye geçmiştir. O'nun gibi güçlü bir ayanın bu işi halledeceğine kuşku yoktu. Bunun üzerine genelde dağlı eşkıyasının, özelde Ali Molla'nın iskânı ile pazarlıklar da başlamıştır²⁴³.

Demirhisar Ayanı olan Abdullah Bey'in bu pazarlıklarda aracı rol oynadığı ve Sirozi İsmail Bey'den gelen emirlere göre hareket etmekte olduğu görülmektedir. Osman Baba Tekkesi'nde Hasköy Ayanı Emin Ağa ile bir araya geldikleri ve Hasköy'e adam gönderdikleri belirtilmektedir. Gönderilen adam burada Kara Feyzi'nin adamıyla görüşmüştür. Bunu takip eden gün Kara Feyzi'den adamlar gelmiş ve konuşmak için Hasan Ağa'yı istemişlerdir. Bu arada Kara Feyzi, Ali Molla ve Kara İbrahim kendi aralarında da görüşmüşler fakat bir karara varamamışlardır. Daha sonra bunlar kendi mühürlerinin olduğu bir mektupla Abdullah Bey'i görüşmeye davet etmişlerdir. Her iki taraf 5–10 kişilik küçük gruplar hâlinde kendi askerlerini bırakarak görüşmüşler ve Abdullah Bey onlara Sirozi İsmail Bey'in bu konudaki cevabını beklediğini

²⁴⁰ BOA, Cevdet Dâhiliye, 1221.

²⁴¹ BOA, HH, Dosya: 67, Gömlek: 2892/C.

²⁴² BOA, HH, Dosya: 69, Gömlek: 2929/D.

²⁴³ *Tarih-i Cevdet*, C. VII, s. 329; *Vasıf Tarihi*, s. 66–69.

söylemiştir²⁴⁴. Fakat olay iskânla neticelenmemiş ve Ali Molla başta olmak üzere diğer reisler de eşkıyalığa devam etmişlerdir.

Olayların gidişinin böyle bir hal alması üzerine İstanbul'a durumu arz eden Rumeli Valisi'ne göre 15–20 eşkıyanın öldürülmesiyle eşkıyalık bitmeyecektir. Kapu çukadarı olan Hasan Efendi vasıtasıyla merkeze belirttiği bu görüşünde ayrıca Kara Feyzi'nin Hasköy'e, Ali Molla'nın Ferecik'e iskânına Tokatçıklı Süleyman'ın karşı koymaması gerektiğinin Tokatçıklı'ya bildirilmesi istenmiştir. Tokatçıklı'nın bunu nüfuz alanlarını küçültmek için yapılan bir hareket olarak yorumlayacağını bilen Rumeli Valisi ayrıca Tokatçıklı'nın elinde olan diğer kazâlara dokunulmayacağını da belirtmiştir. Tepedelenli'nin tahmin ettiği gibi Tokatçıklı iskân düşüncesini kendisine karşı yapılmış bir hareket olarak kabul etmiştir²⁴⁵.

Ali Molla'nın Ferecik'ten zorla çıkartılmasından sonra buranın Tokatçıklı'nın kontrolüne girdiği açıktır. Bunun yanı sıra eşkıyanın iskân edileceği diğer yer olan Hasköy'de Tokatçıklı'nın kontrolü altındaydı, Hasköy'ün Mütesellimliği de Tokatçıklı'nın uhdesindeydi²⁴⁶.

Tokatçıklı iskâna karşı harekete geçmiş geçit ve yolları tutarak çatışmaya hazırlanmıştır. O'nun bu tavrı yüzünden H. 1217 (M. 1802–1803) yılı içerisinde bu gerçekleşmemiş ve olaylar devam etmiştir²⁴⁷. Tokatçıklı'yı bu iskân olayına razı etmek için Divan Kalemî kâtiplerinden Neşet Efendi görevlendirilmiş fakat başarılı olamamıştır. Tokatçıklı razı edilemediği için Ali Molla'ya Ferecik'in dışında Anadolu ve Rumeli'nin farklı bölgelerinde voyvodalık ve mütesellimlikler teklif edilmiş ise de Ali Molla bu teklifleri kabul etmemiştir²⁴⁸.

Ali Molla bu teklifi kabul etmemekte kendi açısından haklıdır. Yerel ilişkileri olmadığı bir bölgede Ali Molla'nın tutunması oldukça zordur. Olayların bu şekilde devam etmesinden zararlı çıkan da halk olmuştur.

Eşkıyalık olaylarının son derece yaygınlaşması halkı olduğu kadar ayanları ve devleti de rahatsız etmiş bu olaya son vermenin gerekliliği herkes tarafından açıkça

²⁴⁴ BOA, HH, Dosya: 65, Gömlek: 2837/E

²⁴⁵ *Vasıf Tarihi*, s. 66–69.

²⁴⁶ Özkaya, *Dağlı*, s. 73.

²⁴⁷ BOA, HH, Dosya: 69, Gömlek: 2929/D; *Vasıf Tarihi*, s. 66–69.

²⁴⁸ *Vasıf Tarihi*, s. 66–69; BOA, HH, Dosya: 44, Gömlek: 2204.

anlaşılmıştı. Bunun üzerine Rumeli ayan ve hanedanlarının, devlet tarafından gönderilecek bir görevli ile İskeçe’de toplanması kararına varılmıştır. Merkezden Divân-ı Hümâyûn Çavuşbaşı olan Osman Ağa bu işle görevlendirilmiştir. Bu toplantının temel konusunu dağlı eşkıyasının iskân talebi oluşturmaktaydı²⁴⁹.

Sirozi İsmail Bey’in talebi üzerine görevlendirilen Çavuşbaşı Osman Ağa bu toplantıdan kısa bir süre önce Hasköy’de Kara Feyzi ve Kara İbrahim tarafından gönderilen adamlarla görüşmüştür. Bu görüşmede Çavuşbaşı Osman Ağa her bir eşkıya reisinin bir rehine vermesini talep etmiş eğer bu gerçekleşirse Ferecik’in tahliye edileceğini ve Ali Molla’nın Ferecik’e iskân edileceğini ve Tokatçıklı Süleyman Ağa’nın yeğeni olan Mahmut’un rehine olarak alıkonulacağını belirtmiştir. Kara Feyzi ve Kara İbrahim tarafından görevlendirilen adamlar bu şartları kabul ederek ayrılmışlardır. Eşkıya reislerinin bu talepleri kabul etmesi üzerine Osman Ağa bundan sonra yapılacak fazlada bir şeyin kalmadığını ve eşkıya reisleri sözlerini tutarsa devletin de tutmaktan başka çaresi olmadığını merkeze gönderdiği yazısında açıkça ifade etmiştir. Buna ilaveten Tokatçıklı Süleyman’ın rehine maddesine karşı çıkma ihtimalinin yüksek olduğunu söylemiş ve rehine olayı gerçekleşmezse eşkıyanın bu işe güvenemeyeceğini belirtmiştir.²⁵⁰

Eşkıya reislerinin rehine maddesine özellikle önem verdiği hem Çavuşbaşı Osman Ağa’nın ifadesinden hem de Kara Feyzi ve Kara İbrahim’den gelen mektupta açıkça ifade edilmiştir. Onlar Tokatçıklı’dan yeğeni Mahmut’u, Hasköy Ayanı olan Emin Ağa’dan ise ya kardeşini ya da oğlunu rehin olarak devlete vermesini talep etmişlerdir²⁵¹.

Bu olayın gösterdiği diğer bir olgu da eşkıya reislerinin Ali Molla’nın etrafında kenetlendiğidir. Ali Molla’nın iskânı olayı artık dağlı eşkıyasının Tokatçıklı Süleyman Ağa ile mücadelesi hâline dönüşmüştür. Kara Feyzi ve Kara İbrahim’in dışında önemli eşkıya reislerinden İsaoğlu Hüseyin ve Vakıflı Salih de Ali Molla’ya açıkça destek vermekte ve Ali Molla’yla birlikte hareket etmektedirler²⁵².

²⁴⁹ BOA, MD 220, s. 102, h. 379, (Evail-i Safer 1218/ 11–20 Haziran 1803); Özkaya, *Dağlı*, s. 83.

²⁵⁰ BOA, Cevdet Dâhiliye, 2123, (9 Muharrem 1218/ 1 Mayıs 1803); *Vasıf Tarihi*, s. 122–124.

²⁵¹ BOA, Cevdet Dâhiliye, 2123.

²⁵² BOA, HH Dosya: 54 Gömlek: 2510/B (13 Muharrem 1218/5 Mayıs 1803).

Eşkîya reislerinin iskân talepleri ve Çavuşbaşı Osman ve Sirozi İsmail Bey'den gelen yazılar üzerine harekete geçen merkez, bu kritik durum üzerine Rumeli Valisi'nin değişikliğini ertelemiş, Rumeli Valisi Tepedelenli Ali Paşa'ya ve Divan Kâtibi Süleyman Efendi'ye, önde gelen ayanlara Kaptan-ı Derya tarafından yazılar gönderilmiştir. Tokatçıklı'nın İstanbul'da bulunan adamı Hafız Bekir'e durum izah edilmiş ve Tokatçıklı'nın iskâna karşı çıkmaması istenmiştir.²⁵³

Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın Ferecik'i tahliye etmemesi ve yeğeni Mahmut'u rehin olarak teslim etmemesinin yanı sıra iki taraf arasındaki karşılıklı güvensizlik duygusu iskân olayı gerçekleşmesine engel olmuş ve eşkıyalık hareketleri yeniden tüm şiddetiyle başlamıştır²⁵⁴.

E. Tokatçıklı Süleyman Ağa ve Ali Molla Arasında Mücadelenin Başlaması

Evail-i Safer 1218 (1-9 Haziran 1803) tarihinde devletin Ali Molla ve beraberindekinlerin iskân olayından umudunu keserek eşkıyalık hareketlerini silahla bitirmeye karar verdiği görülmektedir. Öyle ki; devlet sadece Rumeli'de bulunan ayan ve hanedanlardan değil Anadolu'nun önde gelen hanedan ve ayanlarının da asker göndermesini talep etmiştir. Bozok Mutasarrıfı Çaparzâde Süleyman'dan 7-8 bin nefer piyade ve süvari asker, Saruhan Sancağı Mütessellimi Karaosmanzâde Hüseyin'den acil olarak 250 nefer süvari ve 200 piyade; arkasından da 4-5 bin kişilik bir kuvvetle Rumeli'ne geçmesi istenmiş ve Uşak voyvodası olan Nasuhzâde'den 100 nefer piyade ve 100 nefer süvari göndermesi istenmiş ve yaklaşık olarak 10.000 kişilik bir kuvvetin Anadolu'dan gelmesi umut edilmiştir²⁵⁵. Bunların dışında da daha küçük çaplı olarak Balıkesir Sancağı Mütessellimi'nden, Edremit, Viranşehir, Bolu Voyvodası'ndan ve Karaosmanzâde Hacı Ömer'den de asker talep edilmiştir²⁵⁶.

Durumun bu şekilde gelişmesiyle birlikte Tepedelenli Ali Paşa'nın yerine Selanik Sancağı Mutasarrıfı olan Mehmed Paşa Rumeli Valisi olarak atanmıştır ve eşkıyayı yok etmekle görevlendirilmiştir. Ayrıca eşkıyalık hareketlerinin önlenmesi için eşkıyaya adam sağlayan temel kaynak olan Arnavutluk kökenli sekbanların girişinin

²⁵³ BOA, Cevdet Dâhiliye, 2123.

²⁵⁴ BOA, HH, Dosya: 49, Gömlek: 2340

²⁵⁵ BOA, MD 220, s. 126, h. 622, 623, 624.

²⁵⁶ BOA, MD 220, s. 127, h. 626, 627, 628, 629, 630.

önlenmesi için Tepedelenli'ye emir gönderilmiş; barut, kurşun ve fişek satışlarının yasaklanması ve satışlar olur ise defterinin tutulması istenmiştir²⁵⁷.

Bu sayıda bir kuvvetin toplanmasına karar verilmesi eşkıyalık olayını artık devletin kesin olarak bitirmeye karar verdiğini göstermektedir. Fakat devletin müdahalesini zorlaştıran nedenler bulunmaktadır. Rumeli ayanları arasındaki itimatsızlıklar, eşkıyanın dağınık hâlde bulunması ve sürekli yer değiştirmesi, Anadolu'dan talep edilen askerlerin zamanında gelmemesi eşkıyalığı kontrol altına almayı zorlaştırmaktadır²⁵⁸.

İş yeniden çatışma boyutunu alınca 15 Safer 1218 (6 Haziran 1803) tarihinde Kara Feyzi Edirne ve Zagra-i Atik arasında faaliyete geçerken Ali Molla'da Ferecik ve havalisinde etkinlik göstermeye başlamıştır. Bu sırada İsaoglu, Ali Molla'nın yanında olup birlikte hareket etmektedirler. Öyle ki; Ali Molla ve İsaoglu'nun Edirne'ye saldırısından çekinildiği için Edirne askeri tam olarak Kara Feyzi üzerine harekete geçememiştir²⁵⁹.

Balkan Dağları'nın öte tarafında ise aynı sıralarda Manav İbrahim'in isyanda olması Tirsiniklioğlu başta olmak üzere bölgenin ayanlarını meşgul etmiştir. Hatta devlet her iki eşkıya grubunun birleşmesinden çekinmiş ve bu konuda tedbir almalarını bölge ayanlarından istemiştir²⁶⁰. Eşkıyanın Meriç Nehrini geçmesinden çekinilerek bu konuda tedbir almaları için Keşan ve İpsala naib ve ayanlarına bölgeyi korumaları için emirler gönderilmiştir²⁶¹.

Eşkıya gruplarının etkinliklerinin artmasıyla birlikte devletin Ali Molla üzerine Tokatçıklı Süleyman Ağa'yı gönderdiği görülmektedir. Tokatçıklı askeriyle harekete geçmiş ve eşkıyayı sıkıştırmaya başlamıştır. Ferecik'in Çukur Köyü'nde Ali Molla muhasara edilmeye başlamış hatta Ali Molla'nın 300 kadar adamı Tokatçıklı'ya sığınmıştır²⁶². Ali Molla kuşatılmış olmasına rağmen bu köyden kaçmayı başarmıştır.

²⁵⁷ BOA, MD 220, s. 116–117, h. 481; MD 220, s. 124–125, h. 558; Arnavutların silahlı bir güç olarak ayanlara hizmet ettiğini ve devletin bunu önlemek için gayret gösterdiğini bu belgelerden anlamaktayız. Tokatçıklı da bu konuda uyarılanlar ayanlar arasındadır. Bknz, BOA, AE III. Selim, Nr. 405.

²⁵⁸ Özkaya, *Dağlı*, s. 89–90.

²⁵⁹ BOA, HH, Dosya: 58, Gömlek: 2623/D

²⁶⁰ BOA, HH, Dosya: 81, Gömlek: 3364.

²⁶¹ BOA, MD 220, s. 135, h. 662, 663.

²⁶² BOA, HH, Dosya: 58, Gömlek: 2623.

Evail-i Rebiyülevvel 1218 (21–30 Haziran 1803) tarihleri arasında Tokatçıklı Ali Molla ile tekrar sıcak çatışmaya girmiştir. Tokatçıklı'ya yardım etmesi için Sirozi İsmail Bey'e emir gönderilmiş ve 3.000 kişilik bir kuvvetle yardıma gitmesi ve isyana birlikte son vermeleri istenmiştir²⁶³. Dergâh-ı Âli Kapucubaşlarından olan Behram Bey'de maiyetindeki deli ve tüfenkçibaşılar ile Ali Molla ve İsaoglu'nun üzerine diğer bir koldan saldırıya geçmiştir. Behram Bey'in saldırısı etkili olmuş ve Ali Molla'nın 30 kadar adamı Behram Bey tarafına iltica etmişlerdir²⁶⁴. Fakat Ali Molla ve İsaoglu ise yine ele geçirilememiştir.

Evasıt-ı Rebiyülevvel 1218 (30 Haziran- 10 Temmuz 1803) tarihli mühimme kaydından anlaşıldığına göre 21 Haziran–30 Haziran 1803'de eşkıya üzerine yürüyen Tokatçıklı ve Behram Bey'in baskısı İsaoglu ve Ali Molla'yı sıkıntıya düşürmüş, onlarda tutunamayıp gerilere doğru kaçmışlar ve Ahiyolu kazâsına tabi Kara Orman Köyü'nü baskınla ele geçirmişlerdir. Tokatçıklı da onları takibe devam etmiş ve bu köye 1,5 saat mesafede olan Yenice Köyü'ne gelmiştir²⁶⁵.

Eşkayanın kaçmasının önlenmesi ve Tokatçıklı'ya yardım edilmesi için Levend Çiftliği askeri başbuğuna emir gönderilmiş, ayanlarla ve Tokatçıklı ile işbirliği içindeki eşkıyanın yok edilmesine katkıda bulunması istenmiştir²⁶⁶.

F. Ali Molla'nın Tirsiniklioğlu'na Sığınması

Ali Molla ve İsaoglu'nun bu baskıya dayanamayıp kaçacağıının farkında olan devlet, Ali Molla'nın Balkan Dağları'nın öte tarafına geçip Manav İbrahim ile birleşmesinden çekinmiş ve bu ihtimale karşı tedbir alması için Ruscuk ve Tırnova bölgelerinde hâkim olan Tirsiniklioğlu'na emir gönderilmiştir²⁶⁷.

Evahir-i Rebiyülevvel 1218 (10–19 Temmuz 1803) tarihi itibarıyla eşkıyayı takibe devam eden Tokatçıklı'nın askerini takviye amacıyla iki kıta topun ve topçuların görev sonunda iade etmek şartıyla Tokatçıklı'ya gönderilmesi, Edirne Mevlasına, Edirne Bostancıbaşısı'na ve Edirne Topçu Ortası zabitine emredilmiş ve bu toplarla gereken malzemenin gönderilmesi işinin kontrolü Sadrazam Çukadarına verilmiştir²⁶⁸.

²⁶³ BOA, MD 220, s. 169, h.790.

²⁶⁴ BOA, Cevdet Askeriye, 54801.

²⁶⁵ BOA, MD 218, s. 18, Hüküm: 49.

²⁶⁶ BOA, MD 218, s. 17, Hüküm: 47.

²⁶⁷ BOA, MD 220, s. 176, Hüküm: 897.

²⁶⁸ BOA, MD 218. s. 43, Hüküm: 127.

Buna ilaveten Karinabad kazâsının ayan ve naibine gönderilen bir emirle de bölgeyi iyi bilen 50–60 neferlik bir süvari grubunun kılavuzluk için Tokatçıklı tarafına gönderilmesi emredilmiştir²⁶⁹.

Devlet bu şekilde tedbir alarak Ali Molla'nın etrafındaki çemberi daraltmaya başlamıştır. Tokatçıklı ve diğer memurlar tarafından sıkıştırılan Ali Molla Ahiyolu Kazâsı'nda Kara Orman Köyü'nden kaçıp yine Ahiyolu Kazâsı'ndaki Kırıkçalı adındaki köyü kendisine merkez yapmıştır. Kısa zamanda burası da kuşatılmıştır. Ali Molla'nın kaçma ihtimalinin yüksekliği karşısında tedbirli davranmaları konusunda Bergos, Kırkkilise, Şumnu kazâlarının ayan ve zabitlerine emirnameler gönderilmiştir²⁷⁰.

Ali Molla Kırıkçalı Köyü'nden de kaçarak Edirne civarındaki Ahlatlı Köyü'ne gelmeyi başarmıştır. Bu bölgeye gelmesinin sebebi olarak buradan Ferecik ya da Dimetoka'ya doğru kaçma arzusu görülmektedir. Bunun önlenmesi görevi de Kocaeli Sancağı Mutasarrıfı Vezir Osman Paşa'ya havale edilmiştir²⁷¹. Ali Molla buradan da Kızanlık'a doğru hareket etmiştir. Bu bilgiyi merkeze ileten Vidin Muhafızı Osman Paşa karamsar konuşmuş ve görevlilerin gevşekliğinden dolayı bu işin neticelenmesinin zor olduğunu 3 Cemaziyelevvel 1218 (20 Ağustos 1803)'de İstanbul'a bildirmiştir²⁷².

Ali Molla ve yanında bulunanlar, buradan Zagra-i Cedid'e oradan da Balkanı aşp 11 Cemaziyelevvel 1218 (29 Ağustos 1803)'den önce Tırnova'ya geçmişler ve Rusçuk Ayanı ve Tırnova Voyvodası Tirsiniklioğlu'na iskân ve af için talepte bulunmuşlardır. Ali Molla'yı takiben önde gelen eşkıya reislerinden Kara Feyzi ve Koşancalı'da Tirsiniklioğlu'na iltica emareleri göstermişler, olayların kontrolünden çıkabileceği düşüncesi Tirsiniklioğlu'nu endişeye sevk etmiştir²⁷³.

Tirsiniklioğlu eşkıyanın gücünün azalacağı düşüncesiyle Ali Molla'nın iskân talebine olumlu bakmış ve desteklemiştir²⁷⁴. Tirsiniklioğlu'nun iskân işine olumlu bakmasının temel sebebi ise Tokatçıklı'nın gücünün iskânla birlikte kırılacağı düşüncesidir. Bölgedeki önde gelen bir ayanın zayıflaması O'nu daha da güçlü bir hâle getirecektir. Bunun yanı sıra Tokatçıklı'nın ölümünden sonra Ahi Çelebi Kazâsı'nın da

²⁶⁹ BOA, Cevdet Dâhiliye, 2013.

²⁷⁰ BOA, MD 218, s. 41, Hüküm:118.

²⁷¹ BOA, MD 218, s. 74, h. 236.

²⁷² BOA, HH, Dosya: 52, Gömlek: 2435.

²⁷³ BOA, HH, Dosya: 69, Gömlek: 2925/H; BOA, HH, Dosya: 55, Gömlek: 2536.

²⁷⁴ BOA, HH, Dosya: 53, Gömlek: 2488.

içinde bulunduğu bölgeye kadar Tirsiniklioğlu'nun denetiminin yayıldığını görmekteyiz²⁷⁵.

G. İskân Görüşmelerinin Tekrar Başlaması

Ali Molla ve yanındakiler Tirsiniklioğlu'nun bölgesinde fazla durmamış ve 11 Cemaziyelevvel 1218 (29 Ağustos 1803)'ten önce Kızanlık Kazâsı'na girmişler ve buradan Sirozi İsmail Bey'e, Kızanlık Ayanı Mustafa'ya ve Rumeli hanedanlarına mektuplar göndererek tekrar iskân talebinde bulunmuşlardır²⁷⁶.

Rumeli Valisi Vani Mehmed Paşa gönderdiği kaimesinde Rumeli hanedan ve ayanlarıyla meşveret ve müzakerelerin yapıldığını belirtmiştir. Bu müzakere ve meşveretlerin neticesinde alınan kararların iskân olayını desteklemeye yönelik olduğunu açıklamış ve işin en kolay çözüm yolunun bu olduğunu İstanbul'a arz etmiştir.²⁷⁷

Rumeli Valisi'nin ve Tirsiniklioğlu'nun iskân lehinde ağırlık koymaları ile birlikte, işin silahla çözülememesi Ali Molla'nın iskânına yönelik olumlu bir hava oluşturmuştur. Sirozi İsmail Bey iskân konusunu görüşmek üzere Ali Molla'ya adam göndermiştir. Ali Molla bu görüşmede Tokatçıklı'yı suçlamış ve kendisini Tokatçıklı'nın zorla Ferecik'ten çıkarttığını belirtmiştir, Ferecik'e iskân edilirse devlete sadakatle hizmet edeceğini bildirmiştir²⁷⁸.

Bu olaylar esnasında İsaoğlu, Seyyid Hasan, Vakıflı Salih ve Kocamusaoğlu Hüseyin, Ali Molla ile birlikte hareket ederek iskân talebinde bulunmuşlardır²⁷⁹. İskâna muhalefet eden tek unsur olarak Tokatçıklı Süleyman kalmıştır. O'nu iskâna razı etmek için Sirozi İsmail Bey ve önde gelen Rumeli hanedanları Filibe çevresine gelmişlerdir²⁸⁰.

Sirozi İsmail Bey ile birlikte Filibe çevresine gelen hanedan ve ayanlar arasında Zihneli Abdülfettah, Pazarcık Voyvodası Mehmed, Filibe Ayanı Cuma Bey, Kızanlık Ayanı Mustafa, Üsküb Nazırı Mir Ali, Samoka Nazırı Raşid, Avrathisar Ayanı Süleyman, Köprülü Ayanı Ali, Manastır Çeribaşısı Osman ve Hasköy Ayanı Emin

²⁷⁵ Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanları*, s. 8–28.

²⁷⁶ BOA, HH, Dosya: 725, Gömlek: 3029.

²⁷⁷ BOA, HH, Dosya: 69, Gömlek: 2925.

²⁷⁸ BOA, HH, Dosya: 67, Gömlek: 2892/C.

²⁷⁹ BOA, MD 218, s. 165, h. 482.

²⁸⁰ BOA, HH, Dosya: 67, Gömlek: 2892/H.

bulunmaktadır. Bunlar maiyetleri olan asker ile bu bölgeye gelmişlerdir²⁸¹. Bu kadar büyük bir gücün toplanmasının yanı sıra, İstanbul'dan yanına gönderilen Ahmet Efendi'nin de Tokatçıklı'ya devletin de iskâna taraftar olduğunu belirttiğini görmekteyiz. Ahmet Efendi ile yaptığı bu görüşmeden sonra Tokatçıklı fazla ısrar edememiş ve Ferecik'i tahliye etmeye başlamıştır²⁸².

Bu arada olayların neticelenmesini ve Ferecik'in tahliye edilmesini Ali Molla ve diğer reisler Edirne'nin Üsküdar köyünde beklemektedirler. Bunlarla konuşmak ve Ferecik'e götürmek üzere Sultan Bayezıd Evkafı Kâtibi olup Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyûn'dan olan İsmail Bey görevlendirilmiştir²⁸³.

Ali Molla ve diğerlerinin Üsküdar Köyü'nde geçirdikleri her bir gün devlete maddî açıdan büyük zarar vermektedir. Ali Molla ve takımına günlük olarak Edirne ve havalisinden verilen tayinatın miktarı bu zararı göstermektedir²⁸⁴.

Tablo I: Ali Molla'ya Günlük Verilen Tayinatı Gösterir Tablo

Ekmek	Et	Arpa	Pirinç	Tereyağı	Kahve	Tuz
5000 adet	300 Kıyye	300 Kile	50 Kıyye	25 Kıyye	10 Kıyye	15 Kıyye

Ali Molla'nın yaklaşık olarak 2.000 kadar adamıyla bu köy ve civarında bulunduğu anlaşılmaktadır. Edirne halkı artık zahire tedarikinden dolayı büyük sıkıntı içine girmeye başlamıştır. 29 Cemaziyel Ahır 1218 (16 Kasım 1803) tarihi itibariyle eşkıyanın hala buradan ayrılmadığını anlaşılmaktadır²⁸⁵.

Ali Molla ve yanındakiler Üsküdar Köyü'nde bekletilirken iskân pazarlıklarında adı geçen Tokatçıklı'nın yeğeni Mahmut da devlet tarafından bölgeden uzaklaştırılmış ve Ada Nahiyesi'ne bağlı İneoğlu köyünde adamlarıyla birlikte ikâmet ettirilerek

²⁸¹ BOA, MD 218, s. 124, h. 385.

²⁸² BOA, HH, Dosya: 215, Gömlek: 11806.

²⁸³ BOA, HH, Dosya: 217, Gömlek: 11939.

²⁸⁴ Bknz, Tablo I, BOA, HH, Dosya: 53, Gömlek: 2498/B nolu belgeden faydalanılarak hazırlanmıştır.

²⁸⁵ BOA, HH, Dosya:53, Gömlek:2498.

bölgeden uzaklaştırılmıştır. Ali Molla'nın kuvvetlerine yapıldığı gibi Mahmut ve adamlarına da tayinat verilmiştir²⁸⁶.

Tablo II: Tokatçıklı'nın Yeğeni Mahmut'a Günlük Verilen Tayinatı Gösterir Tablo

Ekmek	Koyun Eti	Arpa	Pirinç	Tereyağı	Kahve	Tuz	Sığır Eti
750 adet	25 Kıyye	100 Kile	25 Kıyye	10 Kıyye	10 Kıyye	15 Kıyye	100 Kıyye

Yine bu tarihe sahip diğer bir kayıttan anlaşıldığına göre devlet iskân eden Ali Molla'yı ödüllendirdiğini göstermek için Hüseyin Efendi ile Ali Molla takımına hilat göndermiştir. Hüseyin Efendi yolda Ali Molla takımının yanından dönen İsmail Efendi ile karşılaşmış, görüşmelerinin ve çevrede gördüğü koşulların neticesinde İstanbul'a gönderdiği kaimede Edirne halkının bir müddet sonra zahire tedarik edemeyeceğini, halkın kendisinin de büyük sıkıntı içinde olduğunu ve zahire tedarik edilmez ise de Ali Molla takımının tekrar isyana kalkışabileceğini belirtmiştir²⁸⁷.

1 Receb 1218 (17 Kasım 1803) tarihinde Ferecik'in artık Tokatçıklı tarafından tahliye edildiği görülmektedir. Bunun üzerine İsmail Efendi tekrar Ali Molla ve takımıyla görüşmeye gitmiştir. İsmail Efendi Ferecik'e gidilmesi gerektiğini söyleyince eşkıya reisleri bizim Rumeli ağavatıyla sözleşmemiz bu şekilde değildi diye belirtmişler ve şartlarını yinelemişlerdir. *“Ali Molla'nın Ferecik'e İsaoglu Hüseyin'in Gümülcine'nin Ircan nahiyesine, Vakıflı Salih ve Kocamusaoğlu Hüseyin'in Dimetoka'nın Vakıf köyüne yerleştirileceği söylenmişti. Biz şimdilik bahara kadar Ali Molla ile birlikte Fere'de ikâmet ederiz. Bunun dışında bizlere yaklaşık 3000 adama yetecek kadar buğday, arpa, ekmek ve zahire tedariki devlet tarafından görevlendirilecek mübaşir ile yapılacaktı, ayrıca şimdiye kadar sadece Ali Molla'nın iskân fermânı geldi bizimkiler de gelsin.”* diye talepte bulunmuşlardır. İskân işi ile Sirozi İsmail Bey görevlendirilsin diye özellikle belirtmişlerdir²⁸⁸.

²⁸⁶ Bknz, Tablo II, BOA, HH, Dosya: 53, Gömlek: 2498/B nolu belgeden faydalanılarak hazırlanmıştır.

²⁸⁷ BOA, HH, Dosya: 53, Gömlek: 2498/C.

²⁸⁸ BOA, HH, Dosya: 53, Gömlek: 2469.

Bundan sonraki dönemde Evail-i Receb 1218 (17–26 Ekim 1803) Ali Molla ve İsaoglu'nun iskânî işinin öneminden dolayı Selanik Sancağı Mutasarrıfı olan Vezir Osman Paşa Edirne'de ikâmetle görevlendirilmiş ve iskân işini takip ve Edirne havalisinin güvenliğini sağlaması Osman Paşa'dan istenmiştir²⁸⁹.

Osman Paşa'nın emir ve kararlarına itaat etmeleri için Edirne Bostancıbaşı Osman, Edirne Ayanı Mehmet ve Edirne Yeniçeri Zabiti ve önde gelenler ile Edirne'de bulunan Levend Çiftliği Askeri Başbuğu uyarılmıştır²⁹⁰. Aynı zamanda Sultan Bayezid Kâtibi İsmail Efendi'ye gönderilen diğer bir yazıyla da Ali Molla'nın Ferecik'e iskân edilmesi, iskân edilemez ise de yaza kadar güvenliğinin sağlanması istenmiştir²⁹¹.

14 Receb 1218 (30 Ekim 1803) tarihinde Edirne Bostancıbaşı Osman Ali Molla'nın Receb'in 17'sinde Tunca'yı geçerek, 1 gün Sazlı köyünde duracağını, oradan da Cısr-i Ergene üzerinden Ferecik'e gideceği İstanbul'a bildirmiştir²⁹². 23 Receb 1218 (8 Kasım 1803) tarihiyle Ali Molla ve İsaoglu takımlarıyla birlikte Ferecik'e girmişlerdir. Ferecik'e girdikleri zaman Ferecik'in harap olduğunu, bir kısım köylerinin Sarıklıoğlu tarafından zapt edildiğini ve zahire açısından sıkıntı yaşayacaklarını görmüşler, Ali Molla'nın dışında kalan diğer reisler de iskân edilmek istemiş ve bunları Sultan Bayezid Evkafı Kâtibi İsmail Efendi ve kendi arızalarıyla İstanbul'a bildirmişlerdir. Devlet onlara 3.000 adama üç ay yetecek kadar zahirenin verileceğini, kesinlikle af edildiklerini, baharla birlikte herkesin iskân edileceğini bildirmiştir²⁹³.

İskân edildikten sonra devlet Ferecik ve civarında etkinlik gösterip köyleri vurmakta olan Şah Balı ve Sarıoğlu eşkıyalarının tenkili için Ali Molla ile yanında bulunan diğer reisleri görevlendirmiş ve eşkıyayı tenkil ettikten sonra Ferecik'e dönmelerini emretmiştir²⁹⁴.

Bu arada devlet Ali Molla'nın yanında bulunan İsaoglu Seyyid Hüseyin'in Gümülcine'nin Ircan nahiyesine, Vakıflı Salih ve Kocamusaoğlu'nun Dimetoka'nın Vakıf köyüne baharla birlikte iskânları için harekete geçmiş bu konuda emirler

²⁸⁹ BOA, MD 219, s. 27, h. 120.

²⁹⁰ BOA, MD 219, s. 27, h. 118.

²⁹¹ BOA. HH, Dosya: 217, Gömlek: 11904.

²⁹² BOA. HH, Dosya: 57, Gömlek: 2618/E.

²⁹³ BOA. HH, Dosya: 217, Gömlek: 11954; BOA. HH, Dosya: 73, Gömlek: 3045.

²⁹⁴ BOA. HH, Dosya: 216, Gömlek: 11869.

göndermiştir²⁹⁵. Tokatçıklı'ya bunlara müdahale etmemesi kesinlikle belirtilmiş eğer bu emre uymaz ise sonuçlarına katlanacağı kendisine ifâde edilmiştir²⁹⁶. Fakat Tokatçıklı'nın müdahaleden geri durmadığı görülmektedir. Köstendil Sancağı Mutasarrıfı Süleyman'a Evail Ramazan 1218 (15–24 Aralık 1803) tarihinde Ali Molla ile görüşmesi ve Tokatçıklı'yı uyarması istenmiştir²⁹⁷.

Bu olaydan sonra devlet artık Tokatçıklı ile Ali Molla arasında bir seçim yapması gerektiğinin farkına varmıştır. Tokatçıklı'nın yerleşik bir yapıda olmasına rağmen Ali Molla ve diğer eşkıyaların vurkaç tarzında hareket etmelerinden dolayı yok edilmelerinin güçlüğü yüzünden Tokatçıklı'nın ortadan kaldırılması düşüncesi ağır basmaya başlamıştır²⁹⁸.

Bundan sonraki dönemde 27 Cemaziyel Ahır 1219 (2–3 Kasım 1804) tarihinde Tokatçıklı'nın ortadan kaldırılmasıyla²⁹⁹ birlikte Ali Molla'nın eşkıyalığı hakkındaki bilgilerde de bir azalma olmuştur. Tokatçıklı'nın ortadan kaldırılması sırasında Ali Molla ve yanında bulunan diğer eşkıya reisleri fiilen görev almışlar ve Tokatçıklı'yı ortadan kaldırmakla görevlendirilen Rumeli Valisi İbrahim Paşa'nın kethüdası Tahir Bey ile birlikte Gümülcine üzerine yürüyüp çatışmalarda devlete yardımcı olmuşlardır³⁰⁰.

H. İskân Sonrası Dönemde Ali Molla'nın Faaliyetleri ve Ölümü

İskân olayından sonra Ali Molla yeniden Ferecik'e ayan olarak nasbedilmiş ve burada ikâmete başlamıştır. Tokatçıklı'nın ortadan kaldırıldığı günlerde bölgesinin güvenliğini sağlamak için ihtiyaç duyduğu cephaneyi Edirne cephaneci başından talep etmiş fakat cephaneci başının değişikliği sebebiyle talep ettiği 500 vukiyyelik barut ve kurşunu elde edememiştir³⁰¹.

Bundan sonra kaynaklarda zikredilmesinin sebebi Dağlı İsyancıları sırasında iskân olayı ile görevlendirilen Sultan Bayezıd Evkafı Kâtibi İsmail Efendi'nin ölümüdür. İsmail Efendi'nin ölümünden sonra muhalefatı zabt edilirken bulunan bir belgede

²⁹⁵ BOA, MD 219, s. 78, h. 375, h.376; s. 80 h. 379, 380, 381, 382, 383, 384.

²⁹⁶ BOA, MD 219, s. 79, h. 378; s. 187, h. 859.

²⁹⁷ BOA, MD 219, s.186, h. 857.

²⁹⁸ BOA, HH, Dosya: 82, Gömlek:3400; BOA, HH, Dosya: 217, Gömlek: 11958.

²⁹⁹ BOA, HH, Dosya: 38, Gömlek: 1941.

³⁰⁰ *Vasıf Tarihi*, s. 268–270.

³⁰¹ BOA, Cevdet Askeriye, 53826.

İsmail Efendi'nin Ferecik köylerinin iltizamat bedelinden olarak Ali Molla'dan 53.121 kuruş alacağı olduğu görülmüş ve bunu ödemesi Ali Molla'dan istenmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Ali Molla'ya emirler gönderilmesinin yanı sıra Rumeli Valisi İbrahim Paşa'ya işi takip etmesi emredilmiş ayrıca konuyla ilgilenmesi için bir mübaşir tayin edilmiştir³⁰².

Bu tarihten sonra Ali Molla belgelere ölümü dolayısıyla geçmiştir. Sirozi İsmail Bey H.1223 (M. 1808–1809) tarihinde Ferecik'e uğramış, halk O'nun gibi güçlü birinin gelmesini fırsat bilerek Ali Molla'nın kendilerine zulüm yaptığını eğer buna bir çözüm bulunmazsa evlerini terk edeceklerini Sirozi İsmail Bey'e ifâde etmişlerdir. Bu ifâde üzerine harekete geçen Sirozi İsmail Ali Molla'yı yakalatmış ve başını kestirerek İstanbul'a göndermiştir. Kesilen başı halka ibret amacıyla Bab-ı Hümâyûn Pişgâhında ve Galata'da sergilenmiştir³⁰³.

Sirozi İsmail Bey'in Ali Molla'yı İstanbul'dan dönüşü esnasında ortadan kaldırması olayın gerçekleştiği tarihi tespitte önemli bir noktadır. Sirozi İsmail Bey'in 1223 yılının Evasıt-ı Şabanın'da (30 Eylül- 10 Ekim 1808) İstanbul'da Sened-i İttifak'a imza koyan isimler arasında yer aldığını bilmekteyiz³⁰⁴. Ali Molla'nın öldürülüşü hakkındaki belgede Sirozi İsmail Bey'in Ali Molla'yı H. 1223/ M. 1808–1809 İstanbul'dan dönüşü esnasında öldürdüğü belirtilmektedir³⁰⁵. Bu da Sirozi İsmail Bey'in Ali Molla'yı 1808 yılının Ekim ayı içinde ortadan kaldırdığını açıkça ortaya koymaktadır. Dağlı İsyancı'nın bu önemli şahsiyetinin sonu uzun yıllar mücadele ettiği Tokatçıklı Süleyman Ağa gibi olmuş ve her ikisi de devlet tarafından ortadan kaldırılmışlardır.

³⁰² BOA, MAD. 9752, s.220, 300; MAD. 9753, s. 244.

³⁰³ BOA, HH, Dosya: 264, Gömlek: 15324.

³⁰⁴ Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanları*, s. 143.

³⁰⁵ BOA, HH, Dosya: 264, Gömlek: 15324.

SONUÇ

Osmanlı Devleti 17. yüzyılla birlikte ekonomik, siyasî ve idarî alanda önemli bir dönüşüm süreci yaşamaya başlamıştır. Avrupa'da ekonomik ve teknik alanda meydana gelen değişimler bu sürecin nedenleri olarak göze çarpmaktadır. Osmanlı Devleti bu değişimlerin etkisi ile klasik yapısının önemli özelliklerinden olan merkezîyetçi niteliğini kaybetmeye başlamış ve ülkenin farklı bölgelerinde merkezî idareye meydan okuyan güçler ortaya çıkmıştır.

18. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına kadar uzanan dönemde bu güçler ülkenin kaderinde etkili olmuşlardır. Adem-i merkezileşme olarak tasvir edilen bu dönemin etkili olduğu bölgelerden birisi de Rumeli Bölgesi'dir. Toplumsal değişime paralel olarak bu bölgede çok sayıda güçlü yerel unsur etkinlik kazanmıştır. Bunlardan Pazvandoğlu Osman, Tirsiniklioğlu İsmail Ağa ve Alemdar Mustafa Paşa ilk anda akla gelen kişilerdir.

Bu isimlerin dışında bunlarla aynı dönemde etkili olan kişiler arasında Gümülcine Voyvodası Tokatçıklı Süleyman Ağa ve Ferecikli Ali Molla'yı sayabiliriz. Her iki isim diğerlerine nazaran daha az tanınmakla birlikte Dağlı İsyancıları olarak bilinen ve Kırcaali merkez olmak üzere imparatorluğun Rumeli Eyâleti'ni etkileyen eşkıyalık olaylarının gelişiminde büyük rol oynamışlardır.

Tokatçıklı Süleyman Ağa ve Ferecikli Ali Molla ilk defa eşkıya olarak kayıtlara geçmişlerdir. Eşkıyalık dönemlerinde bölgenin önde gelen isimlerine bağlı olarak bulunmuşlardır. Tokatçıklı Süleyman Ağa, Gümülcine Ayanı Mestan'a, Ali Molla da Ferecik Ayanı iken Edirne Bostancıbaşı olan Ahmet Haseki'ye bağlı olarak faaliyet göstermişlerdir.

Mestan Ağa Tokatçıklı'nın Sultanyeri'ne ayan olarak atanmasını sağlarken; Ahmet Haseki, Edirne Bostancıbaşı'sı olduktan sonra Ali Molla'yı yerine Ferecik ayanı olarak bırakmıştır. Bu aşamadan sonra Tokatçıklı ve Ali Molla'nın hayatlarının gelişim çerçevesi değişmiştir.

Tokatçıklı Süleyman Ağa, Mestan Ağa'nın Rumeli Valisi Hakkı Paşa tarafından ortadan kaldırılmasından sonra ortaya çıkan güç boşluğundan faydalanmış ve Sultanyeri, Gümülcine, Dimetoka ve Ahi Çelebi kazâlarını idaresi altına almıştır. Bu

dönemde devletten gelen emirlere itaat etmiştir. Bu durum devlet tarafından ödüllendirilmiş ve Hasköy de idaresine verilmiştir. Aynı zamanda voyvodalık, mütesellimlik gibi beraberinde maddî getirisi fazla olan konumlara ulaşmıştır.

Voyvodalık ve mütesellimlik makamlarını elde etmesiyle birlikte Tokatçıklı Süleyman Ağa bölgede nüfuzunu yaymak için faaliyetlere başlamış ve bu durum O'nu Ali Molla ile karşı karşıya getirmiştir. Tokatçıklı, Ferecik içerisindeki grupları Ali Molla'ya karşı desteklemiş ve Ali Molla'nın yeniden eşkıyalık faaliyetlerine başlamasına neden olmuştur. Bundan sonra Ali Molla, İsaoglu, Vakıflı Salih gibi isimlerle birlikte Dağlı İsyancıları'nın önemli reislerinden biri hâline gelmiştir.

Bu durumda devlet Tokatçıklı Süleyman Ağa'dan Ali Molla ve beraberindekileri ortadan kaldırmasını ya da onların iskân talebine engel olmamasını istemiştir. Tokatçıklı, Ali Molla ve beraberindekileri hem ortadan kaldıramamış hem de bu kişilerin iskânlarına engel olmuştur. Bu durum devleti bir karar alma noktasına götürmüştür. Tokatçıklı Süleyman Ağa'nın yerleşik bir yapıya sahip olmasına rağmen Ali Molla takımının hareketli bir yapıya sahip olması sonucu belirlemiştir. Devlet Ali Molla takımının daha zor ortadan kaldırılacağını düşündüğü için Tokatçıklı'nın ortadan kaldırılması yönünde karar almıştır.

Tokatçıklı'nın ortadan kaldırılması için uygun zaman beklenilmiş ve İbrahim Paşa'nın Rumeli Valiliği döneminde Tokatçıklı üzerine harekete geçilmiş ve ortadan kaldırılmıştır. Tokatçıklı'nın ortadan kaldırılmasından sonra Ali Molla yeniden Ferecik'e dönmüş ve burada ayanlık yapmaya devam etmiştir. Ali Molla ayanlık döneminde eski alışkanlıklarından vazgeçmemiş ve halka eziyet etmeye devam etmiştir. Bu durum halk tarafından Sirozi İsmail Bey'e arz edilmiş, Sirozi İsmail Bey de Ali Molla'yı ortadan kaldırmıştır.

BİBLİOGRAFYA

ARŞİV KAYNAKLARI

A Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a. Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)

Nr. 9752, 9753.

b. “Mühimme Defterleri” (MD)

Nr. 203, 204, 209, 210, 212, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 221.

c. Mühimme-i Mektume (MKM)

Nr. 03, 04.

d. Ali Emiri III. Selim (AE)

Nr. 405, 13755, 15058, 16927.

e. Cevdet Askeriye

Nr. 54801, 53826.

f. Cevdet Dahiliye

Nr. 832, 1578, 1585, 1941, 1221, 2013, 2123, 2385, 2626, 4300, 13991, 16218.

g. Hatt-ı Hümayun (HH)

Nr. 1941, 2150, 2175, 2187, 2204, 2251, 2279/C, 2316, 2340, 2345, 2409, 2435, 2469, 2488, 2498, 2498/B 2498/C, 2510/B, 2586, 2596, 2618/E 2623, 2659/H, 2664, 2715, 2800, 2837/E, 2890, 2892/C, 2892/H, 2900, 2925, , 2925/H, 2929/D, 2976, 2988, 3029, 3045, 3130/A, 3364, 3400, 3404, 5172/A, 11806, 11824/A, 11869, 11904, 11939, 11954, 11958, 13080/A, 15324.

TETKİK ÇALIŞMALAR

A. ESERLER

AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası Celali İsyamları*, Barış Yayınevi, Ankara, 1999.

AKÇURA, Yusuf, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.

BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Çoşkun Üçok), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

CEZAR, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, 1986.

ERDOĞDU, M. Akif, *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hafta Pazarları ve Panayırlar*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1999.

GENÇ, Yusuf İhsan, Yıldırım, Osman, Yılmaz, Nazım, Küçük, Mustafa Sinan Satar, İbrahim Karaca; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İkinci Baskı, İstanbul, 2000.

GRİSWALD, William J, *Anadolu'da Büyük İsyam*, (Çev. Ülkün Tansel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2003.

KARAL, Enver Ziya, *III. Selim'in Hatt-ı Hümayûnları*, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

KARPAT, Kemal H, *Osmanlı Modernleşmesi, Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*, Çev. Akile Zorlu Durukan, Kaan Durukan, İmge Kitabevi, İstanbul, 2000.

KHOURY, Dına Rızk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu, Musul 1540–1834*, Çev. Ülkü Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

ÖZKAYA, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyamları (1791–1808)*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları No:344, Ankara, 1983.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, TTK Yayınları, Ankara, 1994.

ÖZKILIÇ, Ahmet, Çoşkun, Ali; Sivridağ, Abdullah; Yüzbaşıoğlu, Murat, *370 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rumeli Defteri (937/1530)*, C.I, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri*, C. I, C.II, C. III, M.E. B. Yayınları, İstanbul, 1993, s.120–122.

POUQUEVILLE, F.C.H.L, *Travels Through The Morea, Albania, And Several Other Parts Of The Ottoman Empire To Constantinople During The Years 1798, 1799, 1800, And 1801*, London, 1806.

SAKAOĞLU, Necdet, *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

SEZER, Hamiyet, *Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi, Ankara, 1995.

SHAW, Stanford J., *Between Old And New, The Ottoman Empire Under Sultan Selim III 1789–1807*, Harward University Press, Cambridge, Massachuetts, 1971.

ŞAHİN, Canay *The Rise and Fall Of An Ayan Family In Eighteen Century Anatolia: The Caniklizade's (1737–1808)*”, The Institute Of Economics And Social Sciences Of Bilkent University, Basılmamış doktora tezi, Ankara, 2003.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsiniklioğlu İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1942.

ULUÇAY, Çağatay *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1955.

B. MAKALELER, BİLDİRİLER

AKDAĞ, Mustafa, “Celali İsyandarından Büyük Kaçgunluk”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. II, S.2–3, Ankara, 1964, s. 1–49.

_____, “Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 6–7, C. V, 1966, s. 201–247.

BARCAN, Ömer Lütfi “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri 1”, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s. 281–290.

_____, “Türkiye’de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları”, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980, s. 125–149.

BEYDİLLİ, Kemal “Küçük Kaynarca’dan Yıkılışa”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.1, Ed. E. İhsanoğlu, İstanbul, 1994, s. 66–130.

DOĞRU, Halime, “Öldürülen Hacıoğlu Pazarı Ayanı Sarıklıoğlu ile Adamlarının Muhallefatı ve Tasfiyesi”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu 11–13 Mayıs 2005 Bildiriler Kitabı*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, s. 157–169.

ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve Ayan Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları III*, İstanbul, 1982, s. 105–113.

EREN, Ahmet Cevat, “Selim III”, *İA*, MEB Yayınları, C. X, s. 441–457.

_____, “Pazvandoğlu Osman”, *İA*, MEB Yayınları, C. 9, s. 532–535.

FESLER, James, W, “ Centralization and Decentralization” maddesi, *International Encyclopedia Of The Social Sciences*, The Mac Millian Company, Vol. 2 New York 1968, s. 370–378.

FARUKİ, Süreyya, “ 1600 Yıllarında Anadolu Kırlarında Toplumsal Gerilimler: Bir Yorumlama Denemesi”, *Tarih Çevresi*, S. 19, Kasım-Aralık 1995, s. 34–43.

GENÇ, Mehmet, “Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 99–147.

GÖKÇE, Cemal, “Edirne Ayanı Dağdevirenöğlu Mehmet Ağa”, *İÜEFTD*, Sayı: 22, Mart 1967, s. 97–109.

İNALCIK, Halil, “Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi”, (Çev. Mehmet Özden- Fahri Unan), *Türkiye Günlüğü*, S.11, Yaz 1990, s. 30–42.

_____, “Osmanlı İmparatorluğu”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 1994, S. 93, s. 144–175.

_____, “Military and Fiscal Transformation In The Ottoman Empire 1600–1700”, *Archivum Ottomanicum*, VI, Louvain, 1980, s. 283–337.

_____, “Centralization and Decentralization In Ottoman Administration”, (Ed. Thomas Naff ve Roger Owen), *Studies In Eighteenth Century Islamic History*, Sputhern Illinois Pres, 1977, s. 27–53.

_____, “The Emergence Of Big Farms, Çiftlik: State, Landlords And Tenants”, *Contributions A L’histoire Économique Et Sociale De L’empire Ottoman, Collection Turcica III*, Louvain: Peeters, 1984;

_____, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 343–359.

İNÇİYAN, P.L., “Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası”, (Çev. Hrand D. Andreasyan), *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 2-3, s.8-88. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1974.

KİEL, Machiel, “Ferecik”, *TDVİA*, C. 12, İstanbul, 1995, s. 371–373.

_____” Dimetoka”, *TDVİA*, C. 9, İstanbul, 1995, s. 305–308.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “ Mühimme Defterlerindeki Muamele Kayıtları Üzerine”, *Tarih Boyunca Paleoğrafya ve Diplomatik Semineri Bildirileri 30 Nisan–2 Mayıs 1986*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1988, s. 95–112.

MARDİN, Şerif, “ Türk Siyasetini Açılayabilecek Bir Anahtar: Merkez- Çevre İlişkileri”, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler I*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 34–77.

MERT, Özcan, “ Osmanlı Devleti Tarihi’nde Ayanlık Dönemi”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 174–180.

MELİKOFF, İrene, “ Bulgaristan’da Deliorman Kızılbaş Topluluğu”, (Çev. Turan Alptekin), *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 139–150;

_____, “Astarabadlı Fazlullah ve Hurufiliğin Azerbaycan’da, Anadolu’da, Rumeli’de Gelişmesi”, *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, Çev. Turan Alptekin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s.183–195.

MORDMANN, J. H. – LEWIS, Bernard, “Derebey”, EI2, Leiden, 1954, s. 206–208.

ÖZKAYA, Yücel, “ XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu”, *Belleten*, S. 168, C. XLII, Ankara, 1978, s. 667–723.

_____, “ Anadoludaki Büyük Hanedanlıklar”, *Belleten*, Aralık, 1992, S. 217, s. 809–845.

SADAT, Deena R, “Rumeli Ayanları: The Eighteen Century”, *The Journal Of Modern History*, Vol. 44, No. 3, September, 1972, s. 346–363

SEZER, Hamiyet, “ Tepedelenli Ali Paşa’nın Çiftlikleri Üzerine bir Araştırma”, *Belleten*, S. 233, Nisan, 1998, s. 75–112.

SUÇESKA, Avdo, “ Bosna Eyâletinde Mütesellimlik” *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğler III*, İstanbul 23–28 Eylül 1985, Edebiyat Fakültesi Basımevi, C.II., İstanbul, 1989, , s. 591–597.

TODOROV, Nikolaj “ Social Structures In The Balkans During The Eigteenth And Nineeth Centruies”, *Etudes Balkaniques*, No: 4, Sofia, 1985, s. 48–71.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “ Vezir Mehmed Hakkı Paşa”, *Türkiyat Mecmuası*, C: IV, İstanbul, 1939, s. 177–285.

_____, “Ayan”, *İA*, M.E. B. Yayınları, C. II, s. 41–42.

_____, “ Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa”, *Belleten*, Nisan 1971, S. 138, s. 245–302.

_____; “ Çapanoğulları”, *Belleten*, S. 150, Nisan 1974, s. 215–261.

UZUN, Sebahat, UZUN, Ali “ Gömme Ekmek Kültürü ve Pilekiler”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, S.5, C. 7, s. 375–391.

WHITE, Leonard D. “Decentralization” maddesi, *Encyclopedia Of The Social Sciences*, The Mac Millian Company, New York, 1950, Vol. 5–6 s. 43–44.

YÜCEL, Yaşar, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler”, *Belleten*, S. 149, Ankara, 1974, s. 657–708.

EK-II

MAD 9752 s. 241'in Transkripsiyonu

Rumili Valisi ve bil-istiklal seraskeri zafer peykeri vezir İbrahim Paşaya ve Sultanyeri Naibine ve Hacegan-ı Divân-ı Hümâyûndan zikr olunan muhallefatin zabtına mübaşir tayin olunan Ramiz zide meciduhuya hükm ki.

Bir müddetten berü hilaf-ı şer'i şerif ve mugayir-i emr-i münif harekete ictisar ile tertib-i cezası hususuna irâde-i hüsrevane taallukuyla karar idüb ahz ve gireft olmuş olan Tokadcıklı Süleyman nam şekavetkarın Gümülcine ve Sultanyeri ve Tokadcık vesair zir-i idaresinde olan kazâlarda mevcut kaffe-i nukud ve emval ve zehairinin vezir-i müşarünileyhin ihtimam-ı rey ve marifeti ve marifet-i şer'i şerif ve sen ki mübaşir-i mümaileyhsin senin marifetinle canib-i miri için zabtına irâde-i seniyye taalluk idüb ol babda memuriyetini havi ve tenbihat-ı saire-i hüsrevanemi muhtevi emr-i alişan isdar ve yedine ita olunmuş olub ancak şaki-i merkumun Gümülcine taraflarından celb ve cem eylediği zehair ve akçe ve eşya-i saire Gümülcine'de voyvoda vekili nasb eylediği Hasan ve karındaşı oğlu Hüseyin ile katibi Gümülcineli Yusuf'un malumu olduğu ve anbarlarda olan zehair ve memlahada olan milhin keyfiyeti Molla Ali ve Hacı Mehmed yazıcı defterlerinde. mukayyed idüğünü kapu çukadarı Bekir ifade ve takrir itmekle mir-i merkumumu istintak iderek zahire ihrac ile bunların haber virdikleri nukud ve zehair ve eşya-i sairenin başkaca zimematını Der Saadet'e irsal ve doğrucasını ifade ile selamet sahilleri istihsale mübaderet eylemen üzere ber siyak-ı meşruh-ı müşar ve mübaşir-i müma-ileyhimaya ve gümülcine voyvodasına başka emr-i şerif yazılıub fakat Yusuf'un zimmetinde olan altın ve eşya-i saireden bundan bahs olunmamak ve diğer emr-i şerifimde münderic ve mezkûr olduğu üzre zahiresine taraf- ı aherden taarruz olmaması hususu beyan olunmak.

21. Cemaziyelâher. 1219.

Ek-IV

MAD 9752, s. 389'in Transkripsiyonu

Derkenar: Emr-i mezkûr unvanına şeref yafta-i sudur olan hatt-ı hümâyûnu şevket makrun mucebince ba fermen kaydı balasına surh verilmiştir.

Fi 22 Cemaziyel Evvel 1220

Dergâh-ı Mualla Kapucubaşlarından Gümülcine Ayanı Mustafa dame meciduhuya ve Gümülcine Naibine ve Gümülcine Voyvodası Numan zide meciduhuya.

Cenab-ı Hilafetmeab Silahdarı esbak Abdullah dame meciduhunun takdim eylediği takriri mefhumunda bervech-i malikâne iştiraken uhdesinde olan memlaha-i Gümülcine ve tevabii mukataası bedel-i iltizamatından maktul Tokatçıklı Süleyman zimmetinde olan 64 bin bu kadar guruş matlubatı müteveffa-i merkumun muhallefatından tediye olmak üzere sadır olan emr-i şerif mucebince tanzim olunmuş olduğundan maktul-u merkumun Gümülcine'de olan emlakinden mukaddemen muhallefat mübaşiri Hacegan-ı Divân-ı Hümâyûn'dan Abdullah Ramiz zide meciduhu marifetiyle mahelinde bil-müzayede furuht olunan emlakin Gümülcine kasabasında mahkeme civarında olan anbarlar 2000 guruşa, ve yine kasaba-i mezburda kain bir mikdar tarlayı muhtevi çömlekçi kârhanesi 250 guruşa ve yine kasaba-i mezburda kain bir bab tuz mahzeni 2000 guruş muaccelat ile Yusuf bin Halil'e ve yine kasaba-i mezburede terike yazıldıkda ve Sedar Mahellesinde hariciye ve dahiliyeli bir bab menzil 900 kuruş muaccele ile Zeynel nam kimesneye ve maktul-u merkumun birâderzâdesi Hasan'ın emlakinden kasaba-i mezburede kain 200 dönüm tarla ve bir kıta koyun kışlağını havi mülk-ü ebniye Teperlü Çiftliği 1450 guruş muaccele ile Ali Bayrakdar nam-ı kimesneye furht olunub muacceleleri olan 6205 guruş canib-i miri için mübaşir-i mümaileyhin makbuzu olduğunu ve ber mutad iktiza eden 132 guruş resm-i duhuliyah dahi Hazine-i Amire'ye badet teslim başka başka mülknameler virilmiş ise dahi emlak-i mezkurenin mukataasına lüzumu olduğuna binaen ledel istida muaccelat-ı merkumenin üzerine sayen lil miri 1500 guruş zam ve maa zam 8237 guruş matlub mezkuresine mahsub olmak üzere meblağ-ı mezbur mukabele-i emlak-ı mezkureden merkumunun uhdelerinden ref ve kendi uhdesine kayd-ı birle zabt ve tasarruf için eğerçi yedine mülkname-i hümâyûn virilmiş olup ancak emlak-i mezkureden mukaddemen mahalinde mübaşir marifetiyle furuht ve mülkname-i hümâyûn virilmiş olmakla bu suret

mahalinde münazaadan ari olmak için merkurumun refiklerinden tarafına virilmiş mülkname-i hümâyûn mucebince emlak-i mezkureler tarafeyne mansub voyvoda-i mümaileyh marifetiyle zapt olunmak için emr-i şerif sudurunu tahrîr ve inha itmekle kuyuda müracaat olundukda zikr olunan emlak için mukaddemen müşterileri merkurumun maa resm-i duhuliye virdikleri 6737 gurusun üzerine sayen lil miri 1500 gurus dahi maa zam ve 8237 gurus mümaileyh Abdullah dame meciduhunun matlubu mezkuresine mahsub olmak ve mukaddem olanların virdikleri muacceleleri müteveffa-i merkurumun seri ül husul zimematından havale ve istirdad olmak üzere emlak-i mezkurlar merkurumların uhdelerinden ref ve mümaileyh uhdesine kayd olunub zapt ve tasarrufu için işbu sene-i mübarekenin Evahir-i Rebiül Ahırında mülkname-i hümâyûn virilmiş olduğunu BaşMuhasebeden derkenar olmakla sen ki voyvoda-i mümaileyhsin emlak-i mezkureden merkurumun refiklerinden Abdullah dame meciduhuya virilmiş mülkname-i hümâyûn mucebince tarafından zabtı lazım geldiğinden emlak-i mezkureyi inhası üzre zapt u rapt eyleyüb zapt u raptına taraf-ı aherden kimesneye dahl ve taarruz itmemek fermânım olmağın hatten işbu emr-i şerifim ısdar..... İle irsal olmuştur..

İmdi vusulünde emlak-i mezkureyi fermân olduğu vechle zapt u rapt taraf-ı aherden müdahale olunur ise li ecclit tertib keyfiyeti Der Saadet'e inhaya mübaderet eylesin ve siz ki ayan ve kadı-i mümaileyhsiz keyfiyet mantuk-u emr-i şerifimde malumunuz oldukda emlak-i mezkureyi merkurumun defterinden ber mantuk u mülkname-i hümâyûn mümaileyh tarafından voyvoda-i mümaileyhe zapt itdirilüb taraf-ı aherden kimesneye dahl ve taarruz itdirilmemek ve itdiren olur ise men u define mübaderet ve hilaf-ı emr ve (okunmadı) tecvizden mücanebet ve muceb-i emr-i şerifimle amel ve hareket eylemeniz babında fermân-ı âli sadır olmuştur.

Fi 13 Cemaziyel Evvel 1220

Ek-VI

BOA HH Dosya:76 Gömlek: 3130/A'nın Fotokopisi

دو ایچ واریسی قیامی ایضا قیامی ایچ واریسی قیامی

طاغی انقیاسدن بواننده فیه جله فضائنه دهنول ابدن اجم مناوله کنی ووی اودمانی حاجی وخی حمر نامان
 سرکروه شفا ایله اوج نفر عده لرلی لی الحاربه فیه جله اعصابی مدوی حکمی قولدی جزای نرب و سر بره بره
 ارسال و شبر ایکنی هادی فیه جله قاضینا اعلویه حکمی مر بلا ایلد و ادر اولون بر فضله کاغدی منقول
 و معلوم و وندی بولون ایچون ندرم حاجای و وندی فنونله اولیا بره اروزان خیر من ل اولور

Ek-VII

BOA HH Dosya:73 Gömlek: 3045'in Fotokopisi

۵
 در سالنامه اولی منک ایجابی غنات
 بق قولینک تقریر
 خردی کنی بنا قامورین قولینک اعادین روخص غناتین بودین
 طرفین چینی غناتینک معنی بکن بشیوز ادم قاعدیرون بودین
 مارت دار وری استفاده گزار و اول بهاده کفرینه قولینک

ادرنه بوستانچی بکسی دچی ادرنه قولینک غناتینک قاعدیرون بودین

سایه صا وایه آصفانه ده ولی نلوفریه اسکان اوغنی اوغنه شیمی
 قدیمی و رفقانی محاربه اعادینک و ادفا بود روقه عیاق
 بالکن برقه فیضی قلمور مجموع آبلینر قدار اشیاکی اوغنه اولدی
 کزه بدیگی

قامورینک تا ذوقا اعادین غنات بودی بکریه اول بهاده نزهه بود
 اید بکری انکار اوغنه ان شالمون داین اروزاده بنزل بکن
 ادم ارماله کرم و الفیاری غناتین بود دقن بانبه ارفغان
 وین غنات اوغنی

HAT 73/3045

